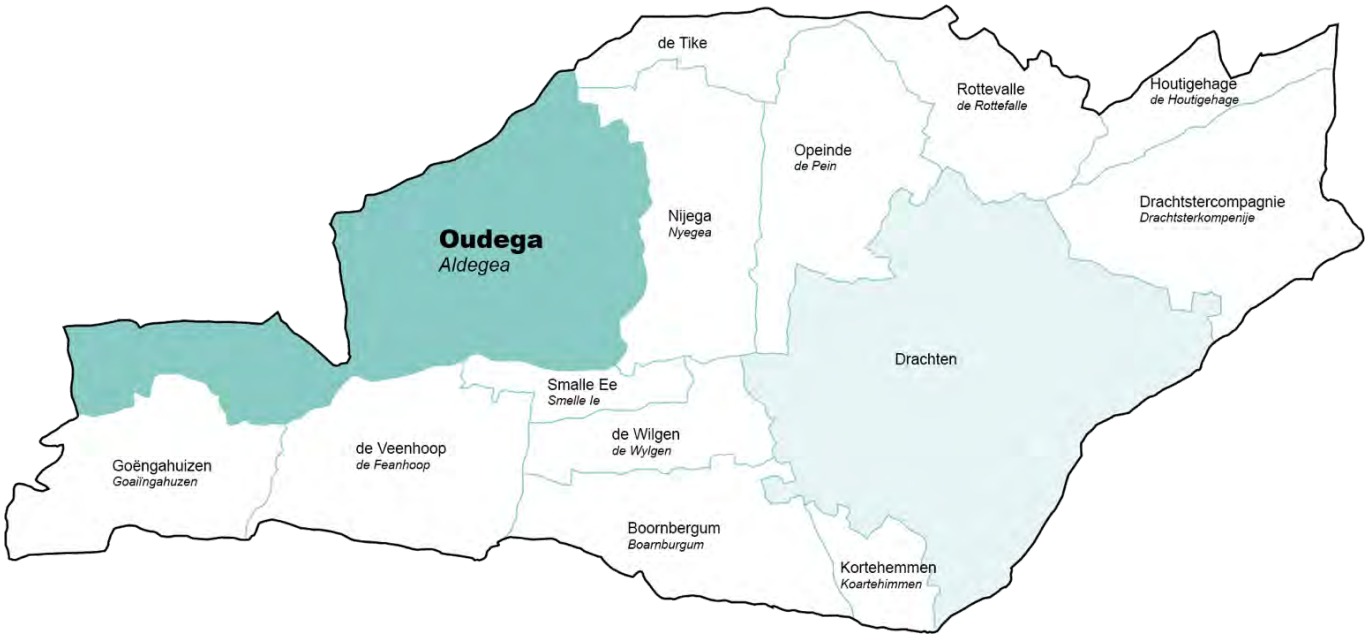

Sint-Agathatsjerke yn Aldegea

I fan de 13 doarpen fan Drachten Smellingerlân

Inhoudsopgave

Sint-Agathatsjerke **1**
Bouw & Verbouwingen **3**
Interieur **9**
Overzicht locatie glazen, rouwborden en grafzerken 9
Banken 12
Herenbank Van Haersma's 13
Bijbel 14
Collectebus & Pongen 15
Doopschalen 16
Glazen [gebrandschilderd] 17
Gedeputeerde Staten 19
Mindergetal 21
Hof van Friesland 23
Familie van Haersma 25
Rekenmeesters 27
Koor 29
Kroonluchters & Kaarsenhouders 31
Orgel 32
Preekstoel 34
Psalmborden 35
Tongewelf 36
Vleermuizen 38
Toren **39**
Gevangenenkluister 41
Klokken 42
Kleine oudste klok 43
Verloren gegane klok 44
Grote jongste klok 45
Klokkenstoel 46
Predikantenbord 47
Tabak gebruik verboden 48
Uurwerk 49
Wijzerplaten 49
Windhaan 50
Dood en begraven **51**
Grafzerken in de kerk 52
Grote Zerk 53
Aulus Arend Auth van Haersma 53
Catharina Lieuwes van Scheltinga 53
Hielkje Aulus van Haersma 54
Grafzerk 1 55
Onbekend 55
Grafzerk 2 56
Onbekend 56
Grafzerk 3 57
Petrus Rienks Meilsma 57
Trijntje Pieters Persijn 57
Grafzerk 4 58
Nicolaas van Waning?? 58
Grafzerk 5 59
Rebecca Faber 59
Grafzerk 6 60
Johannes Hendrik Duif 60
Grafzerk 7 61
Baukje Douwes Hellinga 61
Grafzerk 8 62
Onbekend 62
Hendrik Johannes Duif 62
Grafzerk 9 63
Onbekend 63

Grafzerk 10 ... 64
Onbekend ... 64
Grafzerk 11 ... 65
Tjitske Hielkes ... 65
Grafzerk 12 ... 66
Hendrik Jannes ... 66
Grafzerk 13 ... 67
Tetje Jans ... 67
Grafzerk 14 ... 68
Jan Jochems ... 68
Fokeltje Jans ... 68
Lieuwe Arjens ... 68
Grafzerk 15 ... 69
Everhard Jans Kinderman ... 69
Grafzerk 16 ... 70
Adriaantje H. Tijsen ... 70
Grafzerk A ... 71
Aukje Eelkes Aurelia van Glinstra ... 71
Arend Aulus van Haersma ... 71
Grafzerk B ... 72
Auckje Hectors Aurelia van Haersma ... 72
Livius Aulus van Haersma ... 72
Johanna Maria Johannes van Wyckel ... 72
Grafzerk C ... 73
Aulus Arends van Haersma ... 73
Anna Lieuwes van Scheltinga ... 73
Grafzerk D ... 74
Hector Livius van Haersma ... 74
Titia van Bosman ... 74
Grafzerk E ... 75
Arend Arends van Haersma ... 75
Grafzerk F ... 76
Johannes Hector Livius Saeckema van Haersma ... 76
Grafzerk G ... 77
Arend Aulus van Haersma ... 77
Rouwborden ... 78
Aukje Eelkes Aurelia van Glinstra ... 80
Arend Aulus van Haersma ... 81
Aulus Arends van Haersma ... 82
Hector Livius Arends van Haersma ... 83
Arend Arends van Haersma ... 84
Anna Lieuwes van Scheltinga ... 85
Titia Cornelis van Bosman ... 86
Johannes Hector Livius Saekema van Haersma ... 87
Auckje Hectors Aurelia van Haersma ... 88
Livius Aulus Lieuwe van Haersma ... 89
Johanna Maria Johannes van Wijckel ... 90
Sarcofagen ... 91
Kerkhof ... 96
Historische graven ... 97
Hisder Fokkes Fokkema ... 97
Jan Jelles Wagenaar ... 98
Trijntje Gooitzens Riemersma ... 98
Gjalt Wietzes Welling ... 99
Gjalt Wietzes Welling ... 99
Grafstenen ... 100
Jan Manger Cats ... 100
Meinte Jeips ... 101
Aaltje Jacobs ... 101
Jenke Dreeuwes ... 102
Adrianus Carsjens ... 102
Urnenmuur ... 103
Stilberne bern ... 104
Pastoors & Predikanten ... 105

Poëzie **107**
Aldegeaster Toer en Tsjerke 107
De Aldegeaster tsjerkebeammen 108
De âlde toer 109
De Grytman 110
O FROU it is jo oan te sjen 111
Sterke tsjerke 112
Us âlde toer 113
Tekeningen & Schilderijen **114**
Sint-Agathatsjerke [1] 114
Sint-Agathatsjerke [2] 115
Sint-Agathatsjerke [3] 116
Sint-Agathatsjerke [4] 117
Sint-Agathatsjerke [5] 118
Sint-Agathatsjerke [6] 119
Sint-Agathatsjerke [7] 120
Sint-Agathatsjerke [8] 121
Sint-Agathatsjerke [9] 122
Sint-Agathatsjerke [10] 123
Sint-Agathatsjerke [11] 124
Sint-Agathatsjerke [12] 125
Sint-Agathatsjerke [13] 126
Sint-Agathatsjerke [14] 127
Sint-Agathatsjerke [15] 128
Sint-Agathatsjerke [16] 129
Sint-Agathatsjerke [17] 130
Sint-Agathatsjerke [18] 131
Geloofsgeschiedenis **132**
De Middeleeuwen: Bloei van het katholicisme (tot 1580) 132
1. De institutionalisering (Het Concilie van Trente) 132
2. Liturgie en de Latijnse Mis 132
3. Latere Dogma's en de Pauselijke Macht 132
4. De positie van de gelovige 132
De Reformatie: De overgang naar het protestantisme (1580) 132
Van Nederduitsch Gereformeerde Kerk naar Nederlands Hervormde Kerk 133
De Afscheiding van 1834 133
De Doleantie van 1886 133
De Vereniging van 1892 133
Scheiding tussen Kerk en Staat 134
De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) 134
Ouderling ⇄ Diaken 134
Bezittingen van de kerk 134
Pastoriegoederen 135
Kerkgoederen 135
Colofon **136**
Bronnen 136
Geraadpleegde literatuur 136
Geraadpleegde websites 136
Disclaimer Copyright© 136
Foto verantwoording 137
Realisatie & Samenstelling 137

Sint-Agathatsjerke

Locatie: Buorren 1 | **Rijksmonument**: 33989

Foto Wieger Paulus 2014

Deze voormalige Nederlands Hervormde kerk is het oudste monument van de gemeente Smallingerland. Vroeger werd een kerk vaak gesticht vanuit een klooster. Het klooster Smelne[1] in Smalle Ee is verantwoordelijk voor de nodige veranderingen binnen de gemeente Smallingerland. Het werd waarschijnlijk voor 1250 gesticht en waarschijnlijk zijn de kerken van Drachten, Kortehemmen, Boornbergum, Opeinde en Nijega van hieruit gesticht. Maar de kerk van Oudega is van ver voor de datering van het klooster en daarmee ook vanuit een andere gemeenschap gesticht.

De kerk is gebouwd rond 1090 en gewijd aan de heilige Agatha[2], een in de derde eeuw levende Siciliaanse martelares, aan haar werd toegeschreven dat zij beschermde tegen brand en bliksem. Haar feestdag wordt gevierd op 5 februari. De heilige werd als speciale beschermer aangeroepen in tijden van nood.

In oude christelijke kerken stond het hoofdaltaar traditioneel aan de oostzijde van het gebouw.[1][2] Dit gebruik hangt samen met de zogenaamde *oriëntatie* van kerkgebouwen (afgeleid van *oriënt*, het Latijnse woord voor oosten). De kerk werd zo gebouwd dat de hoofdingang zich aan de westkant bevond en het priesterkoor met het altaar aan de oostkant. Dit had een sterke symbolische betekenis:[1][2]
De opkomende zon: Het oosten is de richting waar de zon opkomt. In het christendom wordt Jezus Christus gezien als het *Licht van de Wereld* en de *Zon der Gerechtigheid*. De opkomende zon symboliseert daarnaast zijn opstanding uit de dood.[1][2][3]
De wederkomst: Volgens de christelijke traditie en bijbelse profetieën zal Jezus bij zijn wederkomst (de parousie) vanuit het oosten terugkeren naar de aarde. Door het altaar in het oosten te plaatsen, keken zowel de priester als de gelovigen tijdens de mis letterlijk en figuurlijk in de richting van de hoop en het nieuwe leven.
Hoewel dit de vaste regel was in de middeleeuwen, zijn er door de eeuwen heen (door stedenbouwkundige beperkingen of specifieke architectonische keuzes) uitzonderingen op deze regel ontstaan.[1]

---

[1] Het terrein van het verdwenen klooster *Smelne* is te vinden bij de Kleasterkampen in het verlengde van de Mûntseleane in Smalle Ee. Fietsknooppunt 64 bevindt zich precies bij dit veldje.

[2] De heilige **Agatha van Sicilië**, ook wel **Agaat** of **Agathe**, Catania °225 aldaar †5 februari 251 is een door de Katholieke Kerk heilig verklaarde martelares. Ze stierf in de christenvervolgingen ten tijde van keizer Decius. De heilige Agatha is een van de bekendste heiligen in Europa; haar naam staat samen met, onder anderen, de heilige Agnes, de heilige Cecilia en de heilige Lucia in de oudste katholieke lijst van heiligen. De naam Agatha is Grieks: *ἀγαθος (agathos)* betekent *de goede*.

De bouwgeschiedenis laat zich duidelijk aflezen uit het metselwerk en vertelt een boeiend verhaal over de ontwikkeling van de kerkelijke bouwkunst in Fryslân. Vooral de noordzijde toont in schip, toren en koor duidelijk de opeenvolging van bouwperioden door de verschillen in het bouwmateriaal. Het muurwerk van alle drie delen bestaat, voor het blote oog, in hoofdzaak uit tufsteen. In het gebouw zijn in het schip, de toren en het koor drie bouwperioden te onderscheiden.

Het schip is vanuit architectonisch oogpunt het meest interessant. De muren vertonen een horizontale indeling in twee zones. In de bovenste zone, die geheel vlak is en iets inspringt, zitten in de noordelijke gevel kleine romaanse vensters in oorspronkelijke vorm maar in de zuidgevel zijn ze niet meer aanwezig. De vensterzone is bij de restauratie in 1921 afgesloten door een rondboogfries. De benedenzone is verlevendigd door een reeks van spaarvelden.

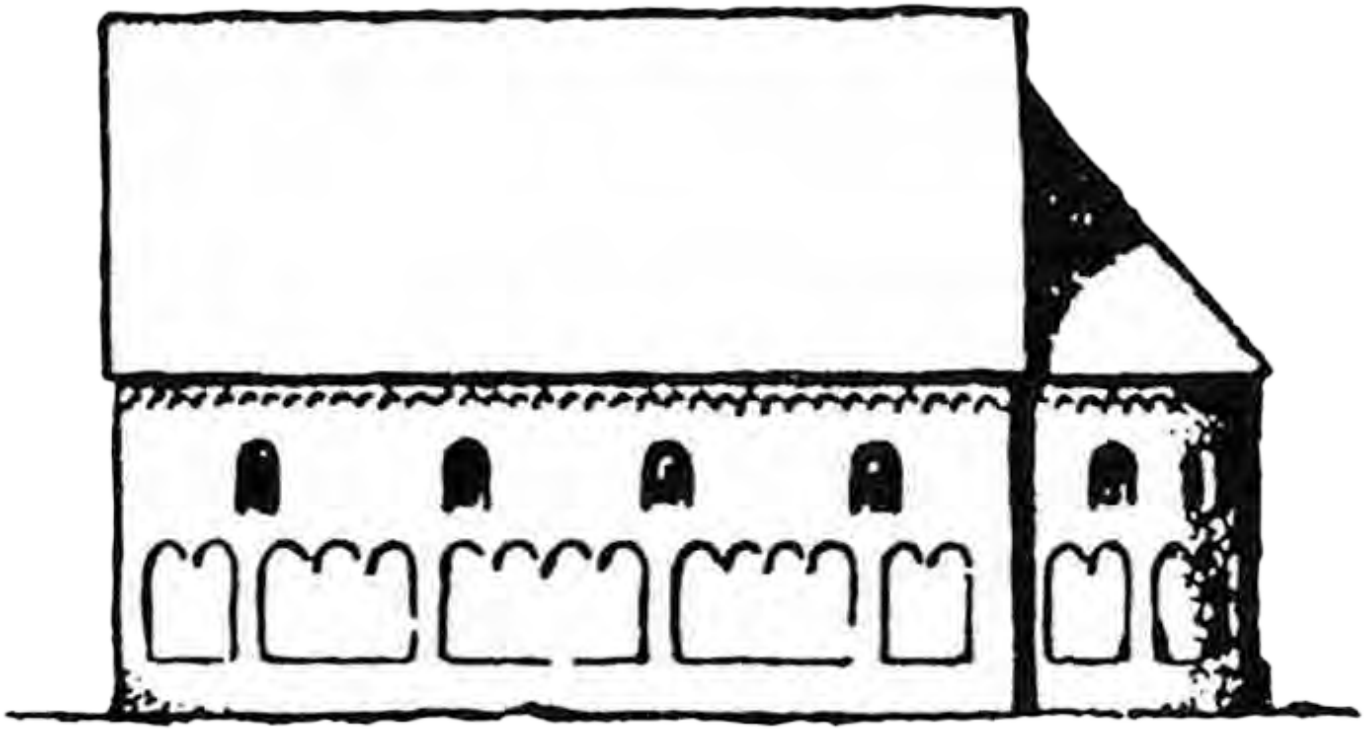
In de kerk vinden nog regelmatig erediensten plaats van de Protestantse Gemeente Oudega, maar ook vinden er culturele activiteiten plaats.

In het kader van *Tsjerkepaad* is de kerk iedere zaterdag tussen 13.30 en 16.30 uur te bezichtigen in de maanden juli en augustus, soms gecombineerd met een activiteit. Ook tijdens de jaarlijkse open monumentendag is de kerk open voor bezichtiging.

Na de komst van de missionarissen in Noord-Nederland zorgden oorlogen en Vikingaanvallen er voor dat veel van de kersteningarbeid in eerder eeuwen teloor ging. Na 950 zette het bisdom Utrecht zich in voor een restauratie van de christelijke kerk in het hele Friese gebied. Gevolg was dat er een fijnmazig net van parochies ontstond, elk met een eigen zielzorger. Om dat te bereiken werd er samengewerkt met de lokale elite. Een 8-tal boerderijen werd verplicht een kerk te bouwen en de zielzorger te onderhouden. Toen kreeg Oudega ook haar kerk. Het dorp zal een grote collectieve inspanning hebben moeten leveren om de bouw te realiseren. Fundamenten werden aangelegd, tufsteen moest worden aangevoerd, een bouwmeester moest aangezocht worden. Dit alles zal een proces van jaren geweest zijn. De dorpsbewoners maakten echter op deze manier hun geloof concreet.

De plek waar het kerkgebouw geplaatst moest worden was niet een willekeurige. Sinds 800 schreef Karel de Grote voor dat gestorvenen niet meer thuis, maar op een centrale plek begraven moesten worden. Lijkverbranding werd verboden en de gestorvenen moesten met de voeten naar het oosten en het hoofd naar het westen begraven worden, zo konden ze bij de wederopstanding recht overeind komend naar het oosten kijken, waar Christus op de jongste dag zou verschijnen. Het is dan ook mogelijk dat het grafveld rond die tijd ontstaan is op de locatie waar men enige eeuwen later het kerkgebouw bouwde. De begraafplaats is dus aanmerkelijk ouder dan het kerkgebouw.

Bouw & Verbouwingen

Tekening van de oorspronkelijke kerk overgenomen uit Geschiedenis van Oudega (Smallingerland)

Omstreeks ***1090*** werd het Romaanse schip van de kerk gebouwd[3], zonder toren en met een half ronde apsis[4] aan de oostkant, oorspronkelijk voorzien van rieten dak. Hoog in de muur de kleine Romaanse ramen: hoog vanwege de veiligheid; klein vanwege de temperatuur, omdat de ramen aanvankelijk geen glas bevatten.
De muren van het schip zijn versierd met spaarvelden, ± 1 meter dik en geheel uit tufsteen[5] opgetrokken; een zeer kostbaar bouwmateriaal dat met grote ruwe brokken per schip uit de mijnen van Andernach uit het Eifelgebergte in Duitsland werd aangevoerd en via Deventer hier ter plaatse in blokken werd gezaagd.

De fundering van het schip en de toren bestaat uit zwerfkeien.

Traditioneel gingen mannen en vrouwen in veel christelijke kerken door aparte deuren naar binnen en zaten zij gescheiden in de kerk. Dat gebruik kwam voort uit de toenmalige kerkelijke tradities en de opvattingen over de plaats van mannen en vrouwen in de samenleving**.**

Er waren verschillende redenen voor deze scheiding: Men wilde voorkomen dat mannen en vrouwen tijdens de lange diensten met elkaar praatten of elkaar afleidden. Er golden strenge regels voor het gedrag van mannen en vrouwen in het openbaar. Ook in de kerk moest men zich daar aan houden. Mannen en vrouwen hadden in het dagelijks leven vaak een duidelijk gescheiden plaats.

Mannen gingen naar binnen aan de **zuidzijde** (de rechterkant vanaf het altaar gezien) en **vrouwen** aan de **noordzijde** (de linkerkant vanaf het altaar gezien). Bij kerken met een hoofdingang aan de westzijde (de achterkant van de kerk) werd deze scheiding binnen in de kerk voortgezet:
Mannen liepen naar de rechterkant (het zuiden). Het zuiden werd geassocieerd met het licht en het actieve leven. Vrouwen liepen naar de linkerkant (het noorden). Het noorden werd geassocieerd met de schaduw en het beschouwende leven. Wat de reden is geweest is onbekend maar in Fryslân zaten de mannen aan de noordzijde en de vrouwen aan de zuidzijde!

Bij de bouw van de kerk was de ingang aan de westzijde; nadat de toren er ongeveer 50 jaar later tegenaan gebouwd werd bleef de ingang tot de kerk aan de westzijde, nu via de toren.

---

[3] De kerk bestaat uit een schip en een koor. Het koor is het ronde gedeelte van de kerk. Het koor was destijds altijd aan de oostzijde en de toren aan de westzijde.

[4] *It Rounein*, halfronde uitbouw in kerken, plek voor de priester.

[5] *Tufsteen*, *tuf* of *tuffiet* Fries: douwestien is een sedimentair gesteente van door een vulkaan uitgestoten materiaal. Het kan bestaan uit verschillende componenten, maar het bindende materiaal is vulkanische as.

Rond de ***14e eeuw*** is het ronde koor afgebroken en verlengd met een rechthoekige uitbreiding. Men gebruikte toen rode bakstenen. Na de 12e eeuw was het bakken van klei tot baksteen[6] reeds zo algemeen dat na 1200 geen tufsteen meer gebruikt werd. Nog steeds word dit *it rounein* genoemd.

In de ***15e en 16e eeuw*** hebben er grote restauraties plaatsgevonden en de kerk veranderde van uiterlijk.
Enkele kleine Romaanse rondboogvensters bleven bestaan maar aan de noordkant kwamen twee kleine Gotische ramen en aan de oostkant een groot Gotisch raam, een detail is nog zichtbaar in het metselwerk.

De noordkant van de Sint-Agathatsjerke is altijd de aanzichtzijde geweest, daarom heeft men toen dat muurdeel aan de noordkant afgedekt met tufsteen, waarschijnlijk van het vrij gekomen materiaal bij de afbraak van *it rounein*.

De ingang via de toren verviel en maakte plaats voor twee nieuwe toegangen. Eén in de noordzijde, en één in de zuidgevel. De toegang tussen de kerkzaal werd afgedicht.

Naast de voormalige noordingang vindt men nog het dichtgemetselde zogenaamde *Noormannenpoortje*[7].
Deze noordingang is reeds vroeg dichtgemetseld en het kerkhof is in de loop der tijden aanzienlijk opgehoogd zodat de oorspronkelijke drempel onder de opgehoogde aarde verdwenen is en de oude toegangsdeur dus kleiner lijkt.

Toegang tot de kerk: Links Noordzijde – Midden: zuidzijde en Rechts: Westzijde

Bruidsdeur

De ingang aan de zuidzijde (nu nooduitgang) stond ook bekend als ***de bruidsdeur***.
De bruidsdeur is vooral een middeleeuwse kerkbouwkundige en kerkelijke benaming.
In Friesland komt deze betekenis ook duidelijk voor. De *Encyclopedie van Friesland* beschrijft de bruidsdeur als een zijdeur aan oude kerken, meestal aan de zuidzijde, waar het huwelijk in de middeleeuwen werd voltrokken. Het gebruik verliep als volgt:

- Bruid en bruidegom kwamen via de bruidsdeur naar binnen.
- Voor of bij deze deur werd het huwelijk door de priester gesloten.
- Daarna volgde de kerkelijke inzegening.

---

[6] *Kloostermop*, ook wel *kloosterstenen* of *monniksstenen* of âlde friezen genoemd, zijn middeleeuwse bakstenen. Ze waren veel groter dan de huidige bakstenen en werden vooral gebruikt in kloosters, kerken en kastelen. Ofschoon het niet met zekerheid vastgesteld kan worden, is de heersende opvatting dat kloosterorden aan de bakermat van de baksteenfabricage stonden, hetgeen blijkt uit de naam. Echter, ook bakstenen die niet door monniken gebakken waren, werden in de volksmond zo genoemd. Sommige huizen werden ook uit kloostermoppen opgetrokken, maar, omdat deze erg duur waren, werden de huizen in die tijd meestal van hout gebouwd.

[7] Het *Noormannenpoortje* of de *Noormannendeur* is de poort van ongeveer anderhalve meter hoogte aan de noordzijde van een kerkgebouw, die veel voorkomt bij middeleeuwse kerken in Nederland als in Noord-Duitsland en Engeland.
Het verhaal van de Noormannenpoortjes is een moderne sage. Negentiende-eeuwse geleerden beweerden uit de overlevering gehoord te hebben dat deze poorten in opdracht van de Noormannen waren aangebracht. Deskundigen wezen er bij herhaling op dat deze poorten uit een latere periode dateren en vermoedelijk vanuit de katholieke liturgie zijn ontstaan. Het verhaal knoopt aan bij een middeleeuwse sage die de oorsprong van de Friese vrijheid moest verklaren. Volgens de *Zeventien Keuren* uit de 12e eeuw waren de Friezen ooit door Karel de Grote bevrijd uit de overheersing door de heidense Noormannen en door Willibrord opnieuw tot het christendom gebracht. Ze hadden de Noormannen een *tribuut* moeten betalen dat bestond uit klinkende munt. Een latere toevoeging stelt dat alle Friezen als teken van hun slavernij een wilgentenen strop om de hals moesten dragen, zodat de Noormannen hen bij verzet direct konden ophangen. De sage werd aanvankelijk toegeschreven aan de Deense koning Gudfred † 810, daarna aan Godfried Haraldson junior † 885 en ten slotte aan Radboud, die in dit verband eveneens koning van Denemarken werd genoemd. In de 14e eeuw of mogelijk al eerder werd het verhaal verbonden met een tweede sage, namelijk dat de Friezen hun huizen moeten voorzien van een extra lage toegangsdeur aan de noordkant. Deze dwong hen bij het verlaten van de woning een diepe buiging naar het noorden te maken, waar de koning van Denemarken en de goden van het heidendom zouden resideren.

In ***1599*** zijn de muren verlaagd waardoor de frieslijsten uit de Romaanse en Gotische periode verdwenen. Een nieuwe kap kwam op het dak, het riet en stro werd vervangen door pannen. De jaarankers 1597 aan de zuidzijde herinneren hieraan.

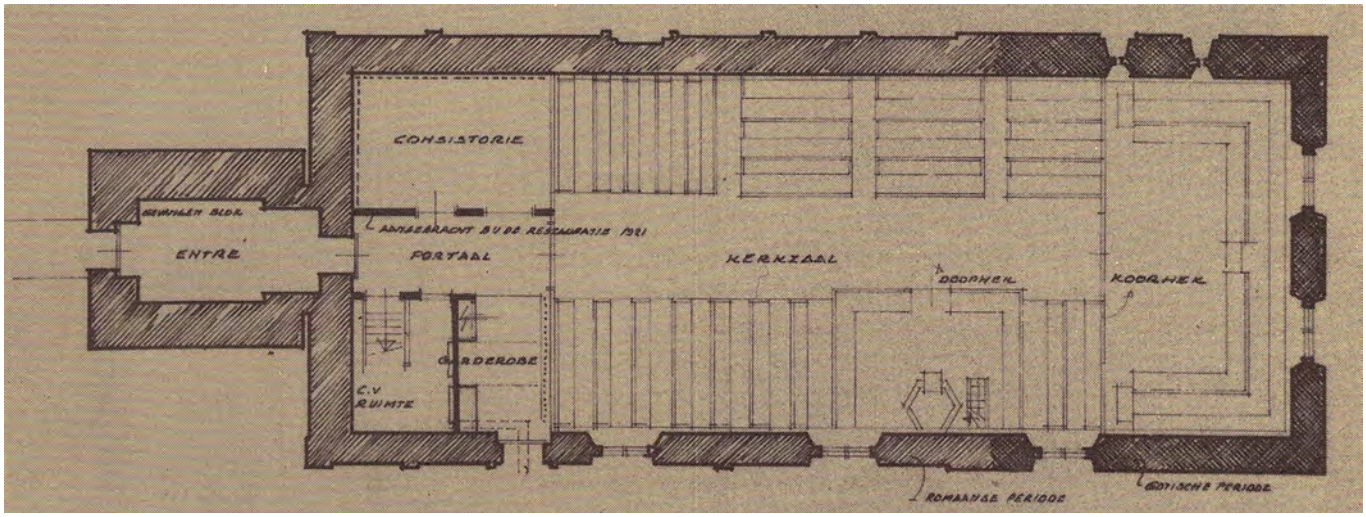
In ***1717*** vond er weer een grote restauratie plaats. De toenmalige grietman Aulus van Haersma, gehuwd met de vermogende Anna van Scheltinga, nam het initiatief tot deze verbouwing. Hij heeft de voltooiing van het werk niet meer meegemaakt want hij overleed in februari 1717. Volgens het *Kercke Reecken Boeck van Smallingerland* is de kerk van binnen vertimmerd voor een bedrag van 624 caroli gulden en is het buitenwerk opgeknapt voor 110 caroli gulden. In de noordgevel kwamen twee, in de oostgevel één en in de zuidgevel drie nieuwe rondboogvensters, welke gedicht werden met gebrandschilderde ramen.
Er bestonden in het begin van de jaren zeventig van de 19e eeuw plannen om de kerk op te knappen en te moderniseren. In *Wandelingen door Nederland* van Craandijk[8] wordt de kerk afgebeeld in slechte staat van onderhoud. Craandijk schrijft: *van binnen is de kerk, die bouwvallig begon te worden, door den architect Duursma te Dragten zoveel mogelijk hersteld in overeenstemming èn met den ouden toestand èn met de belangen der kerkvoogdij.*

De kerkvoogden[9] lieten zich hierbij adviseren door de Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Op basis van uitvoerige rapportage en nauwkeurige tekeningen van deze adviseurs werd op het nippertje besloten de gunning van de aanbesteding voor de modernisering aan te houden. Dit voorkwam dat de kerk een gestukadoord plafond krijgt.

De verbouwing in omstreeks ***1875*** was tevens aanleiding om een groot orgel te laten bouwen en onder de orgelgalerij een portaalruimte af te scheiden. Een nieuwe ingang met houten omlijsting gaf nu vanaf de noordzijde toegang tot het gebouw.
Met een brede houten gootlijst in classicistische trant werd de noordzijde tot een indrukwekkend front herschapen. De kap wordt naar het 16e-eeuwse karakter hersteld en de vlakke zoldering vervangen door een tongewelf.

Nadat de Van Haersma's rond 1899 niet meer hun zetel als grietman in Oudega hadden en naar elders verhuisden en het feit dat de Van Haersma's in rechte lijn uitstierven, ging het bergafwaarts met de conditie van het kerkgebouw. De achtermuur stond los van de zijmuren. De noordmuur stond scheef als gevolg van de druk van de kapspanten die niet meer met balken verbonden waren. Het water liep langs de muren.

Alle verbouwingen ten spijt is de toestand van de kerk in het begin van de 20e eeuw zo slecht dat afbraak voor de hand ligt. Het is te danken aan de kerkvoogdij en ds. A. Carsjens dat de kerk een restauratie ondergaat onder leiding van architect Gurbe Veenstra. In ***1921 en 1922*** is, met hulp van monumentenzorg, de kerk in haar oude luister hersteld.

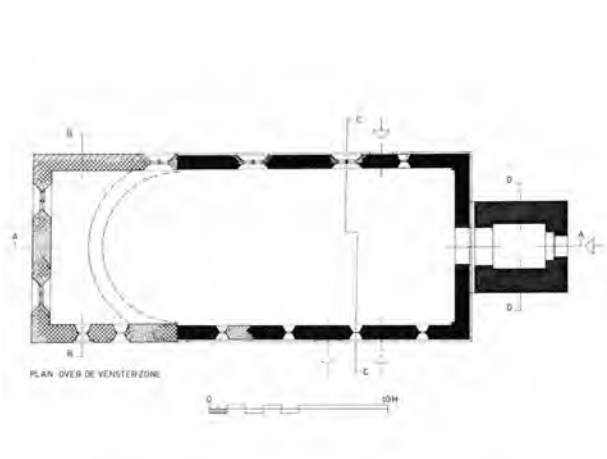
Plattegrond na restauratie in 1921: tekening overgenomen uit Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega; R. Kijlstra, arch. b.n.a., Beetsterzwaag, februari 1980

[8] Jacobus Craandijk 1834-1912 is met de serie Wandelingen door Nederland bekend geworden als de wandelende predikant. Met deze zevendelige serie heeft hij een schat aan informatie nagelaten over het 19e-eeuwse tijdbeeld en de historische geografie. Dit eerste deel begint met een wandeling rond Beverwijk, Assumburg en Marquette. Vervolgens het dorp Voortst en omstreken. Woerden, Montfoort en IJsselstein volgen. Dan van Heerenveen naar Olterterp, Drachten en omstreken. Ook Heilo, de Egmonden en Bergen. Een bezoek aan Gouda, de omgeving van Amersfoort en tot slot Diepenheim.

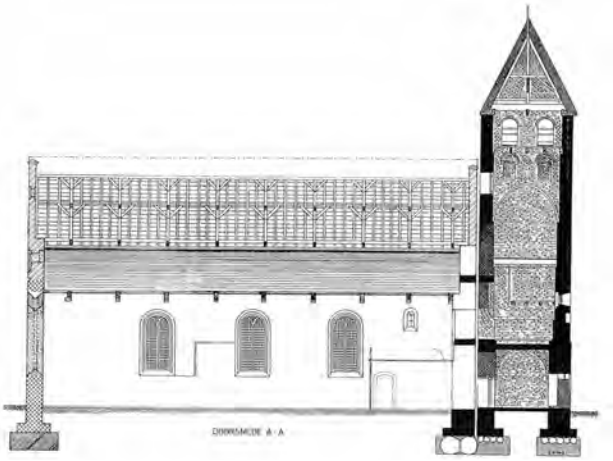
[9] De restauratiearchitect van 1921, de heer Gurbe Veenstra, prees deze kerkvoogdij als volgt: *Te zelden toch kan met wijzen op kerkvoogdijen, zelfs van groote steden, die voor de eischen der architecten en van den goeden smaak een open oog hebben, en die durven breken met het noodlottige stelsel van gestucadoorde plafonds en gepleisterde muren. Het kerkbestuur eener afgelegen plattelandsgemeente gaf hier een goed voorbeeld, dat het tot eere strekt en voor de adviseurs bemoedigend mag heeten*.

Veenstra is bij het voorbereiden van de restauratie zorgvuldig te werk gegaan. Hij heeft zich georiënteerd op het verslag van de rijksadviseurs uit 1875 en het gebouw grondig onderzocht. Zijn bevindingen heeft hij minutieus opgemeten en getekend. De tekeningen geven dan ook een schat aan informatie.
Hij heeft de fundamenten onderzocht en ontdekt dat het schip, het oudste deel van het gebouw, gebouwd is op grote keien in zand en de toren op kleinere keien in zand. Het later toegevoegde oostelijke deel heeft geen keienfundering.

Tekeningen overgenomen uit Monument van de maand Kerk Oudega – 1990 – Julius Riemersma

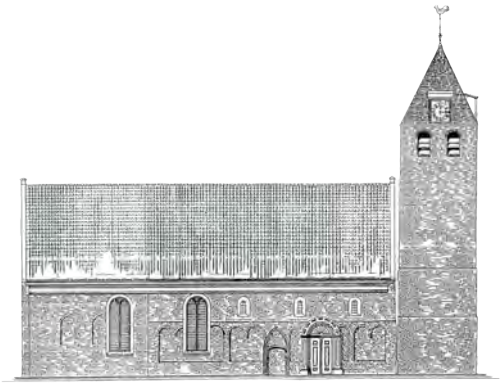
Plan over de vensterzône. Door W.J. Berghuis naar tekening architect G. Veenstra. Inrichting met dienstvertrekken (1921) niet aangegeven.

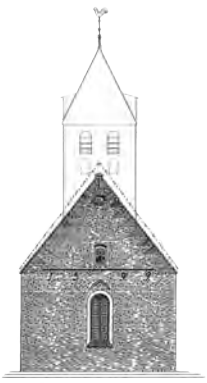
Langdoorsnede kerk en toren. Tekening G. Veenstra
Tijdsperkarcering oostgevel, interpretatie W.J. Berghuis.
Voor arcering westgevel kerk zijn onvoldoende gegevens.

In de **noordgevel** doorbreekt een rondboogvenster de spaarvelden in de benedenzone en een tweede gevelvlak van het koorgedeelte. De gotische ingangsomlijsting is aanwezig, de deuropening is dichtgemetseld. Als ingang fungeert een meer westelijk aangebrachte poortachtige deur met bovenlicht binnen een brede houten betimmering.
In de bovenzone bevinden zich op regelmatige afstand drie oorspronkelijke venstertjes.
Een vierde, dat volgens het ritme aanwezig zou kunnen zijn, moet binnen het ingebroken rondboogvenster hebben gelegen. Het bovenste muurgedeelte is aan het oog onttrokken door een brede witgeverfde houten kroonlijst.
In de **oostgevel** zat in het midden een rondboogvenster uit 1717 met direct daarboven in het metselwerk de top van een gotisch venster, dat gedicht werd ten behoeve van het rondbogige. In de topgevel zat een dichtgemetseld luikje. Vlak onder de nok een dichtgemetseld ovale opening, doorsneden door het vlechtwerk van de gevel.
De **westgevel** is voor een groot gedeelte aan het oog onttrokken omdat de toren er voor is gebouwd. De versiering van het muuroppervlak toont dat deze zijde van de kerk vrij heeft gestaan. Het patroon van de muurdecoratie komt overeen met dat van de zijgevels.
De benedenzone heeft aan weerszijden van een later aangebrachte middenpartij een groot spaarveld met drie rondboogjes. De bovenzone is geheel vlak, maar zal in het midden een venstertje hebben gehad.

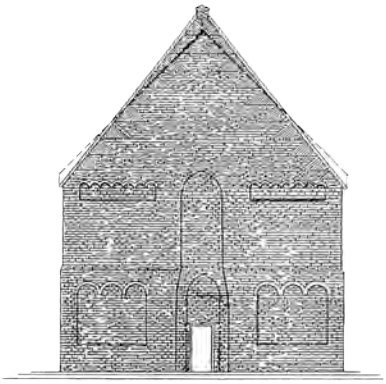
In het bovenste deel van de gevel bevindt zich een laag langgerekt spaarveldje aan beide zijden. Beide zijn gedekt met zeven rondboogjes. Het middendeel van de gevel is doorbroken met twee spitsbogige openingen boven elkaar die corresponderen met de twee torenverdiepingen. Deze openingen zijn naderhand dichtgemetseld en bij de restauratie in 1921 onzichtbaar weggewerkt.

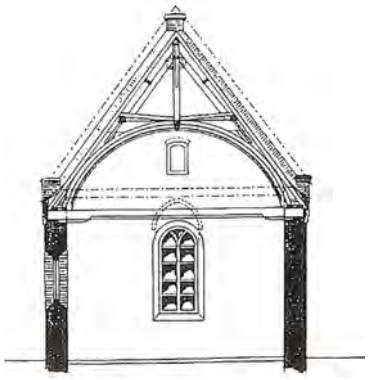
Noordgevel kerk en toren voor de restauratie 1921.
De uitstekende delen op de oostelijke torenmuur zijn de contravormen van de nissen in de westelijke kerkgevel waartegen de toren oorspronkelijk was opgetrokken.

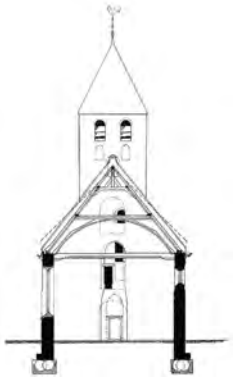
Oostgevel voor 1921
Een rondboogvenster in het midden (1717) met daarboven de top van een laat-gotisch venster.

Westgevel kerk met weglating toren. Bij de restauratie in 1921 is de middenpartij onzichtbaar weggewerkt.

Doorsnede over het koor. Tekening G. Veenstra. Bijgewerkt door W.J. Berghuis. De geprojecteerde openingen van de oostgevel tonen aan dat de kap oorspronkelijk hoger moet zijn geweest. De tandlijst op de oostgevel, boven de jaartalankers 1599 zal de toenmalige zolderhoogte hebben aangeduid.

Doorsneden over het schip.
Tekening G. Veenstra. Aangevuld en bijgewerkt W.J. Berghuis
De doorgangen tussen toren en kerk zijn naar tekening doorsnede toren G. Veenstra

Er is gekozen voor het volledig terug restaureren van de noordgevel. Als enige concessie aan de bouwgeschiedenis bleef de bakstenen omlijsting uit de gotische periode bestaan.

De Romaanse indeling van de noordmuur werd hersteld en de Noorderdeur dichtgemetseld, in de zuidgevel is deze in de oorspronkelijke gotische stijl gerestaureerd. De oude toreningang is in ere hersteld.
Een van de grote gebrandschilderde ramen, die om hun kunstwaarde behouden moesten blijven, is van de noordmuur naar de oostmuur verplaatst waar nu twee gebrandschilderde ramen aanwezig zijn.
Het dak werd geheel vernieuwd, de dakpannen werden vervangen door leien.

Bij deze restauratie is een rest van een fundament gevonden dat de aanleiding vormt voor de veronderstelling dat het schip aan de oostzijde een inspringende ronde absis zou hebben gehad.

In het begin van de jaren zeventig van de 20e eeuw waren kerk en toren toe aan een fikse opknapbeurt, af en toe vielen er lossen stenen uit de muren! Nadat bouwbedrijf Kleinhuis uit Oudega was begonnen met de restauratie door de toren bij te werken en de spits te vernieuwen, is onder leiding van architect E. Kijlstra de restauratie van de kerk ter hand genomen. Kijlstra is uitgegaan van het conserveren van de bestaande toestand.
In ***1974*** is het buitenmetselwerk hersteld, hele stukken muur moesten opnieuw worden gemetseld. Hiervoor werden 20.000 stenen gebikt. Het interieur is opgeknapt en de verwarming is achter de lambrisering weggewerkt.
De brugstaven van de vensters waren verroest en zijn hersteld. Ter bescherming van de gebrandschilderde ramen zijn voorzetramen van gehard glas aan de buitenkant aangebracht. Het dak werd voorzien van nieuwe leien.
Er is drainage om de kerk aangebracht en het voetpad naar de kerk, dat sinds mensenheugenis trapsgewijs omhoog ging, is vervangen door een geleidelijk oplopend pad.
De restauratie, onder architectuur van firma Van Manen & Zwart en uitgevoerd door aannemer Kleinhuis, die met enige onderbrekingen ± 3 jaar heeft geduurd, kostte ruim een half miljoen gulden.

Foto genomen tijdens restauratiewerkzaamheden in 1921-1922. Links staat de aannemer en rechts ??
De foto toont de kerk met steigers en arbeiders, o.a. Hendrik Bijker.

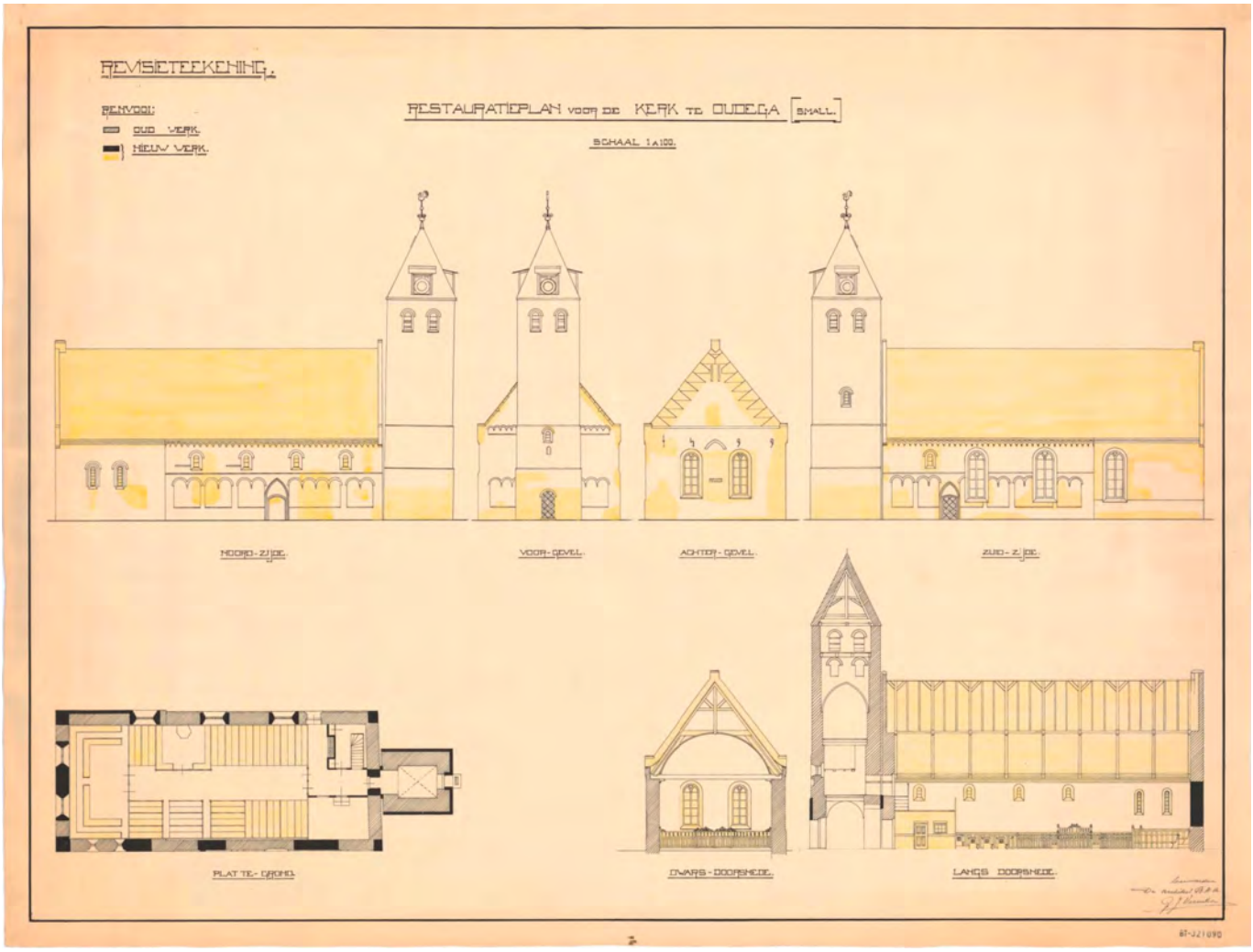
Doordat de leisteen aan de weersinvloeden blootstaat keert het langzamerhand terug tot zijn oorspronkelijke staat. In ***2011*** zijn de leien daardoor opnieuw vervangen.

Links: Noordzijde Sint-Agathatsjerke: Romaanse tufstenen schip met een geleding in twee zones. Beneden spaarvelden met twee ronde bogen en boven één groot spaarveld met een rondboogfries en vier rondboogvensters. In het midden een gedichte gotische ingang, zgn. *Noormannenpoortje*.

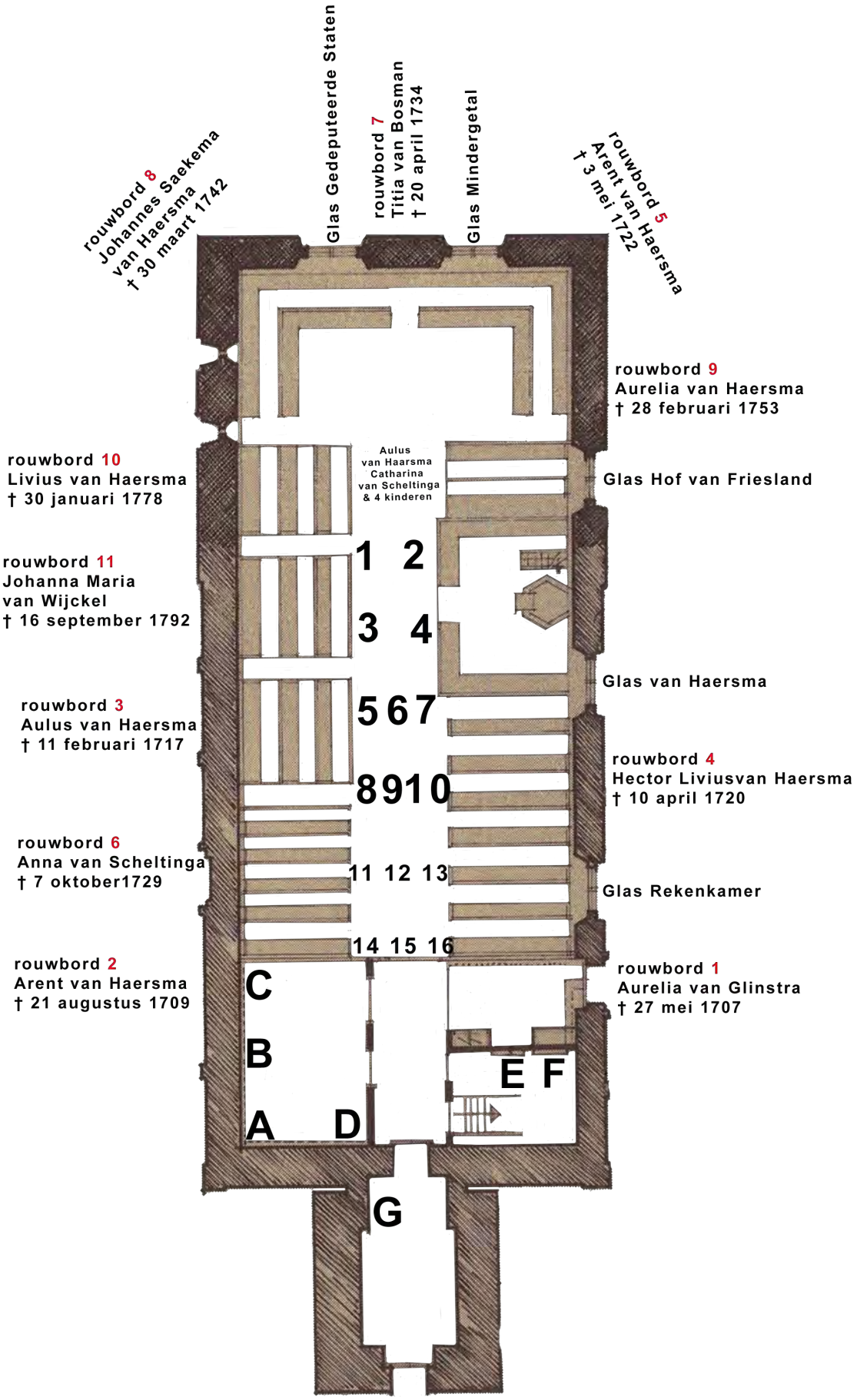
Rechts: Zuidzijde Sint-Agathatsjerke: Romaanse tufstenen schip uit begin 12e eeuw met geleding in twee zones. Romaanse toren uit ca. 1250. Het bakstenen rechtgesloten gotische koor dateert waarschijnlijk uit de 14e eeuw met grote vensters uit 1717.

Restauratieplan Sint-Agathatsjerke 1921 - tekening architect G.J. Veenstra – beeldbank Cultureel Erfgoed

Interieur

Overzicht locatie glazen, rouwborden en grafzerken

Ooit moet het een eenvoudig, bijna ongemeubileerd katholiek godshuis zijn geweest. De mensen zaten niet op banken maar stonden tijdens de liturgie, dit was een houding van eerbied. In het westelijk deel van de zaal was een enkele muurbank bedoeld voor de mensen die zo lang niet konden staan. In het oostelijk deel stond de mensa met onder de dekplaat van het altaar de relikwieën. Hier celebreerde de priester de eucharistie met het gezicht naar het oosten, dus met de rug naar de mensen, een stenen altaar, een gemetselde rechthoekige onderbouw met daarop een zandstenen blad, de mensa. Nadat de handelingen bij het altaar verricht waren betrad de priester het lekengedeelte en sprak een korte preek uit, op een kansel. Zo dicht mogelijk bij de gemeenteleden en in de volkstaal.

In ***1580*** vond in geheel Friesland de hervorming plaats. De Katholieke Kerk werd door de provinciale overheid verboden, terwijl de kerkelijke goederen overgingen naar de reformatorische kerken. Het accent in de erediensten verschoof van het liturgisch handelen in het koor aan de oostzijde naar de woordbediening vanaf de kansel aan de zuidzijde. Daar is toen de preekstoel gesitueerd met een dooptuin eromheen.

Interieur voor restauratie in 1920. De kerkbanken waren voorzien van versieringen in eenvoudige rococostijl maar deze moesten in 1921 het veld ruimen voor nieuwe.

Foto’s van het interieur in 1959

Banken

Toen vanaf de 13e eeuw de preek aan belang wint en langer worden, ontstond de behoefte om er zittend naar te luisteren. Sommige mensen namen een eigen krukje mee, soms waren er langs de kanten van de kerk stenen banken of richels om op te zitten. Langzamerhand deed het bankenplan zijn intrede. In de 16e eeuw is het zover dat de meeste kerken banken voor leken hadden.

De traditionele stoel- en ingangsscheiding (ook wel de 'mannenkant' en 'vrouwenkant' genoemd) is in de meeste moderne kerken verdwenen, maar is in sommige streng-reformatorische gemeenten of traditionele kloosters soms nog (deels) herkenbaar.

In de Sint-Agathatsjerke is deze verdeling nog steeds zichtbaar in de inrichting van de banken. De mannen zitten hier echter aan de noordzijde, met gesloten banken en een lessenaar voor de Bijbel of het psalmboek.
De vrouwen zitten hier aan de zuidzijde, op open banken zonder lessenaar. Die open rugleuningen boden ruimte voor de lange, wijde rokken die vrouwen droegen.

In ***1779*** zijn er banken in sobere rococostijl aangeschaft.
In de kerkboeken vinden we hiervan de volgende gegevens:

den 13 maart 1779
den onkosten betaalt volgens de coopbrief van de gestoelte in de kerk tot Oudega de somma van dertien gulden vijf stuvers dus 13-5-0.

den 7 maay
het eerste termin betaalt van de gestoelte in de kerk volgen aan teeking in de coopbrief vermeld de somma dertig guldens en ses stuvers en tien penningen dus 30-6-10.

den 29 may 1779
volgens quytansie betaalt aan Sake Annes weegens het verbrengen van het gestoelte in de kerk tot Oudega een somma van agt caroly gulden dus 8-0-0. Het tweede termin van de stoel in de kerk die volgens koopschat betaalt op den 9 november 1779 , de somma dertig guldens ses stuyvers en tien penningen 30-6-10.

den 23 desember 1779
volgen quytans ie betaalt aan Gjalt Hendriks van het uerwerk en van het gestoelte te Jeroen in de kerk een somma van vijf gulden en twaalf stuvers dus 5-12-0.

den 9 may 1780
het laatste termijn van de stoel in de kerk betaalt volgens koopbrief en revesaal een somma van één en twintig gulden en twaalf stuvers, twe penningen en twe stuvers fragt dus 21-14-2.

Rond ***1899*** was het interieur sterk verwaarloosd: het fluweel van de fraaie rouwborden was geheel verteerd, het hout van de wapens beschadigd en gedeeltelijk vergaan. Het grootste deel van het eikenhouten ameublement was door vurenhout vervangen, de preekstoel, de *Van Haersma's bank* en de rest was geel geverfd.
De eikenhouten balusters van het doophek hadden het veld moeten ruimen voor een gegoten ijzeren raamwerk.

In de Dragster Courant van 18 mei 1901 wordt het volgende gemeld:
Heden middag was het zitverhuring in de Herv. kerk alhier. De 45 zitplaatsen brachten fl. 18,80 op, gemiddeld dus bijna fl .0,42 per zit

Tijdens de grote restauratie in ***1921*** zijn de mannen- noordzijde en vrouwenbanken zuidzijde en lambrisering weer volledig van eikenhout gebaseerd op de 17e-eeuwse stijl. De herenbank en de avondmaalstafel vormden het uitgangspunt bij de aanpassing van het interieur.

De nieuwe kerkbanken uit 1921 – noordzijde – voor mannen

zuidzijde – voor vrouwen

Houtsnijwerk in de vrouwen- en mannenbanken, aangebracht door …??

De banken voor de preekstoel aan de noordzijde, met in het midden de oorspronkelijke van Haersma bank

Herenbank Van Haersma's

De uit 1640 afkomstige **herenbank** van de Van Haersma's toont nu het wapen van de eerste grietman Arend Eerkes van Haersma, grietman van 1625-1637, en van zijn vrouw Hylk van Harckma. De bank staat aan de noordzijde recht tegenover de preekstoel om zodoende een beter zicht te hebben op de dominee.

Familiewapen op Herenbank

Bijbel

De bijbel uit 1637

Collectebus & Pongen[10]

Pongen klein op teltafel & pongen aan lange stok

[10] Een **pong** in de kerk is een dialectwoord voor de **collectezak** of de **collectebuidel** die rondgaat om geld in te zamelen. Het is een traditionele zak (vaak aan een stok) waarmee de diakenen of collectanten tijdens de kerkdienst geld ophalen voor de kerk of speciale doelen. Het woord stamt af van *pung* of *ponge*, wat een zak, buidel of geldbeurs betekent en komt uit het Fries, Gronings en Nedersaksische dialecten (zoals het Drents en Stellingwerfs).Vroeger werd het ook gebruikt voor een zak met graan of meel.
In veel noordelijke en oostelijke regio's van Nederland hoor je in de kerkelijke omzendbrieven of plaatselijke dialecten nog steeds de uitdrukking dat de "eerste collecte (de pong)" gehouden wordt.

Doopschalen

De doopvont bevond zich meestal aan de westelijke of noordwestelijke zijde van de kerk. Het was vaak zo groot dat kinderen er volledig in ondergedompeld konden worden, wat lang de gewoonte is geweest. Pas in de loop van de Middeleeuwen werd besprenkeling met water de gangbare wijze om te dopen. De meeste gotische vonten hebben dus een minder diep bekken dan de oudere romaanse. De meeste vonten zijn na de Reformatie de kerk uitgezet omdat ze heiligenvoorstellingen bevatten of omdat ze teveel verband hielden met de katholieke sacramenten. Sommige werden als bloembak of waterbak op een boerderij gezet, andere zijn kapotgeslagen.
Er is in Fryslân slechts één romaans vont bewaard gebleven (midden 13e euw), afkomstig uit Jellum, tegenwoordig in het kerkmuseum van Jannum. De kuip is versierd met palmbladen, touwranden en een wijnrank.

Er zijn 2 koperen **doopschalen** op ijzeren voet aanwezig. De ijzeren houders op voet zijn met groene glansverf beschilderd. De een is groter dan de ander, mogelijk is de oudste nog uit de tijd van vlak na de verbouwing in 1599.

Koperen doopschaal groot

Koperen doopschaal klein

Glazen [gebrandschilderd]

Het kunstambacht van glasschrijvers heeft in Leeuwarden geen stand kunnen houden en is in de 18e eeuw hoofdzakelijk of geheel naar Sneek verhuisd waar twee glasschilderfirma's elkaar in het midden der 18e eeuw een felle concurrentie aandeden, n.l. de gebroeders Thomas en Tjalling Gonggrijp en de Gebroeders Ype en Jurjen Staak. De laatsten beweerden, dat het glasschildersbedrijf reeds van het midden van de 17e eeuw af door hun voorouders was beoefend.

In 1717 zijn 6 gebrandschilderde glazen in de kerk aangebracht, 2 in de noordmuur, 1 in de oostmuur en 3 in de zuidmuur. De vensters zijn ongesigneerd en dragen alle bovenin het jaartal 1717. In tegenstelling tot latere vensters in Fryslân, die vaak een groot wapen van Fryslân laten zien, hebben deze ramen juist meerdere kleinere wapens op het glas. In de daarop volgende decennia zijn ze aangevuld en vele malen gerepareerd.

De wapens op de glazen zijn omgeven door rijke en fraaie geschilderde versieringen, bestaande uit rolwerk, acanthusbladeren en voorts uit blad- en bloemslingers, strikken en linten, gehouden door kinderfiguurtjes.

De glazen zijn blijkens gegevens uit de archieven van de Rekenkamer van Friesland vervaardigd door Hendrik Busch, Douwe Feenstra en Piebe Harmens uit Leeuwarden.
Van Hendrik Busch als glasschilder is verder niets bekend. Hij maakte tafelbladen en wandversieringen, die met als fresco ingelegd bloemwerk in natuurlijke kleuren zoo heerlijk en konstig bewerkt waren, dat deeze stukken niet zonder verbaasdheid beschouwd werden. Hij werkte reeds in 1696 in Leeuwarden en van hem zijn gesigneerde stukken uit 1706 en 1716 bewaard gebleven.
Piebe Harmens leverde in 1755 een geschilderd glas voor de kerk van Driesum.

De glasversieringen zijn in 1717 dus niet aangebracht door de glasschilders Ype Staak °18-03-1717 - † 12-05-1808 & Jurjen Staak °08-02-1720 - †06-05-1747 uit Sneek.

De glazen zijn beschilderd met grijze brandschilderverf: grisaille[11] en emailverf[12].
Dit is een andere techniek dan het glas-in-loodraam, waar stukjes gekleurd glas samen de afbeelding vormen.
In deze ramen zijn de afbeeldingen aangebracht op ongekleurde ruitjes van eenzelfde maat. Na het beschilderen wordt het glas verhit om de afbeelding en de kleur vast te zetten en vervolgens worden de ruitjes gevat in loden strips.

Een van de glazen is geheel beschilderd met de wapen van de familie Van Haersma en staat dan ook bekend als het *Van Haersma venster*. Na successievelijke overlijdens zijn er aanvullingen aangebracht in 1735, 1755, 1758 en 1776. De aanvullingen zijn mogelijk wel van de hand van de bekende gebroeders Jurjen en Ype Staak.

Behalve de Van Haersma's zelf zijn het de raden en de colleges waarin de Van Haersma's zitting hadden, die de glazen hebben *geschonken*. Het zijn de Gedeputeerde Staten van Fryslân, de Staten in het Mindergetal[13], de Rekenmeesters en de Raden in het Hof van Fryslân.

De leden van de colleges betaalden de glazen niet uit eigen beurs maar uit de landsmiddelen. In de 17e eeuw werden in elk geval voor 154 kerken glazen geschonken en in de 18e eeuw voor 64 kerken. Aanvankelijk werd per geval bekeken hoeveel subsidie een kerkvoogdij kon ontvangen voor een glas. Voor dat in een groot kerkgebouw werd meer gegeven dan voor een glas in een klein kerkgebouw.
In de 17e eeuw werden de kosten voor de geschonken glazen voldaan aan de kerkvoogden, maar ook wel rechtstreeks aan de glasschilders. De kerkvoogden moesten vooraf wel verzoekschriften indienen.
De inwilliging van de verzoekschriften werd zo'n vanzelfsprekendheid dat voor dezelfde kerkgebouwen kort na elkaar glazen werden geschonken.
Op 14 maart 1743 brachten Gedeputeerde Staten verandering in deze gang van zaken: Is na deliberatie goedgevonden en verstaan te arresteren, gelijk gearresteerd wordt bij desen, dat geen ordonnantiën int toekomende meer geaccordeert en geslagen zullen worden tot ses en dertigh Car gis voor vernieuwinge van provinciale glasen in oude kerken, in de steeden als ten platten lande in de dorpen, voormaals gegeven sijnd, maar alle diergelijke versoeken bij request te declineren en af te slaan, gelijk geschiet bij desen.

---

[11] Een grisaille of grauwschildering of chiaroscuro is een monochrome onderschildering, waar je met kleur overheen kunt gaan.
Bij deze techniek maakt de schilder gebruik van grijstonen gaande van wit tot zwart om de driedimensionale aspecten van zijn onderwerp weer te geven, zijn beeld te modelleren. Deze onderschildering kan in zwart-wit worden gemaakt, maar er worden ook vaak bruine kleuren voor gebruikt.

[12] Van oudsher wordt de term emailverf of lakverf gebruikt om dekkende verfproducten op terpentine-, olie- of harsbasis te beschrijven, meestal met een aanzienlijke hoeveelheid glans erin. Recentelijk hebben ook veel latex- of watergedragen verven de term overgenomen.

[13] Tijdens de Ned. Republiek in Fryslân een commissie van vier maal twee volmachten uit de vier kwartieren Oostergo, Westergo, Zevenwouden en de steden of kamers, waaruit de Staten waren samengesteld en om de drie jaar aftraden. Het mindergetal ontstond als noodzakelijke hulpinstantie omdat de kwartieren afzonderlijk beraadslaagden en zelfs niet voor het nemen van de besluiten bijeenkwamen. Het Mindergetal bracht aan de kwartieren en preadvies uit. Vervolgens bepaalden in elk kwartier eerst de volmachten der grietenijen hun standpunt, waarna gestemd werd. Uit de kwartiersadviezen stelde dan het Mindergetal het besluit vast. De stadhouder werd voorzitter en de griffier der Staten secretaris. Behandelde alle onderwerpen vóór ze bij de Staten ter sprake kwamen. Had ook het toezicht op de dijken en zeeweringen.

Voor nieuw gebouwde kerken werden nog wel glazen geschonken, de kerkvoogden kregen per glas een subsidie, dat in de loop van de 18e eeuw was gesteld op het vaste bedrag van 36 Carolus guldens.

Op het glas van de Rekenmeesters kunnen we in de afbeeldingen van een vrouw met anker een mooie allegorie van de Hoop zien.

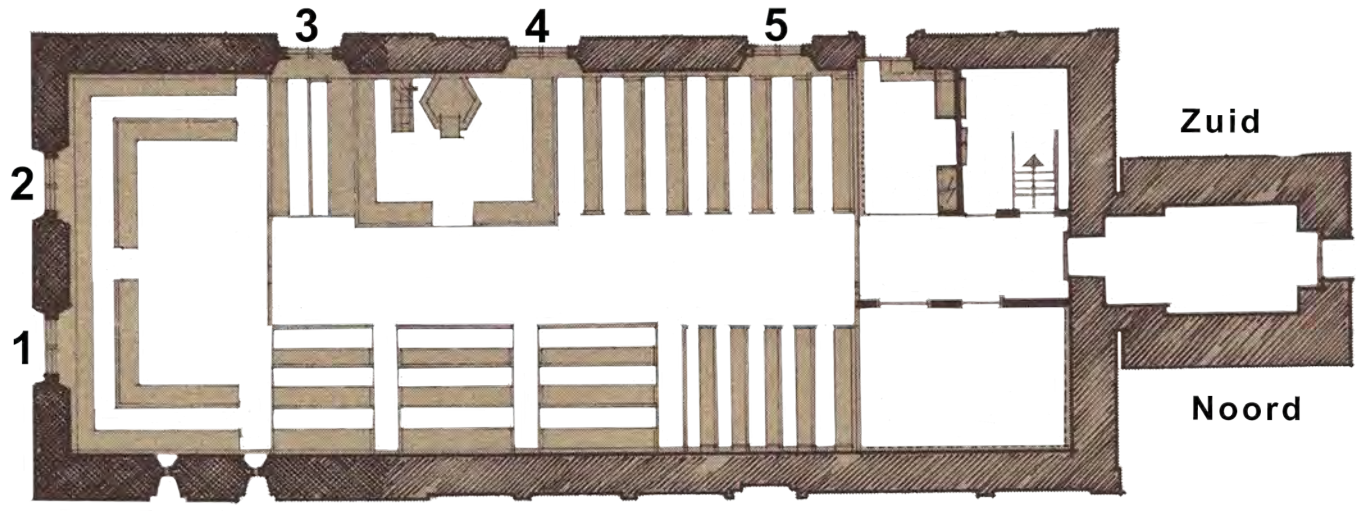
In het revolutiejaar 1795, in het oproer tegen de toenmalige machthebbers, zijn de glazen bespaard gebleven. Na de Reformatie blijft men bijbelse religieuze en allegorische voorstellingen uitbeelden en ook episodes uit de vaderlandse geschiedenis. Op het glas van de van Haersma's is een allegorische figuur, voorstellende de Hoop[14] aanwezig.

In de kerkvoogdijrekening komt na 1719 lange tijd de post voor aan Ruyrd Joannes voor een jaar voorsingen en vensters voor de glaasen op en toe doen: 15,3.0.

De mooie glazen vormden een voortdurende zorg voor de kerkvoogden. Het komt verschillende keren in de boeken voor zoals b.v.: den 27 october 1789 betaalt aan Abram Ates van de glasen in de kerk van het scilderen en van vragt van t' senden heen en weer na Sneek een somma van 5 carolus gulden en 6 stuivers.

In het jaar 1894 staat in het advertentie- en nieuwsblad voor Bergum van 22 september:
OUDEGA (Small.) 19 sept. Onder de oudheden, die de kerk der Hervormden alhier bevat, behooren vooral genoemd te worden: de vijf ramen met de fraai beschilderde glazen. Die beschilderde ruiten zijn voorzien van de familiewapens, kronen, namen of opschriften van de Edel Mogende Heeren Rekenmeesters, Gedeputeerde Staten, Staten van het Mindergetal en van Raden van den Hove van Friesland uit het begin der vorige eeuw; en wel bepaaldelijk van de geslachten: van Camstra; van Veersen; Lycklama à Nijholt; Frieswijk; van Burmania; van Puyl; van Glinstra; Vegelen; van Sminia; van Scheltinga; van Haersma, enz.
Het vijfde raam is geheel gewijd aan de voornaamste van de hier gewoond hebbende familiën; n.l. van Haersma.
Van de beschilderde glazen zijn, in den loop des tijds, tengevolge van verschillende oorzaken, helaas een aanzienlijk getal ruiten verbrijzeld en deze daarna door gewoon glas vervangen; zoodat de geslachtswapens, enz., op tal van plaatsen geschonden en niet zelden - vooral voor den niet ingewijde - onkenbaar geworden zijn.
De ramen met beschilderde glazen bevinden zich overigens in een zwakken toestand; ze moeten in nieuw lood gevat worden en zijn in 't algemeen aan een zeer belangrijke herstelling onderhevig.
Naar wij met genoegen vernemen, zouden dan ook de beheerders van de kerkelijke goederen en fondsen, de Herv. Gemeente wel genegen zijn tot eene restauratie van de antieke glazen.
En inderdaad zou een terugbrengen van die beschilderde glazen in den ouden trant, in den primitiven toestand, aan het kerkgebouw een aantrekkelijkheid geven, welke door dorpeling en vreemd ongetwijfeld op hoogen prijs zou worden gesteld.

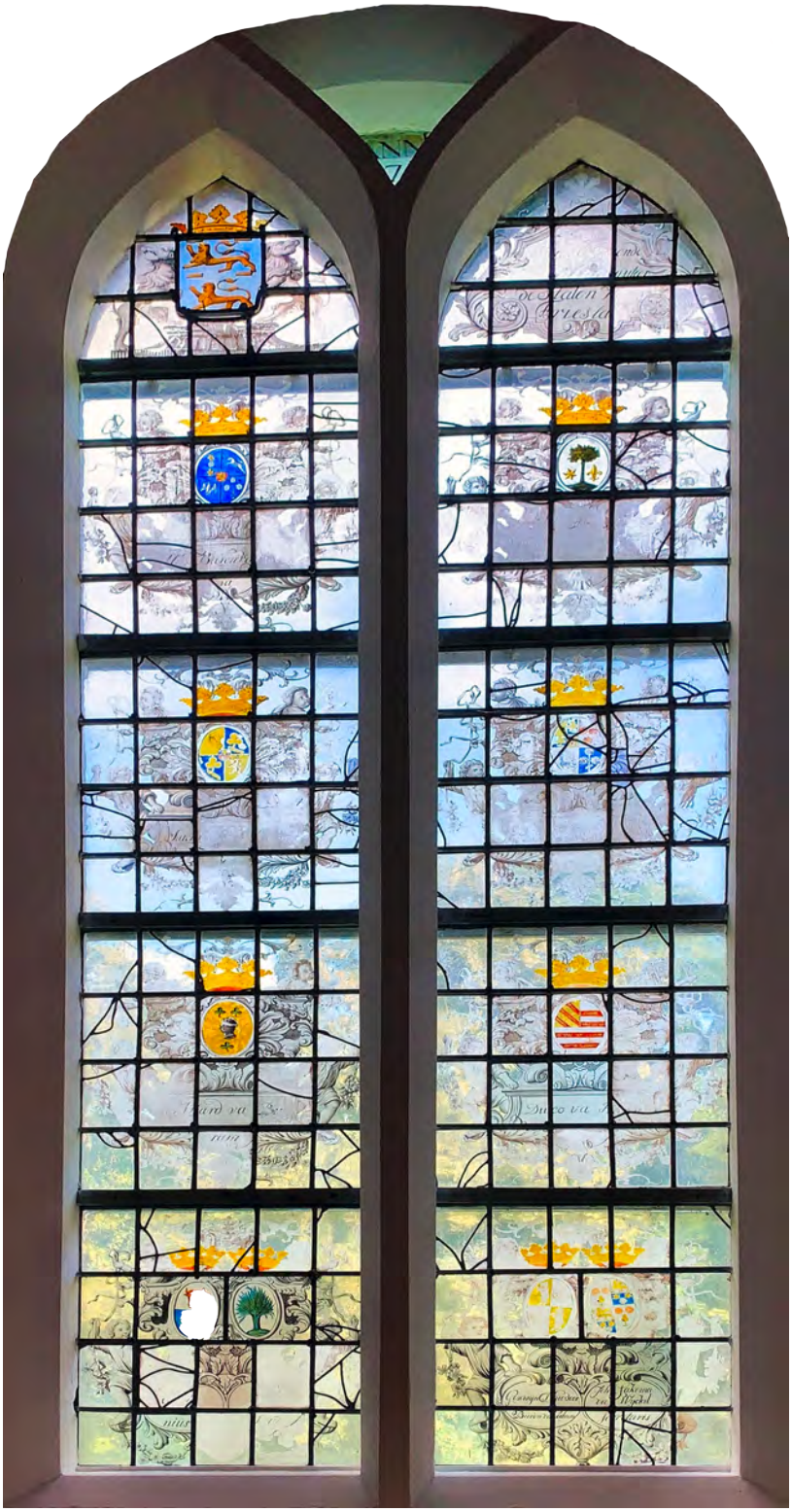
Na de kerkrestauratie in 1921[15] blijven er vijf gebrandschilderde glazen over: 2 in de oostmuur en 3 in de zuidmuur.

Overzicht gebrandschilderde ramen in de Sint-Agathatsjerke

[14] Het allegorische figuur *de Hoop* (in de Romeinse mythologie ook wel bekend als de godin Spes) is de verpersoonlijking van de menselijke deugd om te vertrouwen op een goede afloop in de toekomst. Binnen de kunstgeschiedenis en de christelijke traditie vormt zij, samen met Geloof (Fides) en Liefde (Caritas), de drie goddelijke of theologische deugden.[1] [2] [3]
[15] Er is in dit uitgevoerde plan een venster minder! Onbekend is of dat venster elders geplaatst of opgeslagen is of dat 1 van de 6 vensters zo slecht was dat het bij het bouwafval is terecht gekomen.

Gedeputeerde Staten
Glas 1 oostzijde links - Walle nummer 5223

Anno 1717

Ulbe baron van Aylva
Siuck Gerrolt Juckema van Burmania
Allard van Burum
Hanso Acronius
Joh. Abraham van Schurman
Arent van Haersma
Douwe Justus van Botnia van Burmania
Duco van Haren
Gosewijn Theodoor baron van Coehoorn
Joh. Sakema van Wyckel secretaris

In de 15e eeuw bestonden er nog geen Gedeputeerde Staten in Friesland, omdat het gewest toen nog onder de Friese Vrijheid viel en later (vanaf 1498) door de Saksische hertogen werd bestuurd.

Friese Vrijheid: Friesland kende geen centrale landsheer of provinciaal bestuurscollege, maar werd bestuurd via lokale raden en grietmannen.
Saksische Tijd: Pas in 1498 maakte keizer Maximiliaan I een einde aan de vrijheid en stelde hij Albrecht van Saksen aan als landsheer. De echte Staten en gedeputeerden moesten toen nog ontstaan.[1]

Het college van Gedeputeerde Staten van Friesland werd opgericht in 1577, tijdens de Opstand tegen Spanje, en vormde in de 17e eeuw het dagelijks en uitvoerend bestuur van het gewest binnen de Republiek.[1][2][3][4]

Het college trad op als het krachtige dagelijks bestuur namens de Staten van Friesland[1][2] en bestond uit afgevaardigden (gecommitteerden) uit de verschillende kwartieren (Oostergo, Westergo en Zevenwolden) en de stemhebbende steden.

De taken waren o.a.:

- Het uitvoeren van besluiten van de Landdag (de gewestelijke vergadering).
- Beheer van de financiën, de landsverdediging en de belastingheffing van het gewest.
- Zorg voor de waterstaat (dijken, boezems en waterpeil).[1][2][3]

Meer informatie over de historische samenstellingen en documenten kan via de Naamlijst Gedeputeerde Staten van Friesland of de Oude Staten Archieven.[1][2]

Ulbe Hans Willems van Aylva
Zoon van Hans Willen van Aylva en Froukje van Aylva
Gedoopt in 1659 in Holwerd
Overleden op 26 april 1725
Grietman over Idaarderadeel 1678-1692;
Grietman Oostdongeradeel 1692-1720; Bakenmeester; Gedeputeerde Staat

Sjuk Gerrolt Doekes van Burmania
Zoon van Doeke Sjuks van Burmania en Edwer Lutske Gerrolts van Juckema
Gedoopt op 19 april 1652 in Cornjum
Getrouwd met Josina Susanna Zeino Joachims van Welvelde
Overleden op 4 december 1720
Grietman Wymbritseradeel 1671-1716; Gedeputeerde Staat

Allert Franses van Burum
Zoon van Frans van Burum en Titia van Vierssen
Geboren op 17 februari 1678
Getrouwd in 1702 met Ctharina Johannes van Eysinga
Overleden op 7 juli 1729
Grietman; Gedeputeerde Staat

Hans Davids Acronius
Zoon van David Acronius en Pietje Rollema
Geboren rond 1647
Overleden op 13 maart 1730
Waarschijnlijk student in 1664 in Franeker;
Advocaat in 1670; Rekenmeester; Burgemeester; Gedeputeerde Staat

Johannes Abraham Abrahams van Schurman
Gedeputeerde Staat

Arend Arends van Haersma
Gedoopt op belijdenis op 24 maart 1700
Getrouwd in 1717 met Anskje Dois
Overleden op 3 mei 1723
Grietman Smallingerland 1715-1723; Raad ter Admiraliteit

Duco Dominicus Justus Gemme Lasas van Burmania
Zoon van Gemme Laas Sjuks van Burmania en Foekje Franses van Eysinga
Geboren op 10 februari 1664
Overleden op 28 april 1726
Gedeputeerde Staat

Duco Willems van Haren
Zoon van Willem Ernsts van Haren en Rixt Henning Georges van Andreae
Gedoopt op 25 juli 1688 in Leeuwarden
Overleden op 30 november 1742 in Wolvega
Grietman Westellingwerf 1711-1742; Monstercommissaris; Raad ter Admiraliteit; Gecommitteerde ten Landsdage; Gedeputeerde Staat; Gecommitteerde Mindergetal

Gosewijn Theodoor Minnes van Coehoorn
Zoon van Minne Menno van Coehoorn en Magdalena van Scheltinga
Gedoopt op 25 september 1678 in Britsum
Getrouwd op 11 juli 1717 in Oudkerk met Catharina Aurelia Lucia Hobbes van Sminia
Overleden op 14 mei 1737
Secretaris; Burgmeester; Gedeputeerde Staat

Johannes Hendriks van Wyckel
Zoon van Hendrik van Wyckel en Doetje van Lycklama
Geboren op 4 april 1688 en gedoopt op 6 april 1688
Getrouwd in 1714 met 1: Anna Maria Hessels van Sminia; in 1721 met 2: Catharina Knock en in 1736; met 3: Avia Cornelia van Glinstra
Overleden op 20 december 1775
Secretaris; Gedeputeerde Staat

Mindergetal
Glas 2 oostzijde rechts - Walle nummer 5224

Anno 1717

Links van boven naar beneden:
Hector Willem van Glinstra
Sicco van Goslinga
Bartholdus Lycklama à Nijeholt
Jacobus Eppinga

Rechts van boven naar beneden:
Frans Julius Heringa van Eysinga
Jacobus van der Waeyen
Philip Fredrik Vegelin van Claerbergen
Anne Hobbes de Boer
Hermanus Huber

In de 16e en 17e eeuw was het **Mindergetal** een vaste, invloedrijke commissie van acht volmachten (afgevaardigden) in de Staten van Friesland, bestaande uit twee leden uit elk van de vier kwartieren.

Het dankte zijn naam aan het feit dat het uit een kleiner getal personen bestond dan de volledige Statenvergadering (de Landdag).[1]

Functie en Kenmerken

- Alle ingekomen stukken en voorstellen die op de Landdag behandeld moesten worden, kwamen eerst bij het Mindergetal terecht.[1]
- De commissie onderzocht de stukken, waarna de leden de adviezen terugbrachten naar hun eigen kwartier en de uiteindelijke besluiten formuleerden.[1]

Vanaf 1596 kreeg dit orgaan een permanent karakter en werd het ook wel de *ziel der Statenvergaderingen* genoemd.[1]

Links van boven naar beneden:
Hector Willem Hectors van Glinstra
Zoon van Hector Iepes van Glinstra en Johanna Asseverus van Vierssen
Gedoopt op 25 december 1686 in Leeuwarden
Overleden op 6 oktober 1751
Grietman Tietjerksteradeel 1714-1751; Gecommitteerde in het Mindergetal

Sikke Johannes van Goslinga
Zoon van Johannes Johannes van Goslinga en Fetje Sofia Taekes van Camminga
Geboren vermoedelijk in 1664 in Herbaijum
Getrouwd op 12 juni 1692 in Ballum Ameland met Janetta Isabella George Wilkes thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg
Overleden op 12 oktober 1731
Grietman Franekeradeel 1688-1731; Curator; Gedeputeerde Staat; Gecommitteerde in Mindergetal

Bartold Lelius Lycklama à Nijeholt
Zoon van Lelius Lycklama à Nijeholt en Antje Frankena
Geboren circa 1672-1673
Overleden op 18 maart 1731
Student in 1688; promotie 1692 Franeker; Rekenmeester; Gecommitteerde in het mindergetal; Vroedsman; Grietman

Jacob Krijns Eppinga
De naam Jacob Krijns Eppinga lijkt mogelijk een verwarring met Jacobus Sjoerds Eppinga. Deze laatste is in genealogische bronnen terug te vinden met ouders, doopdatum en huwelijk in de Stamboom Griffioen Jellema Friese Adel
Zoon van Sjoerdt Jans Sioerd Eppinga en Clara Abrahams Claertje Lafebre
Gedoopt 10 december 1665 te Leeuwarden
Getrouwd in 1700 met Gesina de Blauw – op 18 februari 1700 in Leeuwarden met Gesina Cryns de Blauw
Overleden op 9 februari 1739
Gecommitteerde in Mindergetal

Rechts van boven naar beneden:
Frans Julius Johan Tjalling Aede Johannes van Eysinga
Zoon van Tjalling Aede Johannes Franses van Eysinga en Sietske Sjuke van Aebinga van Humalda
Geboren en Gedoopt op 28 oktober 1683 in Rauwerd nu Raerd
Overleden op 17 februari 1730 in Leeuwarden
Grietman Rauwerderhem 1714-1729; Gecommitteerde in Mindergetal; Gedeputeerde Staat; Ontvanger Generaal

Jacobus Jan Johannes van der Waeijen
Zoon van Jan Johannes van Waeyen
Gedoopt op 4 april 1666 in Leeuwarden
Getrouwd met Herbetina de Witt
Overleden rond 1743
Student in Franeker 1681; Grietman Hemelumer Oldephaeert 1688-1743; Raad ter Admiraliteit; Gecommitteerde in Mindergetal

Philip Frederik Hessels Vegelin van Claerbergen
Zoon van Hessel Philips Vegelin van Claerbergen en Anna Maria van Vierssen
Geboren op 9 mei 1685
Getrouwd in 1717 met Elisabeth Pieters van Essen
Overleden op 18 juli 1738
Grietman Haskerland 1707 – 1737; Gecommitteerde in Mindergetal

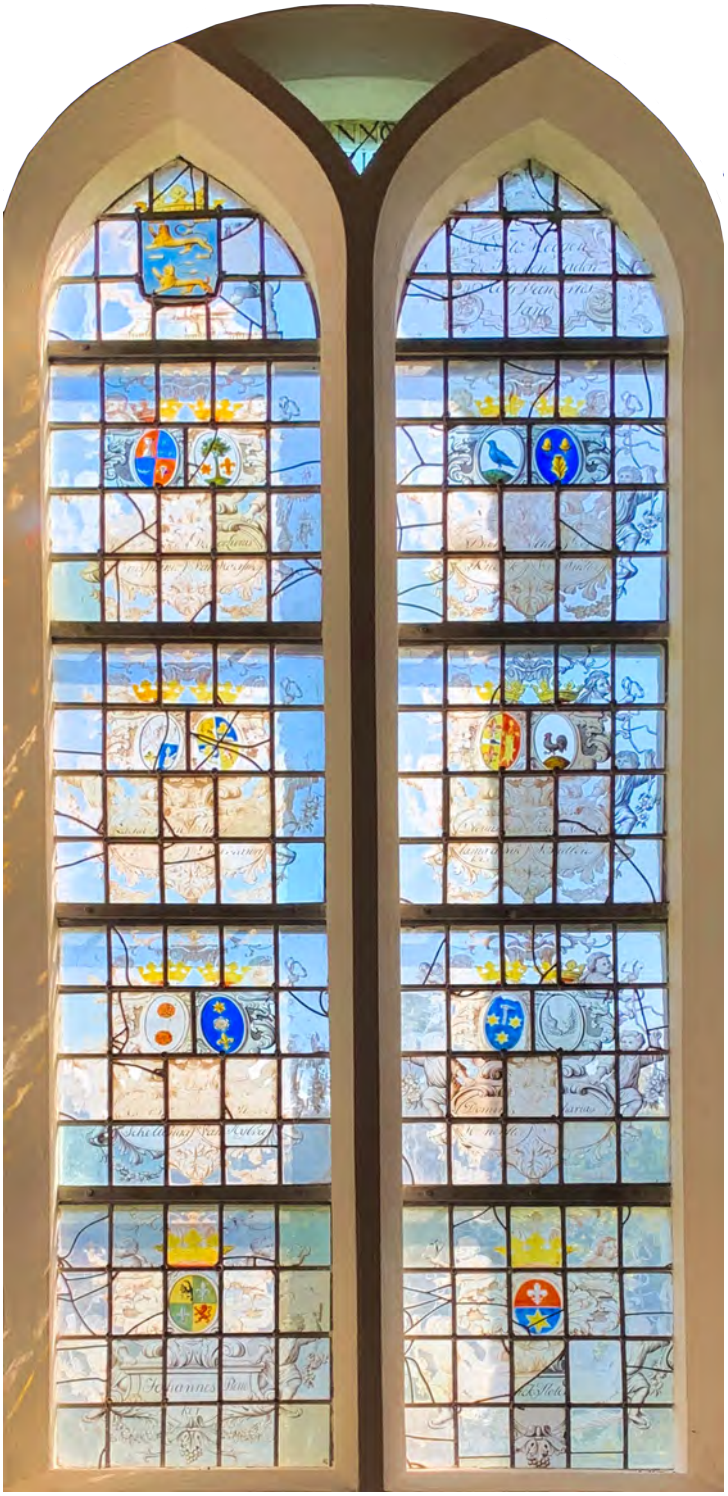
Anne Hobbes de Boer
Zoon van Hobbe Pieters
Gedoopt op 12 september 1659 in Workum
Getrouwd met Gerbrich Binkes (geen kinderen)
Overleden in 1728 in Workum
Raad bij de Admiraliteit in Harlingen; Burgemeester van Workum 1700–1703, 1706–1709, 1714–1717, 1719–1722 en 1724–1727; Gecommitteerde in Mindergetal van Workum; Koopman (lakenkoper); Kerkvoogd van de Martinikerk in Workum; Lid Vroedschap Workum; Eigenaar van Aggema State, ook wel het Slot Kampen genoemd, bij Witmarsum.

Harmen Ulricus Huber
Zoon van Ulricus Zacharias Huber en Agnes Althuisen
Gedoopt op 5 april 1663
Getrouwd in 1695 met Elisabeth de Hertoch
Overleden op 21 november 1730
Gecommitteerde in Mindergetal

Hof van Friesland
Glas 3 zuidzijde links – Walle nummer 5226

Anno 1717

Hobbe Baerd van Sminia
Hector Livius van Haersma
Zacheus Ghemmenich toe Kingma
Siuck van Burmania
Gajus van Scheltinga
Hans Willem van Aylva
Johannes Beucker
Barold Knock
Ulbe Sixma van Andla
Pierius Lycklama à Nyeholt
Johan Hendrik Schultens
Dominicus Hamerster
Zacharias Huber
Frederick Sloterdyck

Het Hof van Friesland was in de 16e en 17e eeuw de hoogste rechtbank en een belangrijk bestuurlijk college in Friesland.
Het college werd oorspronkelijk rond 1499 ingesteld door de Saksische hertogen, maar groeide na de Opstand uit tot het centrale rechtsorgaan van het gewest onder de Staten van Friesland.

Het hof hield kantoor in het opvallende rode bakstenen gebouw *De Kanselarij* aan de Turfmarkt in Leeuwarden, dat tussen 1566 en 1571 werd gebouwd.[1][2][3][4]

Taken en Bevoegdheden

- Het trad op als rechtbank in zowel burgerlijke zaken (civiel) als misdrijven (crimineel), vaak in hoger beroep tegen uitspraken van lagere lokale rechters zoals de grietmannen.[1][2]
- In de 16e eeuw, met name onder het Habsburgse en Spaanse bewind voor de Alteratie, had het hof ook een zware bestuurlijke en wetgevende vinger in de pap.[1]

Er werkten raadsheren die gespecialiseerd waren in het Romeinse en het gewone recht, wat zorgde voor een meer uniform rechtssysteem in Friesland.

Hobbe Jetses van Sminia
Zoon van Jetse van Sminia en Anna Maria van Baard; Geboren op 22 augustus 1655; Getrouwd in 1678 met Tetske [Tetje] van Gerroltsma; in 1692 met Catharina Arends van Haersma; op 3 april 1701 in Rijperkerk met Ida Margaretha van Rhala; Overleden op 21 oktober 1721 in Leeuwarden; Raad-ordinaris in Hof van Friesland

Hector Livius Arends van Haersma
Zoon van Arend Aulus van Haersma en Aukje Eelkes van Glinstra; Geboren op 22 juni 1673; gedoopt in Leeuwarden; Getrouwd met Titia Cornelis van Bosman; Overleden op 10 april 1720; Raadsheer in het Hof van Friesland

Sakele Jacobs van Ghemmenich
Zoon van Jacob Paulus van Ghemmenich en Catharina Sakeles Kingma; Geboren rond 1654; Getrouwd in 1688 met Froukje Beilanus; Overleden op 20 mei 1720; Advocaat 1677; Raadsheer in het Hof van Friesland

Sjuk Lases van Burmania
Zoon van Laas Sjuks van Burmania en Juliana Agatha Ulbes van Aylva; Geboren op 7 januari 1666; Getrouwd in 1692 met Jeipke Bartolds van Douma; Overleden op 21 mei 1726; Raadsheer in het Hof van Friesland

Gaius Martinus van Scheltinga
Zoon van Martinus Lieuwes van Scheltinga en Wiskje Jetske Gaius Broersma;Gedoopt op 30 juli 1682 in Leeuwarden;Overleden op 19 januari 1730;Grietman Kollumerland 1725-1730; Raad ter Admiraliteit; Raadsheer in het Hof van Friesland

Hans Willem Ernsts van Aylva
Zoon van Ernst van Aylva en Elisabeth van Aylva; Gedoopt op 28 juli 1695; Getrouwd in 1716 met Agatha Wilhelmina van Aylva; Overleden op 15 februari 1722; Grietman van Westdongeradeel [aanvankelijk als plaatsvervanger voor zijn vader Ernst van Aylva]; Lid van de Raad ter Admiraliteit

Johannes Beucker
Zoon van Johannes Beucker en Gertje Syloms; Geboren 3 januari 1650 in Leeuwarden; Getrouwd in 1676 met Wendelina Johannes Hixenius; Overleden op 24 januari 1723; Gecommitteerde Staat van Friesland; Procureur; Raadsheer in het Hof van Friesland

Barold Knock
Zoon van Berent Harmens Knock en Anna Vuist; Gedoopt op 8 november 1664 in de Nieuwe Kerk in Groningen; Getrouwd in 1693 met Berber [Barbara] Baij; Overleden op 1 november 1722; begraven op 12 november 1722; Ontvanger (Generaal) van de Admiraliteit van Friesland; Raadsheer in het Hof van Friesland; Jurist; Hij bezat de titel van doctor in de beide rechten (Utriusque Juris Doctor), wat betekent dat hij academisch geschoold was in zowel het Romeins recht als het kerkelijk recht.

Ulbe Ulbes van Andela [vaak geschreven als Ulbe van Sixma of Ulpianus van Sixma van Andla]
Zoon van Ulbe van Sixma en Alegonda van Unia; Gedoopt op 31 januari 1673 in Leeuwarden; Getrouwd in 1712 met Riemkje Bartolds van Douma; Getrouwd in 1735 met Hiske Maria Ruurds van Burmania; Overleden op 17 maart 1760 in Cornjum; Curator; Raadsheer in het Hof van Friesland

Pier Aukes Lycklama à Nijeholt
Zoon van Augustinus [Aucke] Lycklama à Nijeholt en Hillegonda Aijsos Hemminga; Gedoopt op 5 juni 1681 in Beetsterzwaag; Getrouwd in 1714 met Catharina Matthias Jansonius; Overleden op 14 september 1720, begraven in Olterterp; Raadsheer in het Hof van Friesland

Johannes Hendrik Schultens
Geboren waarschijnlijk voor 1690; Getrouwd met Anna Sophia van Knock; Overleden op 16 augustus 1730
Raadsheer in het Hof van Friesland

Mr. Dominicus Ages Hamerster
Zoon van mr. Aggaeus Hamerster en Jeltje Wielinga; Geboren op 14 november 1689 in Leeuwarden; Getrouwd met Maria Agnes Harmens Huber; Overleden op 11 mei 1774 in Leeuwarden; Advocaat; Raadsheer in het Hof van Friesland; Schepen van Leeuwarden; Vroedsman; Rechtsgeleerd schrijver

Zacharias Ulricus Huber
Zoon van Ulricus Zacharias Huber en Judith Jurjens van der Ley; Geboren op 29 augustus 1669; Overleden op 11 oktober 1732; Studie Latijnse school te Franeker; student rechten te Franeker vanaf 14 juni 1683; later studie in Utrecht en Leiden. Promotie: 7 oktober 1690 te Franeker, in de beide rechten; Hoogleraar rechtsgeleerdheid: Franeker, vanaf 1694 buitengewoon en vanaf 1695 gewoon hoogleraar; Rector magnificus: 1706; Raadsheer in het Hof van Friesland: benoemd 22 mei 1716, beëdigd 2 juli 1716; Rechtsgeleerd schrijver en juridisch adviseur

Frederik Willems Sloterdijk
Zoon van Willem Willems Sloterdijk en Catharina Feykens; Geboren op 4 november 1681; Getrouwd in 1708 met Alette Margareta de Bitter; in 1730 met Cecilia Charlotta Paan; Overleden op 19 november 1767; Raadsheer in het Hof van Friesland

Familie van Haersma

Glas 4 zuidzijde midden – Walle nummer 5225 & 5234 & 5242 & 5246

Het Haersma-venster met het alliantiewapen van Livius van Haersma (1702-1778) en *zijn tweede Huisvrouw* Johanna Maria van Wyckel (1717-1792), gehuwd te Oudega op 19 april 1756.
Het was haar tweede huwelijk (zij was weduwe van Eelco van Haersma) en tevens zijn tweede huwelijk.[1][2][3]

Anno 1717

Arent van Haersma	Hylc van Harckama
Arent van Haersma	Aurelia van Glinstra
Arent van Haersma	
Aulus van Haersma	Catharynna van Scheltinga
Aulus van Haersma	Anna van Scheltinga
Livius Aulus van Haersma	Johanna Maria van Wijckel
Hector Livius van Haersma	Catharina van Scheltinga

Beide foto's zijn overgenomen uit: Anders Kijken naar de rijkdom van Smallingerlands erfgoed. Smelne's Erfskip, 2019
De linker foto toont een detail uit het raam links-onder

Arend Eerkes van Haersma
Zoon van Eercke Arends van Haersma en Eelck Saeckes; Geboren rond 1584; Getrouwd in 1609 met Hielkje van Harckama; Overleden na 1643; Grietman Smallingerland 1625 – 1637
&
Hielkje [Hylc] van Harckama
Dochter van Aulus [Auth] van Harckama en Roelofke Hobbes Coyter; Geboren rond 1586; Getrouwd in 1609 met Arend Eerkes van Haersma; Overleden na 1653

Arend Aulus van Haersma
Zoon van Aulus Arends van Haersma en Catharina Lieuwes van Scheltinga; Gedoopt op 12 oktober 1645 in Leeuwarden; Getrouwd in 1664 met Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra; Overleden op 21 augustus 1709; Grietman Smallingerland 1660 – 1694; Gedeputeerde Staat
&
Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra
Dochter van Eelke Vincents van Glinstra en Lucia Hectors van Bouricius; Gedoopt op 9 april 1645 in Leeuwarden; Getrouwd in 1664 met Arend Aulus van Haersma; Overleden op 27 mei 1707

Arend Arends [Arent] van Haersma
Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga; Geboren op 19 maart 1700 en gedoopt op 24 maart 1700; Getrouwd in 1717 met Anskje Dois; Overleden op 3 mei 1723; Grietman Smallingerland 1715 – 1723; Raad ter Admiraliteit

Aulus Arends van Haersma
Zoon van Arend Eerkes van Haersma en Hielkje van Harckama; Geboren in vermoedelijk 1611 ; Getrouwd in 1637 met Catharina Lieuwes van Scheltinga; Overleden op 18 juni 1669; Grietman Smallingerland 1637 – 1660; Gedeputeerde Staat
&
Catharina Lieuwes van Scheltinga
Dochter van Livius [Lieuwe] Dircks van Scheltinga en Anna Daniëlsdr de Blocq; Geboren op 26 januari 1619; Getrouwd in 1637 met Aulus Arends van Haersma; Overleden op 29 september 1652

Aulus Arends van Haersma
Zoon van Arent Aulus van Haersma en Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra; Geboren op 28 juni 1671; Getrouwd in december 1696 met Anna Lieuwes van Scheltinga; Overleden op 11 februari 1717; Grietman Smallingerland 1694 – 1715; Volmacht ten Landsdage; Gedeputeerde Staat van Friesland; Gecommitteerde ter Provinciale Rekenkamer; Kerkvoogd
&
Anna Lieuwes van Scheltinga
Dochter van Lieuwe [Livius] van Scheltinga en Wiskje Cornelis van Kinnema; Geboren in maart 1665 in Buitenpost; Getrouwd in december 1696 met Aulus Arends van Haersma; Overleden op 9 oktober 1729 op Groot Haersma-state

Livius Aulus van Haersma
Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga; Geboren op 20 mei 1702 en gedoopt op 24 mei 1702 Getrouwd in 1724 met Aukje Hectors van Haersma en in 1755 met Maria Johannes van Wyckel; Overleden op 30 januari 1778 Grietman Smallingerland 1723-1770; Gedeputeerde Staat; Kerkvoogd
& [raam links onder]
Johanna Maria Johannes van Wyckel
Dochter van Johannes Hendriks van Wyckel en Anna Maria Hessels van Sminia; Geboren op 9 augustus 1716; Getrouwd met Eelke Hectors van Haersma en in 1755 met Libius Aulus van Haersma; Overleden op 16 september 1792

Aukje Hectors van Haersma
Dochter van Hector Livius Arends van Haersma en Titia Cornelis van Bosman; geboren op 24 december 1705; Gedoopt op 30 december 1705 in Leeuwarden; Getrouwd in 1724 met Livius Aulus van Haersma; Overleden op 28 februari 1753

Hector Livius Eelkes van Haersma
Zoon van Eelke Hectors van Haersma en Johanna Maria Johannes van Wyckel; Geboren op 8 december 1737; Gedoopt op 15 december 1737; Getroud in 1766 met Catharina Daniels van Scheltinga; Overleden op 15 januari 1820; Grietman Smallingerland 1770-1795; Gedeputeerde Staat; Kerkvoogd
&
Catharina Daniels van Scheltinga
Dochter van Daniel Martinus van Scheltinga en Aletta Catharina Piers Lycklama à Nijeholt; Geboren op 21 december 1737; Gedoopt op 25 december 1737; Getrouwd in 1766 met Hector Livius Eelkes van Haersma; Overleden op 6 maart 1813

Rekenmeesters
Glas 5 zuidzijde rechts - Walle nummer 5222

Anno 1717

Links van boven naar beneden
Tjalling Homme van Camstra
Bartholdus Lycklama à Nijeholt
Hieronymus de Blau

Rechts van boven naar beneden
Willem van Vierssen
Edo Frieswijk

In de 16e en 17e eeuw hadden **rekenmeesters** in Friesland twee betekenissen: het waren ofwel financiële bestuursambtenaren die de landsbelastingen en rekeningen controleerden bij de Provinciale Rekenkamer, ofwel wiskundige onderwijzers die praktische reken-, meet- en zeevaartkunde docenten waren.[1][2][3]

Bestuurlijke Rekenmeesters (Rekenkamer)
In het bestuurlijke en politieke veld waren de rekenmeesters de leden van de Provinciale Rekenkamer van Friesland, opgericht op 28 juli 1582 te Leeuwarden.[1]
Zij controleerden de inkomsten, uitgaven en verantwoordingen van grietenijen, steden en de provinciale kas.

Het college bestond uit afgevaardigden uit de verschillende Friese kwartieren (Oostergo, Westergo, Zevenwolden en de Steden).[1]

Bekende vroege rekenmeesters:
Erasmus van Douma (overleden in 1581);
Tinco van Andringa (vermeld rond 1619);
Tiberius van Oenema (vermeld in 1620);
Tjerk van Boelens (vermeld in 1639);
Arent van Haersma (vermeld in 1660)[1]

Wiskundige Rekenmeesters (Onderwijs en Wetenschap)
Daarnaast waren er de schoolmeesters en wiskundigen die de titel of het werk van rekenmeester uitoefenden.[1]

Taak: Zij gaven gespecialiseerd onderwijs in cijferen, boekhouden, meetkunde, landmeten en navigatie, wat nodig was voor handel, de VOC of waterstaatswerken.[1]

Een vermaard voorbeeld is de Friese wiskundige Sybrandt Hansz. Cardinael (1578–1647), die bekend stond als rekenmeester en invloedrijke wiskundige boeken schreef.[1]

Tjalling Homme Tjallings van Camstra
Zoon van Tjalling van Camstra en Lucia Helena Scheltes van Aebinga
Geboren op 29 oktober 1664
Getrouwd in 1685 met Juliana Agatha Hans Willems van Aylva
Overleden op 9 oktober 1727
Grietman Idaarderadeel 1695-1727; gedeputeerde staat; belastingontvanger

Bartold Lelius Lycklama à Nijeholt
Zoon van Lelius Lycklama à Nijeholt en Antje Frankena
Geboren op
Overleden op 18-03-1731
Student in 1688; promotie 1692 Franeker;
Rekenmeester; Gecommitteerde in het mindergetal; Vroedsman; Grietman

Hieronimus Krijns de Blau
Zoon van Quirijn Hieronimus Blau
Gedoopt op 30 juni 1676 in Leeuwarden
Getrouwd in 1725 met Maria Johanna van Brunsvelt
Rekenmeester

Rechts van boven naar beneden

Willem Matthijs van Vierssen
Zoon van Matthijs van Vierssen en Ida Margareta van Rhala
Geboren op 31 december 1692
Gedoopt op 1 januari 1693
Getrouwd in 1713 met Christina Martinus van Scheltinga
Overleden op 18 juni 1782
Rekenmeester; Raadsheer in het Hof van Friesland

Ede Hendriks Frieswijk
Zoon van Hendrik Nolles Frieswijk en Fenne Fensma
Geboren op 27 september 1648
Gedoopt op 29 september 1648
Getrouwd in 1670 met Catharina Jacobs Auxbrebis
Sneek: Notaris; Rekenmeester, Burgemeester tussen 1687 en 1717

Koor

Het belangrijkste onderdeel van de inrichting in het koor was het **hoofdaltaar** waar dagelijks de mis werd opgedragen. Het stond in het koor, dat gescheiden was van het schip. Bij het altaar verrichtte de priester het ritueel van de *onbloedige herhaling van het offer van Christus*. Brood en wijn werden geconsacreerd en de transsubstantiatie vond plaats, de wezensverandering van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus.
De plaats waar dit gebeurde, het altaar in het koor, werd daardoor omgeven door een zweem van heiligheid.
Het altaar bestond uit een stenen blok met een grote zandstenen dekplaat. In deze plaat zaten vijf kruisjes die er bij de wijding van het altaar in waren aangebracht. De vijf kruisjes stonden voor de vijf wonden van Christus.
De meeste altaarstenen zijn verdwenen, omdat ze na de Reformatie hun functie verloren. Soms werden ze hergebruikt als drempel of vloertegel.

Tot de voorschriften rond de omgang met het heilig sacrament behoorde ook de reiniging van de voorwerpen die in aanraking waren gekomen met het sacrament. Zowel voor als na de consecratie diende de priester zijn handen te wassen en na afloop moest ook het vaatwerk gereinigd worden. Hiertoe bevond zich een wasbekken in de kerk, een **piscina**, meestal als nis in de muur naast het altaar. De nis had een bodem in de vorm van een bekken met een afvoer naar buiten. Het water met de mogelijke resten van het sacrament vloeide zo op de gewijde grond rond de kerk.

De piscina ging op den duur ook dienst doen als *afvoerputje* van allerlei zaken die in aanraking waren gekomen met de hostie of de miswijn. De doek voor het reinigen van de kelk, een spin die in de miswijn was gevallen, of een kleed waarop de wijn gemorst was, moesten verbrand worden boven dit heilige putje.

Piscina's zijn gevonden in 40 Friese kerken, maar ze zijn niet allemaal zichtbaar. Sommige zijn dichtgemetseld en bepleisterd, andere zitten verstopt achter de lambrisering. De gangbare plaats voor de piscinanis was de zuidoostzijde van het koor. In de piscina hing de lavaboketel voor het water om de handen mee te wassen.
Deze had twee schenktuiten en werd aan een stang of haak in de nis opgehangen. Ook kon de nis plaats bieden aan de ampullen voor de misviering. Het water en de wijn werden in aparte kannen, ampullen bewaard.
Deze konden op de bodem van de piscina staan, maar soms was er een apart plankje in de nis voor aangebracht, waardoor een kastje ontstond.

Bij verschillende kerken vinden we in de muren van het koor laag aangebrachte openingen, zogenaamde **hagioscopen**. Van buiten kon men snel een blik werpen op heilige zaken binnen in de kerk, wellicht relieken of misschien het sacrament. De meeste lage vensters dienden voor zicht en licht op een zijaltaar en schoven met de altaren mee als deze verplaatst werden na een vergroting van de kerk. Het verhaal dat ze voor melaatsen waren die zo in de kerk zouden mogen kijken, is onjuist.

Zowel een piscina als hagioscopen zijn niet (meer?) aanwezig in de Sint-Agathatsjerke.

In het koor werd het koorgebed door geestelijken op vaste tijden onderhouden. Dit getijdengebed werd oorspronkelijk door kloosterlingen (monniken) gebeden, maar op den duur ook door koorheren (kanunniken) en in bescheiden mate ook door priesters die verbonden waren aan een dorpskerk. Hiervoor waren voorzieningen in het koor: de koorbanken. Dit zijn meestal rijen houten banken met opklapbare zittingen waaronder een **misericorde** is bevestigd. De koorheren konden op de banken zitten wanneer dat toegestaan was en anders tijdens de soms lange gebeden steunen op de misericorde van het opgeklapte zitje.

Het koor voor de geestelijken werd in de loop van de Middeleeuwen afgescheiden van het schip van de kerk, de lekenruimte. Een eenvoudiger manier om koor en schip te scheiden was het koorhek. Het koorhek bood doorgaans meer zicht op het koor en was eenvoudiger aan te brengen dan een groot doksaal.

Voor de zitbanken (niet opklapbaar) in het koor staat nu de stoel en de avondmaaltafel die uit de inboedel van de voormalige Groot Haersma State komen. Op de tafel ligt de opengeslagen Bijbel.

Wieger Paulus
Fotografie www.wiegerpaulus.nl

Kroonluchters & Kaarsenhouders

De drie **kroonluchters**, de tweearmige **kaarsenhouders** aan de muur en op de preekstoel en de kaarsenhouders op de banken zijn van geelkoper en verlevendigen de door al dat hout wat somber geworden interieur en werden voorzien van elektrische kaarsen.

Orgel

In de Middeleeuwen stond in verschillende kerken een orgel. Het diende voor het opluisteren van de liturgie in het koor, maar het was niet bedoeld ter ondersteuning van de gemeentezang. Evenmin was het orgel het standaardinstrument. Vaak werden andere muziekinstrumenten ingezet en ook kon er sprake zijn van een zangerskoor. Een gangbare plaats voor het eventuele orgel was op de tribune van het doksaal.

Het orgel is met twee klavieren, een voetpedaal, 14 sprekende stemmen registers en 824 pijpen gebouwd in 1875 door de firma L. van Dam & Zn. uit Leeuwarden. De metalen pijpen werden van hoogwaardig tin gemaakt terwijl de houten pijpen van Slavonisch eiken zijn vervaardigd.
Het gehele orgel kostte voor fl. 2.645,--. De bouwsom werd in drie termijnen betaald: 31 oktober 1875 fl. 1.000,--; 26 november 1875 fl. 1.000,-- en op 28 april 1876 fl. 645,--.

Tijdens de kerkrestauratie van 1922 werd het orgel grondig gerepareerd door de firma Bakker & Timmenga uit Leeuwarden voortzetting van firma L. van Dam en Zn. Er werd een bovenwerk toegevoegd en de oorspronkelijke *quint 3'* is vervangen door een *viola di gamba 8'*.
Tijdens deze reparatie werd er een naamplaatje op de speeltafel bevestigd, wat de indruk wekt dat het instrument destijds door de genoemde firma vervaardigd is; echter, niets is minder waar.

Het instrument munt uit door een fraaie klank, vooral het trompet- en het cornet-register mogen genoemd worden.

Tijdens de kerkrestauratie van 1972-1977 is het orgel niet onder handen genomen, maar door het veranderen van het verwarmingssysteem heeft het instrument zwaar geleden. Door de droogte-inwerking zijn de windladen gescheurd op tal van plaatsen. Door het aanbrengen van waterverdampingsbakken in het orgel en de uitvinding van koster Hekstra, die een oude wasmachine ombouwde tot een verdampingsapparaat, kan het instrument functioneren.
In het kerkblad *de Toren* van de Nederlands Hervormde Kerk te Oudega (Sm.) van 20 maart 1980, doet organist Siep Haarsma een oproep om een orgelfonds op te richten, aangezien de noodzakelijke reparatie tienduizenden guldens zal vergen.

In 1980 brengt architect R. Kijlstra uit Beetsterzwaag een fraai boekje uit over de geschiedenis van de Nederlands Hervormde Kerk te Oudega, voorzien van sfeervolle foto's van Paul Vogt uit Tietjerk en originele tekeningen van Kijlstra zelf. Het boekje wordt verkocht ten behoeve van het orgelfonds en kost fl. 4,50.

Door alle wijzigingen is een zekere onevenwichtigheid opgetreden in het instrument en daarom is bij de restauratie in 1990, onder leiding van ing. C. Zijlstra uitgevoerd door Siep Haarsma uit Drachten, orgelbouwer en organist van de kerk besloten zo veel mogelijk naar de oorspronkelijke toestand terug te keren. De *viola di gamba 8'* is verplaatst naar het bovenwerk waardoor de *quint 3'* terug kon keren in het hoofdwerk.
De kas van vurenhout is na een forse schoonmaakbeurt en een behandeling tegen houtworm in donker imitatie-eiken geschilderd door de firma Jacobi uit Drachten. Goudkleur op het snijwerk en gouden biezen op de panelen verlevendigen de fraaie orgelkas.

Op 30 maart 1990 is het orgel weer overgedragen aan de Nederlands Hervormde Gemeente in Oudega en is het met een concert door Piet Wiersma, organist van de Grote of St. Nicolaaskerk in Monnickendam, op feestelijke wijze ingewijd.

De dispositie van het orgel is als volgt:

Man.I	**Man. II**	**Pedaal**	**Speelhulpen**
Prestant 8'	Prestant 4'*	Bourdon 16'*	Man.Kopp. I-II
Bourdon 16'	Viola 8'	Octaaf 8' Transm.*	Kopp.ped.Man. 1
Holpijp 8'	Quintfluit 3'*		Afsluiter Man. I
Octaaf 4'	Gedekt 8'		Tremulant Man. I
Quint 3*	Flûte Dolce 4'		Tremulant Man. II
Octaaf 2 '	Woudfluit 2'		Ventiel
Roerfluit 4'	Dulciaan 8'*		
Cornet 3 st.			
Trompet 8' Bask.			
Trompet 8' Disk.			

Foto's van Wim Verburg, overgenomen van de website orgel.nl

Foto 2005 van Paul van Galen en Kris Roderburg

Preekstoel

In de Middeleeuwen ontstond een apart gestoelte voor de preek. Voordat de preek in de 13e eeuw onder invloed van de dominicanen (predikheren) aan belang won, preekte men doorgaans vanaf een verhoogde leesplaats. Vanaf de 14e en 15e eeuw werd hiervoor een apart gestoelte geplaatst in de kerk, de preekstoel. Deze stond meestal aan de zuidzijde van het middenschip. De middeleeuwse kansels zijn in de loop van de tijd vervangen door grotere kansels voor de protestantse preken.

Om de kansel heen is een ruimte afgebakend door een hek, een zogenaamd doophek. Binnen deze ruimte vindt de doop, waar het hek zijn naam aan ontleent, plaats. Het hek is oorspronkelijk niet voor een afgescheiden doopruimte bedoeld. Vermoedelijk diendie het in eerste instantie om de preekstoel van de kerkruimte af te scheiden. Het is enigszins vergelijkbaar met het koorhek uit de katholieke traditie, dat dient om het koor van de lekenkerk te scheiden.

Binnen het doophek bevindt zich het doopbekken. Soms is dit een koperen bekken dat in een koperen houder aan de kansel hangt. In veel gevallen is het doopbekken vernieuwd en staat het op een aparte standaard. Ook staat op het hek vaak een lezenaar voor de bijbellezing.Binnen deze ruimte staan de banken voor de kerkenraad.

De 17e-eeuwse kuip van de eiken **preekstoel** met halfzuilen en met toogpanelen is in Renaissancestijl uitgevoerd. Klankbord, achterschot en trap zijn bij de restauratie gewijzigd.

De preekstoel werd ook gebruikt voor het afkondigen van *wereldlijke* afkondigingen.
De grietman liet de predikant de informatie voorlezen over verkopingen en verpachtingen. Later deed de koster deze afkondigingen na de dienst.

De 6 grote grafzerken van de Van Haersma's zijn verwijderd uit het koor en verplaatst naar de herenruimten; het koorgedeelte werd afgesloten met een koorhek. Sindsdien wordt de koorruimte weer gebruikt in kerkdiensten, o.a. voor koorzang en Avondmaalsvieringen.

De symbolische waarde van de pijnappel onder aan de voet van de preekstoel geeft de geestelijke vruchtbaarheid te zien.
De menselijke geest wordt door de verkondiging van het evangelie verkwikt, zoals er na een regenbui een koelte ontstaat, zo wordt de mens na het horen van het evangelie getroost - opgewekt wat verfrissend werkt.

Het zien van de pijnappel op de toren geeft de ziener de verwijzing naar het evangelie, het zoeken naar het goede door God aan de mens gegeven.

De pijnappel aan de voet van de preekstoel heeft alles te maken met de verkondiging. De predikant(e) zal altijd tijdens de verkondiging troostende - verfrissende - verkwikkende en opgewekte taal spreken vanuit het hart van het evangelie.
Hij / zij zal de gemeente telkenmale oproepen tot opwekking, dat wil zeggen het evangelie niet voor ons zelf vast te houden maar het juist doorgeven aan mensen om ons heen, en dat is niet alleen in de eerste plaats de kerkelijke gemeente, maar velen daarbuiten in de woongemeenschap van dorp - stad en land, waar God zijn mensenkinderen heeft neergezet om te leven.

Psalmborden

De opvallend uitvoerig bewerkte 18e-eeuwse **psalmborden** zijn duidelijk van andere makelij en zullen wellicht na 1921 vanuit een andere kerk aan het interieur zijn toegevoegd.

Tongewelf

Het houten **tongewelf**[16]is hersteld en beschilderd met Art Deco verwante motieven door Jacob Por[17]; hij schilderde uit de vrije hand zonder gebruik te maken van sjablonen.
Tijdens de renovatie in de jaren ‘70 van de 20e eeuw werd bij het schoonmaken van het nogal vervuilde tongewelf ten gevolge van het jarenlang stoken met kolenkachels ontdekt dat de verf bij het al te hardhandig boenen losliet. Met spuitlak is de verflaag van de schildering vastgezet.

Columnist Peter Kartskarel in Smelne’s Erfskip nummer 49, juni 2019:
Een verrassing zit op het gewelf, niet nagemaakt en juist heel aards met rijk ornament, in de toen moderne Art Deco stijl. We zien op een warmrood fond lijnen, biezen en banden in zigzag- en golfvormen, krullen, driehoeken en ook florale motieven van bloemen en bladeren. Smaakvol in de kleuren rood, zwart en wit.
Deze decoraties zijn geschilderd door Jacob Por die in hetzelfde jaar 1921 vergelijkbare decoraties in de kloosterkerk in Aduard uitvoerde en twee jaar later in de Nieuwe Kerk in Delft. In Friesland kent het zijn gelijke niet. Por (1882-1947) was kunst- en decoratieschilder, restaurator, fotograaf en glazenier bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en heeft vele tientallen oude muur- en gewelfschilderingen op een zorgvuldige wijze gerestaureerd. Vanaf 1922 was hij bovendien directeur van de Nationale Schildersschool in Utrecht en heeft hij verschillende boeken over het letterzetten voor huisschilders gepubliceerd. Zelden heeft hij zulke mooie decoratieve schilderingen kunnen aanbrengen als die in Oudega

In ***2013*** is er nieuwe LEDverlichting geplaatst, zodat het handbeschilderde tongewelf beter tot zijn recht kon komen.

Vrijdag 24 november ***2023*** organiseerde de Stichting Sint-Agathatsjerke een bijeenkomst waar Marjan de Visser erkend restaurateur haar onderzoek toelichtte naar het door Jacob Por geschilderde gewelf. Het onderzoek kwam tot stand in samenwerking met het Rijksinstituut voor Cultureel Erfgoed. De presentatie van het unieke onderzoek uitgevoerd in 2022/2023 werd ondersteunt met veel beelden en informatie over de gebruikte verf en kleuren, de patronen en de verschillen er in, de werkmethodes en staat waarin de schildering zich bevindt.
Een aantal nazaten van Jacob Por waren bij de presentatie aanwezig. Zij waren in het bezit van een werktekening die destijds heeft geleid tot de opdracht.

---

[16] Een tongewelf is een type gewelf dat over de gehele lengte dezelfde vorm heeft en waarvan de dwarsdoorsnede een halve cirkel vormt, zodat het gewelf een halve cilinder vormt. Tongewelven in strikte zin zijn gemetseld, maar ook houten en gepleisterde overkappingen met dezelfde vorm worden wel tongewelven genoemd. Het gemetselde gewelf werd veel toegepast in de romaanse bouwstijl. Het ontstaat door de muren in een boogvorm op te metselen, zodat de kruin van het gewelf uit één rechte lijn bestaat.
Het tongewelf is het eenvoudigste gewelftype. Het heeft een grote draagkracht maar een grote zijdelingse druk op de muurdelen. Deze moeten hierdoor zeer dik zijn en kunnen slechts kleine raamopeningen bevatten. Door de grote belasting kunnen scheuren optreden evenwijdig aan de as; om de schade te beperken werden soms gordelbogen toegepast. Houten tongewelven, die door hun geringe gewicht de constructie niet noemenswaardig belasten, werden op grote schaal toegepast in de late gotiek, het classicisme en de barok.

[17] Jacob Jacobus Por Leens º5 juni 1882 - De Bilt, †21 maart 1947 was een Nederlands kunst- en decoratieschilder, restaurator, fotograaf en mogelijk glazenier bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en vanaf 1922 directeur van de Nationale Schildersschool in Utrecht.

Het advies is *Nu niets doen*! Maar niets doen betekent niet niets doen. Met dit onderzoek is er een 0-meting gemaakt van de staat waarin de schildering zich bevindt. Door dit onderzoek regelmatig te herhalen kunnen er veranderingen worden geconstateerd en kan beargumenteerd worden besloten wat en hoe er gerestaureerd moet worden.

Schilderkist van Jacob Por en portret van schilder

Vleermuizen

In de zomer van 2015 onderzochten Simen Blokland en Johann Prescher, studenten aan Hogeschool Van Hall Larenstein, als afsluiting van hun opleiding ‘Major Wildlifemanagement’, de aanwezigheid van vleermuizen op Friese kerkzolders.

Hun afstudeeronderzoek voor de Zoogdiervereniging resulteerde in het rapport: *Vleermuizen in Friese Kerken. Intensivering kerkzoldertellingen en onderzoek naar bepalende factoren voor de aanwezigheid van de watervleermuis (Myotis Daubentionii) en de gewonde grootoorvleermuis (Plecotus Auritus).*

Boven het gewelf op de smalle kerkzolder, te bereiken via een klein luik in de toren, volgde de beloning: zeven vleermuizen werden aangetroffen, zes gewone grootoorvleermuizen en één dwergvleermuis. Met een iPhone en een klein lampje hebben de studenten hun bijzondere vondst vastgelegd.

Dwergvleermuis

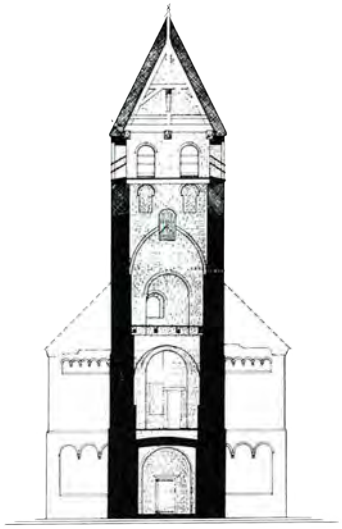

Grootoorvleermuis

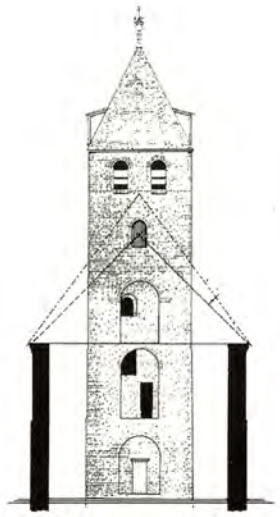
Toren

De toren is ongeveer 50 jaar later dan de kerk gebouwd. De muren van de toren zijn ± 1.10 meter dik.
De buitenzijde is tufsteen terwijl de binnenmuren uit baksteen zijn opgetrokken.
Dat de toren in de oorspronkelijke bouwplannen niet was meegenomen bewijzen de versieringen, deze lopen achter de toren door. De reden van de torenbouw moet gezocht worden in de gevaarlijke tijden waarin men leefde. De bevolking kon zich dan terugtrekken in de toren tijdens de overvallen en strooptochten van de rondtrekkende huurlegers.

Tekeningen overgenomen uit Monument van de maand Kerk Oudega – 1990 – Julius Riemersma

Doorsnede toren met westgevel kerk
Tekening G. Veenstra, aangevuld en bijgewerkt W.J. Berghuis
Streeplijn: gereconstrueerde romaanse dakhelling

Oostgevel toren
Onderste stippellijn: Romaanse daklijn
Bovenste stippellijn: Gotische daklijn

De toren werd medio 12e eeuw aanvankelijk tot twee etages hoog gebouwd; de derde is waarschijnlijk zo'n 100 jaar later gebouwd. Door het ongelijk inklinken van de fundering zijn toren en schip in latere tijden uiteen geweken en ontstond er een scherpe spleet tussen beide.
De toren is opmerkelijk vanwege drie boven elkaar gelegen ruimten die elk met een gemetseld gewelf overdekt waren. Hiervan is alleen het onderste gewelf nog intact, maar de inkassingen van de twee andere zijn nog goed zichtbaar.

In de loop der tijd zijn de dubbele rij galmgaten verdwenen. In een pentekening[18] van J. Stellingwerff uit 1723 is te zien dat er in elke gevel van de toren vier galmgaten zitten. Van dichtbij bekeken is er geen enkel spoor te bekennen van de extra rij galmgaten. Nadere inspectie aan de binnenkant van de toren laat duidelijk zien dat de extra rij galmgaten aanwezig is geweest. Wanneer deze zijn dichtgemetseld is niet te herleiden. Op de foto's van rond 1900 zijn ze in elk geval niet meer aanwezig.

De klokkenstoel is dwars door het bovenste gewelf heen gebouwd. Dit duidt erop dat de klokken eerst in een klokkenstoel buiten het gebouw hebben gehangen. Het zware naar boven taps toelopende balkenstelsel rust op het onderste gewelf. Bij de gotisering van de kerk zal het huidige klokhuis zijn eerste vorm hebben gekregen, in 1729 zijn in Nijega twee balken gekocht om in het klokhuis te vertimmeren.

De verdiepingen van de toren waren alleen buitenom te bereiken. Bij een aanval konden de ladders worden ingetrokken. De tufstenen spits is in de loop der tijd vervangen door een spits van kleine gele steentjes en in 1888 door één van zware rode waalsteen.

Sinds jaar en dag is de plaatselijke aannemer Bouwbedrijf Kleinhuis de aangewezen partij voor het uitvoeren van werkzaamheden aan de kerk. De specifieke kennis die zij hebben op het gebied van restauratie en onderhoud van monumenten is ingezet om samen tot de zelfs letterlijk hoogste kwaliteit te komen.
Het bouwbedrijf werk daarbij samen met de Stichting Beheer Kerkelijke Gebouwen SBKG.
Door hun specialistische kennis kan zowel de aannemer als de opdrachtgever vertrouwen op een gedegen advies en begeleiding bij het onderhoud en/of restauratie van de monumentale kerk.
Het bestuur van de Stichting Sint-Agathatsjerke in Oudega Sm heeft met de ondersteuning van de SBKG een onafhankelijke en deskundige organisatie in huis, die over hun schouder mee kan kijken. Het gaat hier wel om een Rijksmonument, gebouwd rond het jaar 1100 en de ontvangen subsidies moet uiteindelijk wel tot in detail worden verantwoord en ook daarvoor is de SBKG de aangewezen organisatie.

[18] Zie onder Tekeningen & Schilderijen: Sint-Agathatsjerke [1]

Ook bij eerdere projecten, zoals het dak van de kerk is de SBKG telkens betrokken geweest met een resultaat, waar het gehele dorp trots op kan zijn.

In de toren is een luik aanwezig om de vlag bij bijzondere gelegenheden uit te hangen.

In 1972 is de toren gerestaureerd door bouwbedrijf Kleinhuis.

In 2021 waren toren en spits weer aan een herstelbeurt toe. Met behulp van de *Subsidie Instandhouding rijksMonumenten* is dit door bouwbedrijf Kleinhuis uit Oudega uitgevoerd.

Toegang tot de toren

Kortelingsgaten of balkgaten

Galmgat

Gevangenenkluister[19]

Onder in de toren bevindt zich het schandblok. Tussen twee verticale palen kunnen drie zware planken, met uitsparingen voor handen en voeten, geschoven worden.
De ingang was bij het gebruik van de gevangenenkluister niet via de toren!

Van de 17e tot en met de 18e eeuw werd het schandblok gebruikt. Er is plaats voor drie veroordeelden.
Men zat op de grond, de rug tegen de muur, handen en voeten in het blok. Wanneer de gestrafte op deze niet erg comfortabele wijze plaats genomen had, werd het geheel afgesloten met een ijzeren staaf met gleufslot.
Na de Franse revolutie is het niet meer in gebruik geweest.

Oudega was tot 1830 de hoofdplaats van de gemeente Smallingerland en ook de grietman woonde in Oudega. Hij was het hoofd van de burgerlijke gemeente, met veel macht en invloed, ook mocht hij rechtspreken voor kleine overtredingen. De rechtszittingen, onder leiding van de grietman, vonden plaats in de *weerkamer* in het pand aan de Buorren 11.

[19] Een schandpaal, gerechtspaal, geselpaal of kaak is een paal waaraan iemand als strafmaatregel werd vastgebonden en te kijk werd gesteld. Naast een schandpaal bestaat ook het schandblok. Het te schande zetten was bedoeld als een onterende straf. Het stond het publiek vaak vrij de persoon die letterlijk *voor paal stond*, te beschimpen of te bekogelen met rot fruit of andere zaken. Ook het spreekwoord *iets aan de kaak stellen* komt van deze straf.

Klokken

In 1169 werd bepaald dat kerken en kapellen klokken dienden aan te schaffen om de gelovigen tot de eredienst en het gebed op te roepen. De klokken werden ook geluid bij bijzondere omstandigheden zoals bij een rechtszaak, een bruiloft, een begrafenis en waarschuwden bij brand, stormvloeden of oorlogsgevaar.

Er werden dan ook kosten nog moeite gespaard om dit goed te doen functioneren.

den 13 augustus 1782

betaalt aan Johannes Fockes meester verver van de Dragten wegens verfien en vergulden van de weerhaan en de borden aan de tooren een somma van één en veertig gulden, volgens quytanstie met no. 4 dus 41-0-0.

den 19 augustus 1782

betaalt aan Bouke Oedsses uerwerkmaker in de Dragten wegen metryalen en arbeidsloon aan de weerhaan en met en aan het uurwerk een somma van seeven en twintig gulden en twaalf stuivers, volgens quytanstie dus 27-12-0.

den 21 november (de selve dyto)

betaalt aan Hylke Allardis Feenstra voor jeneever bij de tooren vijf gulden en vier stuivers volgens quytanstie dus 5-4-0.

den 12 november 1758

aen Teunis Johannes betaald voor een stuk tou tot gebruik aen de klokken tot Oudega twee caroli gulden 12 stuyvers volgens quytanstie.

den 18 augustus 1758

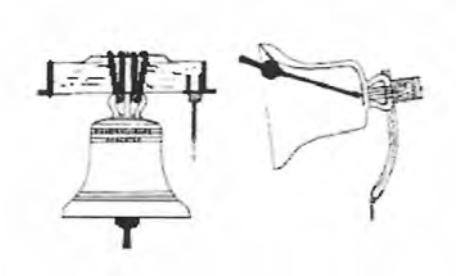
aen Willem Jetses betaald weegens het schoonmaken van het uurwerk in de toren tot Oudega volgens qytantie, geqyteerd dus 11 gulden.
den 18 augustus aen Harmen Gabiels van 't bringen van het uirwerk na de Reidsloot 8 stuyvers.
den 18 augustus aen Dirk Nicolai voor geleverde perve aen het uirwerk 16 stuyvers 12 pennegen

De eerste klokken moeten vrij klein van afmeting geweest zijn, maar een eeuw later hebben ze al de afmeting gekregen die we tegenwoordig gewend zijn.

De klokken in de toren zijn twee luidklokken. Van oorsprong werd een kerkklok geluid om de werktijden aan te geven voor de bewoners van het dorp. Die functie werd later overgenomen door de stoomfluit van de zuivelfabriek. Toen die stopte, werd op initiatief van de dorpssmid het klokkenluiden weer opgepakt.
Bij speciale gelegenheden zoals bijv. een begrafenis, worden de klokken op traditionele wijze geluid. Sinds 1983 worden de klokken weer geluid van maandag t/m vrijdag om 09.00 uur en elke zaterdag om 19.00 uur, verzorgd door een groep vrijwilligers.
De klokken hangen aan rechte luidassen en luiden met vliegende klepel (zie tekening).

Voor de tweede wereldoorlog was het gebruikelijk om klokken aan rechte houten luidassen te hangen.
Toen de klokken na de oorlog terugkeerden of vervangen werden had het idee opgang gevonden dat krukluidassen beter zouden zijn. Bij dit systeem maakt de klok een kantelende beweging, het tempo wordt trager, de klokken luiden met vallende klepel en de contacttijd tussen klok en klepel is langer, wat een echt goede muzikale klankontwikkeling verhindert. Na lange ervaring met dit systeem is gebleken dat het voor de klokken beter is om rechte houten luidassen te gebruiken waarbij de klokken luiden met vliegende klepel. Het luiden van klokken aan rechte houten assen heeft zich historisch bewezen en laat de klokken op verantwoorde wijze luiden en geeft de meest optimale klank.

De luidklokken in de toren hebben altijd aan rechte as gehangen.

Rechte as luidend met vliegende klepel

Kleine oudste klok

De oudste -kleine- klok is vermoedelijk eind 12e begin 13e eeuw door een anonieme klokkengieter gegoten, heeft een diameter van 99 cm en weegt 760 kg.
De klok heeft een strak en recht model. Er is een versiering met drie touwbanden opgegoten. Over de flanken van de klok is een ruitvormig netwerk van dubbele lijnen vaag zichtbaar. Er is geen randschrift om de precieze datum te kunnen bepalen, noch is er iets bekend wie de gieter is geweest. De klok past met zijn rechte vorm het best bij het Europees bekende bijenkorfmodel[20] van rond 1200.

Sporen van de jongste geschiedenis zijn de met witte verf op de klok geschilderde letters.
Aan een zijde staat (SMALL) OUDEGA No 15 N en aan de andere zijde staat onder een rechthoek met afgeronde hoeken een hoofdletter P.

De inspectie Kunstbescherming, die in oorlogstijd de lijsten bijhield van belangrijke klokken, duidden belangrijke klokken aan met de *M* van *Monument* of met een *P* van *Prüfung*, wat *nader onderzoek* betekent.
Oorlogsregistratienummer 2-C-143.P; uitgenomen op 30 maart 1943.
De Duitse bezetter heeft de klokken met de aanduiding *M* veelal gered van de smeltoven. Veel van de minder van belang geachte klokken met de *P*, meestal de grootste, zijn verloren gegaan.

In 1942 werden er 17 klokken in Smallingerland geroofd om de Duitse oorlogsindustrie te voeden. Ook de klokken van Oudega zijn op deze manier verdwenen. Gelukkig is na de oorlog deze oudste klok teruggevonden in Duitsland en herplaatst.

Het Utrechtse klokkengilde heeft de klank ervan aldus geanalyseerd: N.B.: 100 cents = halve toon
Grondtoon dis° - 10/ +1 3 cents zwevend
Priem gis 1 + 31 cents
Kleine terts b1 + 10 cents
Kwint cis 11 + 10 cents
Oktaaf fis 11 + 58 cents
Slagtoon fis 1 + 58 cents

De uitgenomen klok op het kerkhof

Foto van beeldbank Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
Collectie Klokkenvordering 1942-1943
Digitale scan van negatief XLIII-4

[20] Een bijenkorfklok is een historisch type luidklok dat zijn naam dankt aan de specifieke, bolle vorm die sterk lijkt op een traditionele strooien bijenkorf.[1] Deze klokken stammen uit de Karolingische en Ottoonse periode (de 9e tot de 11e eeuw). In deze vroege fase van de klokkengieterij hadden gegoten klokken nog niet de slanke, tulpachtige vorm die we tegenwoordig van kerkklokken gewend zijn. In plaats daarvan waren ze relatief kort, breed en hadden ze een afgeronde bovenkant.

Verloren gegane klok

Op 30 juni 1588 werd verordonneerd door de Staten van Friesland dat de klokken van het platteland binnen zes dagen door toedoen van de grietmannen naar de dichtstbij gelegen stad moesten worden gebracht om vergoten te worden als geschut in de strijd tegen Spanje. Ieder dorp mocht één klok die men het liefste wilde behouden.

Waarschijnlijk is er een andere klok voor in de plaats gekomen want in het oude *Kercke Reecken Boeck van Smallingerland* staat vermeld dat in 1716 een nieuwe klok is verworven door een oude klok in te ruilen en nog 202 caroli gulden en twee stuivers bij te betalen. Van dat bedrag is, zo staat ook nog vermeld, drie caroli gulden ingehouden als drinkgeld voor de knechts. Aulus Arends van Haersma [1670-1717] heeft dit mogelijk gemaakt.

De klok had een randschrift tussen een dubbelfries[21]. Het bovenfries met kleine mensfiguurtjes in gebladerte en het onderfries met acanthusblad afgewisseld met een vruchtboompje.

Het randschrift was als volgt:
ANNO 1716 + SIT NOMEN BENEDICTUM
Gezegend zij de naam van God

IAN ALBERT DE GRAVE ME FECIT: AMSTELODAMI.
Jan Albert de Grave heeft mij gemaakt in Amsterdam

Er onder stond het wapen van de Van Haersma's omrankt met tak en blad en de vermelding Haersma.

De klokkengieter Jan Albert de Grave is geboren rond 1674; getrouwd in 1699 en overleden rond 1734

In 1789 vestigde zich Andries Heero I van Bergen (1768-1847) te Midwolda (Gr.). Hij vond daar werk in een timmerwerkplaats. Later stapte hij over naar een smederij. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat toen in 1791 de Oost-Friese klokkengieters Claude Fremy (1729-1792) en Mammeus Fremy Heidefeld (1748-1806) een klok te Midwolda goten, Van Bergen voor het eerst met het klokkengieten in aanraking kwam.
In elk geval is het zeker dat hij met beiden samenwerkte en later ook met Claude's zoon Mammeus Fremy (1762-1837). Geheel zelfstandig goot Van Bergen in 1795 zijn eerste klok. Na aanvankelijke mislukkingen werd hij allengs een ervaren gieter die in zijn sterfjaar 1847 zelfs 148 klokken goot, een niet gering aantal voor die tijd. Ook hield hij zich een enkele keer met een beiaard bezig, zonder veel succes overigens. Niettemin moest hij bijverdienen hetgeen hij deed met een kruidenierswinkel annex tapperij.
Opvolger werd Udo Andries (1800-1879). Maar die vond tenslotte meer werk in brandspuiten dan in klokken.
Het vervaardigen van brandspuiten was overigens niet vreemd want daar zit erg veel geelgieterswerk aan. En voorts, Udo Andries raakte aan de drank zodat het geen wonder is dat de zaken weinig floreerden.
De gieterij werd in 1853 nieuw leven ingeblazen door zijn zoon Andries Heero II (1835-1913). Hij was een ondernemend klokkengieter want in 1862 stichtte hij te Heiligerlee een tweede gieterij. Aldaar werkten ook zijn broers Berend en Heero Andries. Maar zij kregen ruzie met Andries Heero II. Daarom gingen zij in 1871 terug naar Midwolda om met hun vader Udo Andries de zaken voort te zetten. Andries Heero bleef achter in Midwolda. De klokkengieterij aldaar is altijd klein gebleven, maar er werden uitstekende klokken gemaakt. De laatste klokkengieters waren de gebroeders Udo Andries (1883-1970) en Jacobus van Bergen (1886-1976). Ze waren kleinzonen van Udo Andries die het glas niet kon laten staan. Udo Andries verliet de gieterij in 1950, zodat Jacobus de zaken alleen voortzette. Hij verkocht de gieterij op 1 januari 1956 aan de werknemer Wolbert Jacob Koek. Het was het begin van het einde, want de gieterij werd begin jaren zeventig tenslotte gesloten. Geen wonder, want zijn klokken waren slecht gegoten. Spottend sprak men over die klokkengieter die zoveel koek in zijn klokken doet. Na zijn vertrek uit Midwolda in 1950 heeft Udo Andries nog een vijftal klokken bij de Van Voorden Gieterij te Zaltbommel gegoten. Van een blijvende nieuwe klokkengieterij aldaar was dus geen sprake.
Uit: De luidklokken, de klokkenstoel en het uurwerk van Jaap Pompstra, adviseur voor luidklokken en torenuurwerken

Deze klok is in de 2e wereldoorlog verloren gegaan.
Walle nummer 5219

[21] Een fries is in de kunstgeschiedenis en archeologie de term voor iedere uitgebreide, verhalende voorstelling van mensen, mythologische figuren en/of dieren binnen een duidelijk kader. Friezen hebben vaak een decoratieve functie en kunnen op velerlei wijzen en in vele materialen zijn vervaardigd.

Grote jongste klok

Deze jongste klok is in Midwolda gegoten in 1949 door de klokkengieter J. van Bergen. Zij diende ter vervanging van de in 1716 door Jan Albert de Grave gegoten klok die tijdens de klokkenvordering verloren is gegaan.

De klok meet 108,5 cm. en draagt een opgegoten gedicht met de geschiedenis van haar voorgangers:

't Spaansche geweld te weerstaan
deed de eerste klok vergaan
die door Haersma was gegeven
moest door Duitsche roofzucht sneven
God geve dat mijn luiden
steeds vrede mag beduiden.

Tussen een dubbelfries met acanthusblad staat het randschrift: SIT NOMEN DOMINI BENEDITUM

Verder vermeldt de klok de naam van de gieter Jacobus van Bergen uit Midwolda en het jaartal 1949

Naast de klok bevindt zich de slaghamer voor het slaan van de halve- en hele uren.

In zijn onderzoeksrapport van januari 2013 schrijft Jaap Pompstra dat deze situatie bijzonder is. In de kerk hangen twee klokken die sterk van elkaar verschillen in klank en bijna acht eeuwen in leeftijd. Toch klinken ze samen opvallend goed. Volgens Pompstra is deze combinatie zeer zeldzaam en komt zij vrijwel nergens anders voor.

Foto Wieger Paulus, 2015: Links de grote -jongste- klok & Rechts: de kleine -oudste- klok

In 2023 blijkt bij inspectie dat de constructie rond de klokken niet meer te vertrouwen is, de klokken zitten er eigenlijk los in. Het luiden met de hand moet onmiddellijk worden gestopt, wel blijven de klokken op het uur te horen omdat een automatisch klokwerk een hamer op de klokken laat slaan wat minder beweging geeft.
Het ophangwerk is gerenoveerd. Boven de jongste van de twee klokken is een nieuwe houten balk geplaatst.
Ook de lagers zijn opnieuw vastgezet, zodat de klokken niet meer kunnen springen.
De totale kosten bedragen meer dan € 10.000,-- en de restauratie duurt bijna 1 jaar.

Klokkenstoel

De klokkenstoel in de toren is van eikenhout. De klokkenstoel heeft drie jukken, een zogenaamde twee gangen stoel, en biedt plaats aan twee klokken. Zij stamt waarschijnlijk uit de 18e eeuw.

De oude kleine klok en de voorgangers van de huidige grote klok hebben mogelijkerwijs voeger in een klokkenstoel buiten gehangen. De toren is van ca. 1200 en had twee overwelvingen en een derde gotische. Alleen het onderste gewelf in de toren is nu nog aanwezig.

De klokkenstoel in haar huidige vorm kan voor 1500 niet in de toren hebben gestaan.

Predikantenbord

In het torengewelf bevindt zich het *predikantenbord* met de namen van alle predikanten die in dit kerkgebouw/deze gemeente werkzaam zijn geweest.

Tabak gebruik verboden

Het bord boven de toegangsdeur naar de kerk in de toren met de tekst Tabak gebruik verboden maakte kerkgangers al vóór het betreden van de kerk duidelijk dat tabaksgebruik binnen niet was toegestaan. Met *tabak gebruik* werd waarschijnlijk niet alleen roken bedoeld, maar ook het gebruik van pruimtabak en snuiftabak. Deze vormen van tabak waren vroeger heel gewoon en werden door mensen uit verschillende lagen van de bevolking gebruikt.

Het verbod had vooral een praktische reden. Bij het kauwen van pruimtabak kwam tabakssap vrij, dat vaak werd uitgespuugd. Daardoor konden vloeren en kerkbanken vuil worden. Ook snuiftabak kon resten achterlaten. Door het bord op een goed zichtbare plaats boven de ingang te hangen, probeerde het kerkbestuur het gebouw schoon en ordelijk te houden.

Daarnaast speelde het eerbiedige karakter van de kerk een rol. Tabak gold als een genotsmiddel dat volgens kerkelijke bestuurders niet in een heilige ruimte thuishoorde. Al in 1590 stelde paus Urbanus VII een verbod in op het gebruik van tabak in en bij kerken. Dat verbod had betrekking op meerdere vormen van tabaksgebruik en laat zien dat zulke regels een lange kerkelijke geschiedenis hebben.

Kortom, het bord hing boven de ingang om de regel meteen zichtbaar te maken: wie de kerk binnenging, moest daar geen tabak gebruiken. Zo beschermde men zowel de netheid van het gebouw als de rust, orde en waardigheid van de kerkelijke ruimte.

Het is vermoedelijk aangebracht voor de grondige renovatie in 1921-1922.

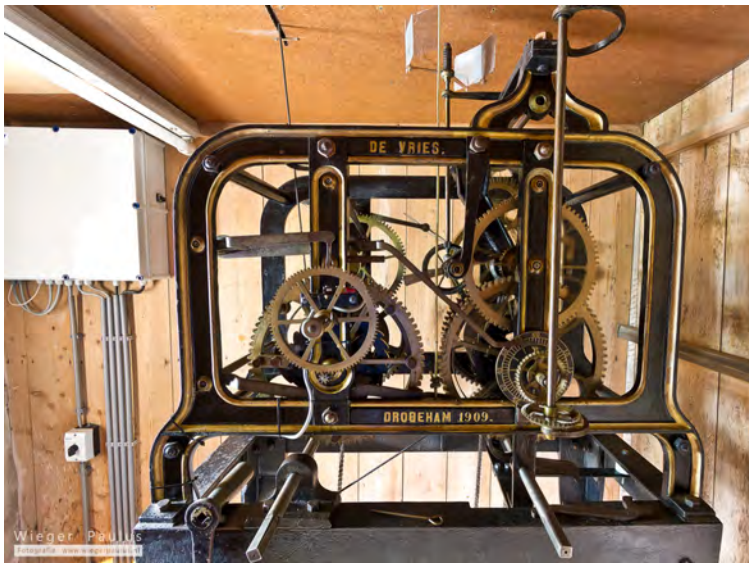

Uurwerk

De 3 wijzerplaten op de toren aan de noord-, zuid- en westgevel worden bediend door een mechanisch slingeruurwerk die in 1909 geleverd is door de firma Jan Eijes de Vries uit Drogeham. Het werd vervaardigd door de bekende uurwerkfabriek Weule uit Bockenem uit Duitsland[22].

Het is een ééndaags uurwerk, d.w.z. de klok moet elke dag opgewonden worden. Jarenlang is dit gedaan door de smid Alle Jans Welling. Na zijn overlijden werd het overgenomen door de koster van de kerk en rond 2018 wordt het uurwerk elektrisch aangedreven.
Het kop- en kruisraderwerk zijn in 2012 tijdens het herstel van de wijzerplaten onderhanden genomen.

Wijzerplaten

Aan de Noord-, Zuid- en Westzijde van de toren bevindt zich een wijzerplaat. De wijzerplaten zijn in 2012 gerestaureerd.

Wijzerplaat westzijde tijdens renovatie in 2021

[22] J.F. Weule, Turm-, Hof- und Eisenbahn-Uhren Fabrik was een internationaal bekende Duitse torenuurwerkfabriek en klokkengieterij gevestigd in Bockenem, in de regio Harz. Het bedrijf bestond van 1836 tot 1966 en genoot een uitstekende reputatie vanwege de hoge kwaliteit en innovatieve technieken van haar mechanische uurwerken.[1][2][3]

Windhaan

De windhaan heeft van oorsprong een praktische functie: hij laat zien uit welke richting de wind komt.
De haan draait met de wind mee. De kop van de haan wijst naar de richting waar de wind vandaan komt.

De haan heeft in het christendom een bijzondere betekenis.
Petrus, een van de leerlingen van Jezus, zegt dat hij Jezus niet kent.
Jezus voorspelt dat Petrus hem driemaal zal verloochenen voordat de haan kraait.
Wanneer de haan kraait, beseft Petrus wat hij heeft gedaan.

Daarom staat de haan symbool voor:

- Waakzaamheid: de haan kondigt de nieuwe dag aan.
- Waarschuwing: de haan herinnert mensen eraan alert te blijven.
- Berouw en inkeer: het verhaal van Petrus roept op tot nadenken over eigen handelen.
- De overwinning van het licht op de duisternis: de haan kondigt de ochtend aan.

Het gebruik van de haan als windwijzer op kerken gaat terug tot de vroege middeleeuwen. Een belangrijke historische vermelding is die van paus Gregorius I (ca. 540–604). Hij verbond de haan nadrukkelijk met de waakzaamheid van geestelijken. In de loop van de middeleeuwen werd de haan steeds vaker op kerktorens geplaatst. Hij kreeg daarmee zowel een praktische als een christelijke betekenis.

De windhaan is niet alleen een versiering. In vroeger eeuwen was hij ook een belangrijk herkenningspunt in het landschap. Kerktorens waren vaak van grote afstand zichtbaar en de windhaan vormde letterlijk het hoogste punt van het dorp.

De windhaan is in 2020 gerestaureerd.

De symbolische waarde van de pijnappel op de toren geeft de ziener de verwijzing naar het evangelie, het zoeken naar het goede door God aan de mens gegeven.

Dood en begraven

Sinds 800 schreef Karel de Grote voor dat gestorvenen niet meer thuis, maar op een centrale plek begraven moesten worden. Lijkverbranding werd verboden en de gestorvenen moesten met de voeten naar het oosten en het hoofd naar het westen begraven worden, zo konden ze bij de wederopstanding recht overeind komend naar het oosten kijken, waar Christus op de jongste dag zou verschijnen. Het is dan ook mogelijk dat het grafveld rond die tijd ontstaan is op de locatie waar men enige eeuwen later het kerkgebouw bouwde. De begraafplaats is dus aanmerkelijk ouder dan het kerkgebouw.

Rond de kerk, aan de noord-, oost- en zuidzijde is een begraafplaats. De zuidzijde is rond de 14e eeuw uitgebreid. Vanaf de 10e eeuw komt het sporadisch voor dat geestelijken en vooraanstaande lieden in de kerk worden begraven, maar tegen het einde van de 14e eeuw komt dit veel vaker voor.
Er zijn bij de restauratie in 1921 en 1974 hierover geen diepgravend historische onderzoeken in de kerk verricht.

Gewoonlijk werden de doden in boom- of plankenkisten begraven die dan ondergronds werden afgedekt met tuf- of bakstenen. Rijke en vooraanstaande mensen konden zich echter een uit een stuk steen gehouwen kist permitteren. Het natuursteen was afkomstig uit verafgelegen steengroeven in Bentheim Duitsland en moest over de rivieren worden aangevoerd.

Illustratie uit *Vroeg-middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders in Nederland* - H Martin - 1957 bladzijde 10

Dat de *voorname* personen zich in de kerk lieten begraven had niet alleen de bedoeling om zo dicht mogelijk bij het altaar of kansel begraven te worden maar ook als reden dat de graven niet door mens of dier geschonden werden. Voor het *gewone* volk was begraven in de kerk niet weggelegd. Zij werden bijgezet op het kerkhof rondom de kerk.

Sedert 1828, toen het begraven in de kerk verboden werd, worden rijk en arm op het kerkhof begraven, in de rij en op het nummer dat aan de familie toekomt.

Grafzerken in de kerk

De gemeenschap van gelovigen werd niet alleen gevormd door de levende kerkgangers maar ook door de gestorven voorouders. De gestorvenen met voldoende status en financiële middelen lagen in het midden van het kerkinterieur al naar gelang hun hiërarchische plaats begraven. Op die maner namen de overledenen deel aan de liturgie van de levenden.

Wanneer een lid van de adellijke familie overleed werd er, behalve een zerk op de vloer in de kerk, ook een houten rouwbord gemaakt en aan de muur in de kerk bevestigd. In de kerk hangen er elf, allen van het geslacht Van Haersma. De grafzerken in het gangpad, consistorie en berghok A,B,C,D en F zijn uit de 17e – 18e eeuw; deze zijn o.a. van de Van Haersma's.

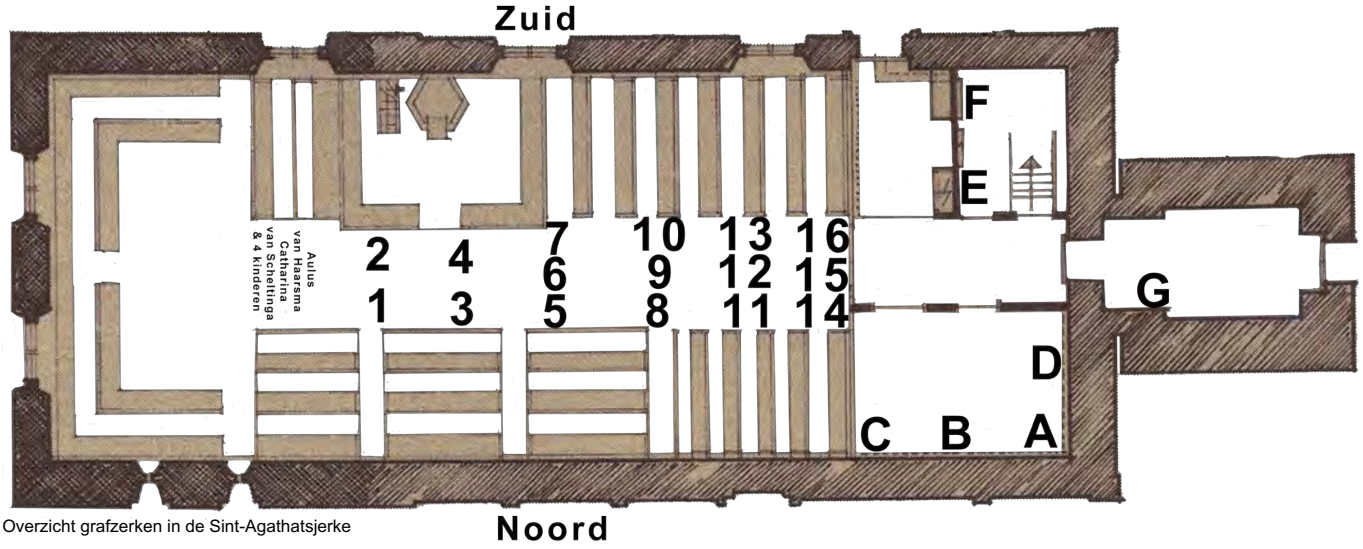
Met de komst van de Fransen wordt het op hygiënische gronden verboden om doden in de kerk te begraven, daardoor vervielen ook deze inkomsten voor de kerk. Het systeem van stoelverpachtingen ontstond toen, de plek van de stoel bepaalde de prijs.

In die tijd, ingeluid met de Franse revolutie in 1795 onder het motto *Vrijheid*, *Gelijkheid* en *Broederschap* Liberté, égalité, fratinerté werd op drastische wijze afgerekend met de heerschappij van de landadel. Met het wegkappen van de wapens en de woorden *Edele* en *Hooggeborene* in de zerken liet men een niet meer te herstellen spoor na van deze politieke omwenteling.

De grote 18e-eeuwse zerken van de Van Haersma's zijn bij de restauratie van 1921/1922 uit het koorgedeelte gehaald; twee E en F bevinden zich in het zijkamertje en vier A, B, C en D in de grote consistoriekamer.

De stenen zijn bewerkt in een erg hoog reliëf. De afgebeelde baldakijnen, draperieën en putti zijn illustratief voor de overdaad aan vormen en stijltoepassingen in die tijd. Een van de stenen is ingelegd met wit marmer, waarin de tekst staat gegraveerd. Na een ontwikkeling van de grafstenen van uiterst eenvoudig in de 12e eeuw tot een verfijnde stijl in de renaissanceperiode in de 16e eeuw, staan deze Van Haersma-zerken aan het eind van een ontwikkeling.

Locatie van de grafzerken

Overzicht grafzerken in de Sint-Agathatsjerke

In het middenpad zijn 14 graven, afgedekt met bewerkte hardstenen platen.
Hier liggen o.a. twee predikanten; Johannes Duyf, secretaris van de Grietenij Smallingerland en zijn vrouw Rebecca Faber; en sommige vooraanstaande ambachtslieden.
Deze 17e- en 18e-eeuwse blauwe, hardstenen grafzerken in het middenpad zijn hier en daar behoorlijk uitgesloten.

De grafzerken A t/m D staan in de consistoriekamer en zijn ongeveer 10 cm. verzonken in de vloer met een plint aan de onderkant.

Grafzerken E en F staan in CV-ruimte tegenover de consistoriekamer en grafzerk G hangt aan de muur in de toren, rechts van het gevangenenkluister.

Grote Zerk

De grote zerk ligt vlak bij het koor. Hier liggen ook vier van hun 5 kinderen begraven. Walle nummer 5209

Aulus Arend [Auth] van Haersma

Zoon van Arent (Arnoldus) Eerkes van Haersma en Hylck van Harkema. Aulus is waarschijnlijk geboren in 1611 in Oudega. Hij is gehuwd in Leeuwarden op 12 februari 1637 met Catharina Lieuwes van Scheltinga; overleden op 18 juni 1669 in Oudega; Grietman van Smallingerland; Volmacht van de Landdag; Gedeputeerde staat van Friesland; Gecommitteerde van de Rekenkamer, Raad Admiraliteit op de Maze; Commissaris politiek bij de synodes van Heerenveen en Dokkum.

Hij is de eerste grietman die in de kerk begraven wordt, de volgende generaties worden in het koor begraven

Catharina Lieuwes van Scheltinga

Dochter van Livius (Lieuwe) van Scheltinga en Anna de Blocq; Geboren op 26 januari 1619 in Leeuwarden; Getrouwd op 12 februari 1637 met Aulus Arend van Haersma; Overleden op 29 september 1652 in Oudega.

Ao 1652 den 29 septembr is in den heere gerust die eerbare ende deuchtricke ioffrou Catharina van Scheltinga de huysvrou van de ... Aulus van Haersma out in 't 34ste jaar en leyt alhier begraven met vier van haer kinder

Ao 1669 den 18 iuny is in den heere gerust den eerentpheste heer Aulus van Haersma in leven oud [grietman] over Smallingerlant ende meede gedeputeerde staet van Vrieslandt out omtrent 58 iaer ende leit alhier begraaven

De wel geboren heer Hector Livius van Haersma in leven oud [grietman] over Smallingerland geboren te [Jelsum] den 8 december 1737 en overleden te Oudega den 15 januari [1820 oud 83 jaar 1] maand en 7 dagen ligt alhier begraven

Ik heb geleefd den loop geloopen
Die 't lot my gaf. Nu ga ik heen
Daar al het menschdom komt bijeen
De wormen ... het ligchaam sloopen
De ziel blijft en hoopt op god
op saliger en beter lot

De grote zerk van Aulus & Catharina

Aulus en Catharina wonen op Haersmastate aan de Sânbuorren. Op 28 september 1637 volgt hij zijn vader Arent (Arnoldus) Eerkes van Haersma op als grietman van Smallingerland. Hij blijft dit tot 1660. Zijn zoon Arent volgt hem op.

In 1640 koopt hij van Gedeputeerde Staten van Friesland de *Kloosterzathe* te Oudega, waar zijn zoon Arent *Great Haersmastate* laat bouwen. Hij is aanwezig geweest bij de begrafenis van stadhouder Willem Frederik.
Aulus is.

Vermoedelijk ligt hier ook begraven (grafsteen verdwenen? Walle-nummer 5208)

Hielkje Aulus van Haersma

Dochter van Aulus Arends van Haersma en Catharina Lieuwes van Scheltinga; Geboren in juli 1638 en overleden op 2 april 1639, oud 9 maanden

Hijlck van Haersma overleden 2 april 1639 oud [9] maanden

Detail uit grote zerk bij het koor

Grafzerk 1
Onbekend

Grafzerk 2
Onbekend

Grafzerk 3

Petrus Rienks Meilsma

Zoon van Rienk Abes Meilsma en Maaike Aesges; Getrouwd in 1652 met Trijntje Pieters Persijn; Student in 1641 te Franeker; dominee;
Overleden op 6 januari 1685
Walle nummer 5207

Ao 1685 den 6 ianuary is in de Heere gerust de eerwaerde Godtsaligen Hooggeleerde do Petrus Meilsma 33 iaer bedienaer des h. evangeliums in de gemeinte tot Oudega Cum annexis ovt int 60 iaeren leit hier begraven

Trijntje Pieters Persijn

Dochter van Pieter Lammerts en Aagje Beyma; Gedoopt op 26 juli 1629; Getrouwd in 1652 met Petrus Rienks Meilsma; Overleden na 1674 en voor 1685
Walle nummer 5211

Ao 16.. den 16 oct... ... huisvrou van do Petrus Meilsma bedienaer des h: evangeliums tot Oudega ...

Grafzerk 4

Nicolaas van Waning??

Zoon van Nicolaas van Waning en Ann Croese; Geboren op 4 februari 1715 in Amsterdam [Walle nr 5249 zegt 14 februari 1715]; Gedoopt op 6 februari 1715 in de Noorderkerk in Amsterdam; Overleden op 25 januari 1789 te Drachten Walle nr 5249 zegt 25 juni 1789; Begraven op 29 januari 1789 in Oudega
Walle nummer 5249 – kan ook grafzerk 2 zijn?!

Deze Nicolaas wordt predikant in Friesland. Een lokale familiegeschiedenis vermeldt dat hij in 1754 naar Oudega vertrekt en later predikant in Gersloot wordt

Nicolaus van Waning pred. te Hemmen, Oudega cum annexis overleden te Drachten 25 juny 1789 in't 74ste jaar begraven Oudega 29 juny

Grafzerk 5

Rebecca Faber

Geboren vermoedelijk rond 1645; Getrouwd in 1675 met dr. Gellius [Jillis] Schotanus [Advocaat bij het Hof van Friesland] en in 1683 met Johannes Duyff [notaris en secretaris van Smallingerland]; Overleden op 28 oktober 1720

Walle nummer 5227

Anno 1720 den 28 october is in de heere gerust Rabecca Faber Wedue wyln de heer iohans Duyff old secretaris van Smallingerland old 78 iaaren en is alhier begraven

Grafzerk 6

Johannes Hendrik Duif

Zoon van Hendrik Jans Duif en Aaltje Ernstes; Getrouwd in 1667 met Baukje Douwes Hellinga en in 1683 met Rebecca Faber, overleden in 1701; Grietenijsecretaris 1675-1687; notaris publicus
Walle nummer 5212

Anno 16.. den ... Joannis Duif in leven secretaris van Smallingerland in't 67 iaer sines ouderdoms en leit alhier begraven

Grafzerk 7

Baukje Douwes Hellinga

Dochter van Douwe Tjeerds Hellinga en Antje Djurres; Getrouwd in 1667 met Johannes Hendriks Duif; Overleden 18 maart 1680
Walle nummer 5210

Anno 1680 den 18 marty is in den heere gerust de eerbare Bauckie Douwes Hellinga de huisvrou van Iohannes Duyf secretaris van Smallingerlandt old 37 iaer ende leit alhier begraven

Grafzerk 8
Onbekend
Walle nummer 5215

Hendrik Johannes Duif
Zoon van Johannes Hendriks Duif en Baukje Douwes Hellinga; Gedoopt op 16 februari 1670; Getrouwd 1 met Johanna Justina de Lespierre en 2: Doetje Emdervelt, Grietenijsecretaris van 1698 tot 1757; Overleden op 1 april 1757

... iuly is in den heere gerust Mon... ...

... de heer ... Duiff overleden den 1 april 17[57] in't 8[8]ste jaar en leit alhier begraven

Grafzerk 9
Onbekend

Grafzerk 10
Onbekend

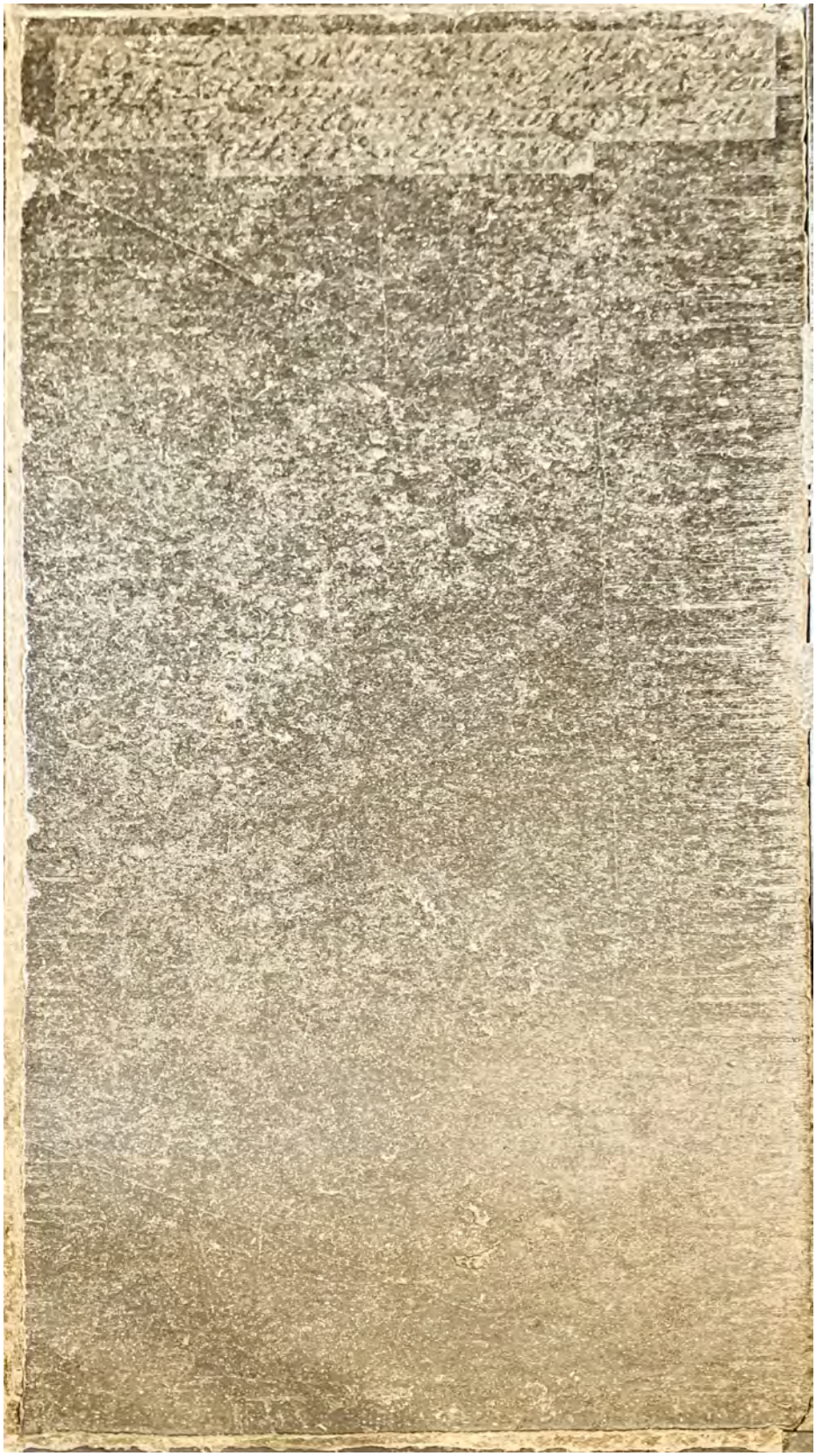

Grafzerk 11

Tjitske Hielkes

Ook wel Tjitske Hylkes. Dochter van onbekend; Geboren vermoedelijk rond 1730; Getrouwd vermoedelijk rond 1750 met Allert [Allardus] Hendriks Feenstra [veenbaas; koopman en veerschipper in Oudega]; Overleden op 4 oktober 1794
Walle nummer 5251

1794 den 4 october is overleden Tjetske [Hylkes] ... huisvrouw van Allardus Hendriks Feenstra ...jaaren en leit alhier begraven

Grafzerk 12

Hendrik Jannes

Zoon van onbekend; Geboren op 3 augustus 1709; Getrouwd in 1782 met Baukje Allerts Feenstra; Overleden op 14 augustus 1804; boer Walle nummer 5252

Hendrik Jannes huisman te Smallinger Opeinde en man van Baukje Allardes Veenstra overleden 14 augustus 1804 oud 95 jaar 11 dagen

toen wij van elkanderen scheiden maar wenschen malkanders aangesigte en de eeuwige geluksaligheit hier namaals te aanschouwen

De dood nam hem het leven af
en 't lichaam leit hier in 't graf
en keert nu weeder tot het stof
zyn ziel wensch ik in 't hemels hof

Grafzerk 13

Tetje Jans

Getrouwd in 1718 met Sietse Jacobs; Overleden op 31 januari 1757
Walle nummer 5241

Anno 1757 den 31 januari is gerust Tetie Jans en volgens haar eygen seggen een beminde des heeren, in leven huisvrouw van Sytse Jacobs tot Oudega oud 60 jaar en 9 maanden en leght alhier begraven

Grafzerk 14

Jan Jochems

Walle nummer 5214

In den ouderdom van 46 iaaren is gestorven Ian Iochems in syn leeven mr. brouwer op 't Vliet en leit alhier begraven

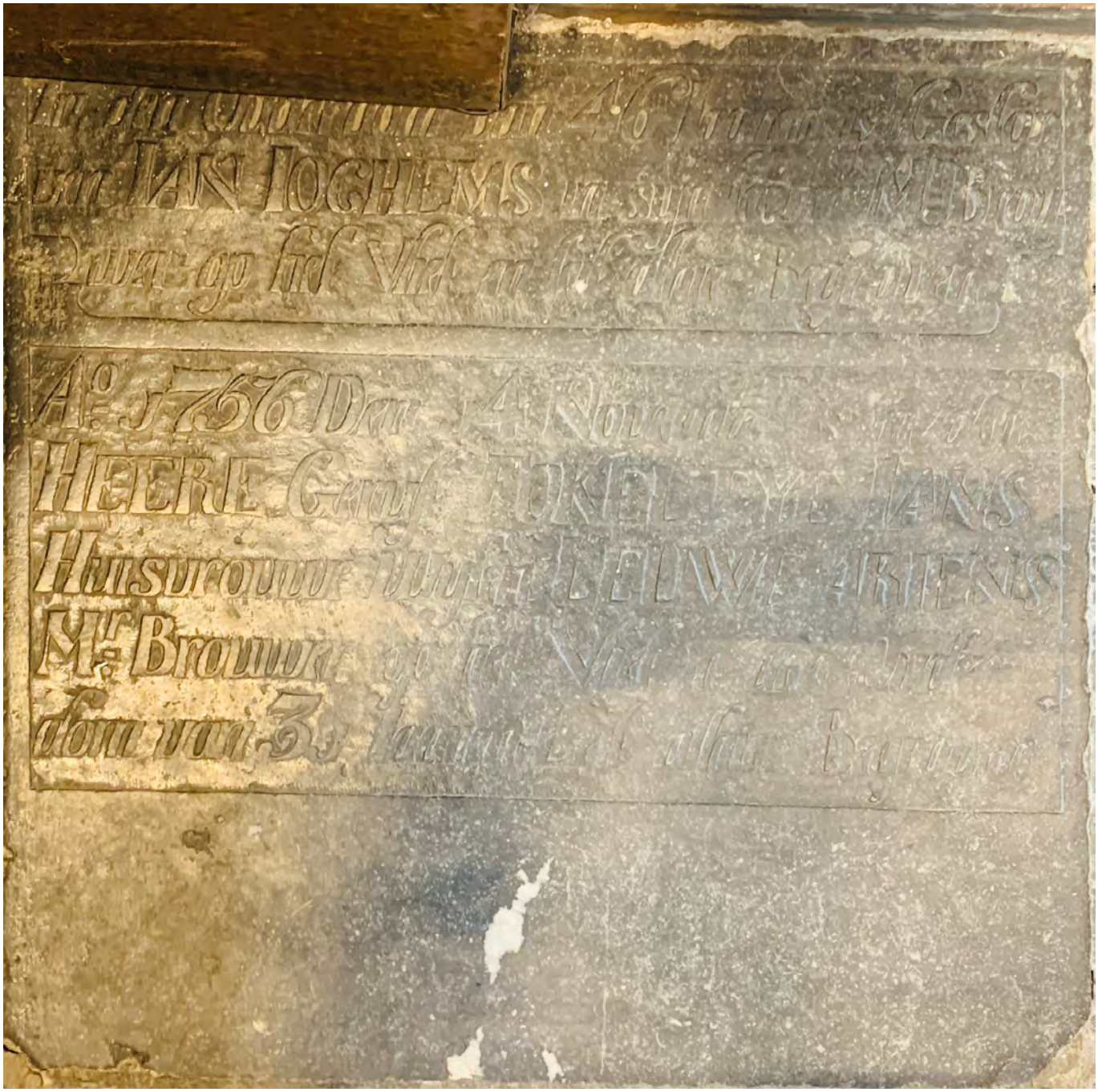
Fokeltje Jans

Dochter van Jan Jochems; Geboren op 19 juni 1726 in Leeuwarden; Overleden op 14 november 1756; getrouwd met Lieuwe Arjens

Ao 1756 den 14 novemb is in den heere gerust Fokeltje Ians huisvrouwe van Leuwe Ariens mr brouwer op het Vliet in den ouderdom van 31 iaar en leit alhier begravenaant.:geboren rond 1700; vader van Fokeltje Jans

Lieuwe Arjens

Getrouwd met Fokeltje Jan; geboren rond 1723; brouwer

Grafzerk 15

Everhard Jans Kinderman

Zoon van Jan Kinderman en Anna Sabina Eeckholst; Gedoopt op 22 mei 1704; Getroud in 1729 met Adriaantje J. Tijsen;
Overleden op 29 februari 1776; meester smid
Walle nummer 5245

Vermoedelijk is dit de grafzerk van Everhard Jans Kinderman; Walle-nummer 5245 staat vermeld: verdwenen. Het teken in de grafzerk lijkt op het teken van de steen ten zuiden van hem waar zijn vrouw begraven ligt

Everhardus J... Kinderman mr. grofsmid tot Leeuwarden op het Vliet overleden 29 febr 1776

Grafzerk 16

Adriaantje H. Tijsen

Geboren op 28 december 1702; Getrouwd in 1729 met Everhard Jans Kinderman; Overleden op 16 januari 1765
Walle nummer 5244

Anno 1765 den 16 ianuari is in de heere gerust den eerbare Adriaentje H. Tyssen in leven huisvrouw van Everhardus J. Kinderman mr smid tot Leeuwarden op 't Vliet oud 62 jaar en 19 dagen en leit alhier begraven

Grafzerk A

Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra

Dochter van Eelke Vincents van Glinstra en Lucia Hectors van Bouricius; Gedoopt op 9 april 1645; Getrouwd in 1664 met Arend Aulus van Haersma; Overleden op 27 mei 1707 [zie rouwbord 1]
Walle nummer 5218

Aurelia van Glinstra huisvrouw van de ... Arent van Haersma geboren Ao MDCXLIV gestorven den XXVII may MDCCVII en leggen beide hier begraven

Arend Aulus van Haersma

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Catharina Lieuwes van Scheltinga; Gedoopt op 12 oktober 1645 in Leeuwarden; Getrouwd in 1664 met Aukje Eelkens van Glinstra; Overleden op 21 augustus 1709 [zie rouwbord 2]; Grietman van Smallingerland van 1660-1694; Gedeputeerde Staat

... de ... Arent van Haersma old grietman over Smallingerland en tegenwoordig gedeputeerde staat van Vrieslant is geboren Ao MDCXLV en gestorven den XXI august MDCCIX oudt LXIIII jaar

En ... begeeft dat ... lichaam ... worden ge...

Na een restauratie is een verhoogde vloer aangebracht in de consistoriekamer waardoor de onderkant niet meer te zien is zien.
Foto overgenomen uit Monument van de maand jaargang 5, deel 3: De kerk van Oudega – Julius Riemersma, 1990

Grafzerk B

Auckje Hectors [Aurelia] van Haersma

Dochter van Hector Livius Arends van Haersma en Titia Cornelis van Bosman; Geboren op 24 december 1705; Gedoopt op 30 december 1705 in Leeuwarden; Getrouwd in 1724 met Livius Aulus van Haersma [rouwbord 10 B]; Overleden op 28 februari 1753
Walle nummer 5238

Wel geboren vrou mevrou Aurelia van Haersma in leven huijsvrou van den wel geboren heer Livius van Haersma grietman over Smallingerland en gecommitteerde staat in het mindergetal geboren den XXIV december MDCCV en overleden den XXVIII februari MDCCLIII

Livius Aulus van Haersma

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga; Geboren op 20 ,ei 1702 en gedoopt op 24 mei 1702; Getrouwd in 1724 met Aukje [Aurelia] Hectors van Haersma en in 1755 met Johanna Maria Johannes van Wyckel; Overleden op 3 januari 1778; Grietman Smallingerland 1723-1770; Gedeputeerde Staat; Kerkvoogd

De wel eedel geboren heer de heer Livius van Haersma oud grietman van Smallingerland en mede gecommitteerde staat van Vriesland oud in het LXXVI iaar overleden den XXX jan. MDCCLXXVIII

Johanna Maria Johannes van Wyckel

Dochter van Johannes Hendriks van Wyckel en Anna Maria Hessels van Sminia; Geboren op 9 augustus 1716; Getrouwd met Eelke Hectors van Haersma en in 1755 met Livius Aulus van Haersma; Overleden op 16 september 1792

Den wel geboren vrou mevrou Johanna Maria van Wyckel laast wedue van wylen den wel geboren heer Livius van Haersma oldt grietman van Smallingerland et. etc. geboren den IX aug. MDCCXVI overleden den XVI sept: MDCCLXXXXII in den ouderdom van LXXVI jaar 1 maand en 7 dagen

Cartouche van de steen (foto, Jaap van der Wal). De tekst op het wit marmeren deel is ook moeilijk te lezen, 0vergenomen uit *De van Haersma's van Groot Haersmastate* – 2017 – Geert van der Veer

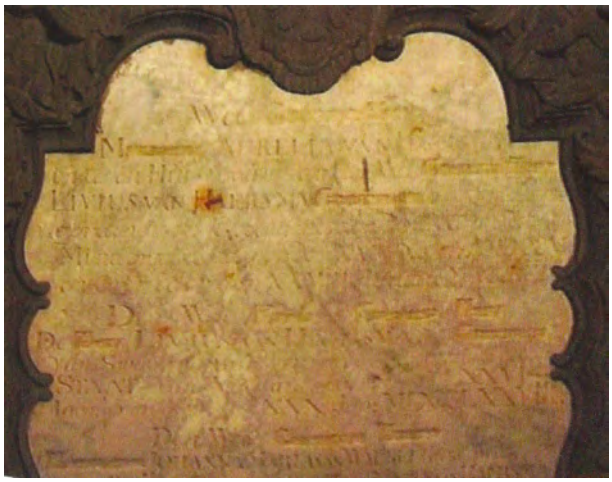

Foto links overgenomen uit Monument van de maand jaargang 5, deel 3: De kerk van Oudega – Julius Riemersma, 1990

Na een restauratie is een verhoogde vloer aangebracht in de consistoriekamer waardoor de onderkant niet meer te zien is zien.

Grafzerk C

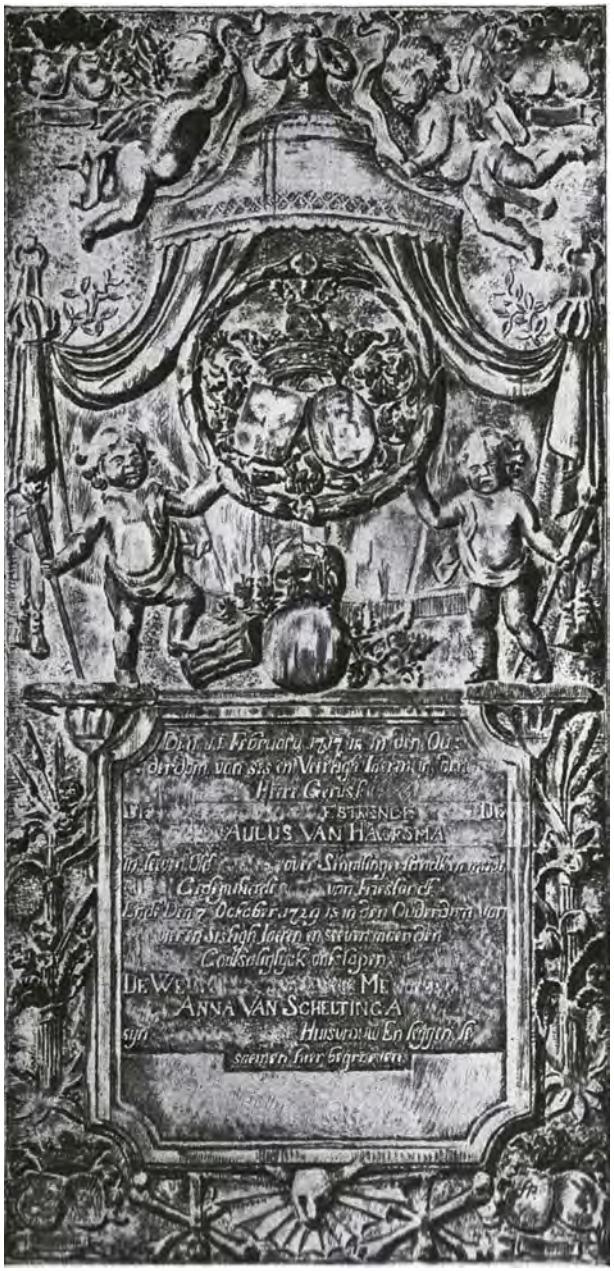
Aulus Arends van Haersma

Zoon van Arent Aulus van Haersma en Aurelia Eelkes van Glinstra; Gedoopt op 3 maart 1670 in Oudega; Getrouwd in 1696 met Anna Lieuwes van Scheltinga; Overleden op 11 februari 1717 zie rouwbord 3; Grietman van Smallingerland van 1694 – 1715; Gedeputeerde staat; Gecommitteerde ten Landsdage; Kerkvoogd
Walle nummer 5221

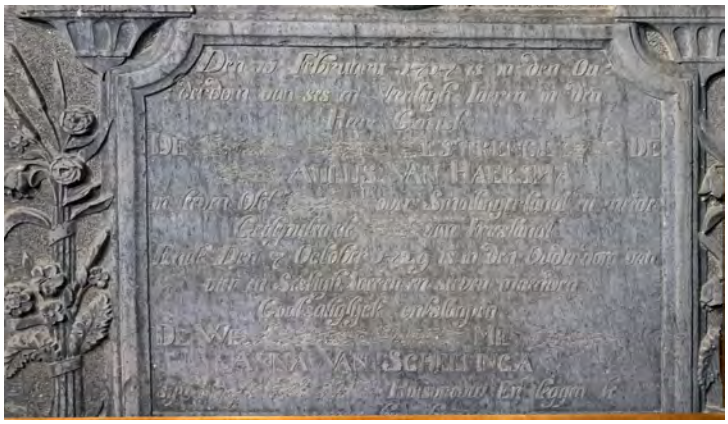
Anna Lieuwes van Scheltinga

Dochter van Lieuwe Lieuwes van Scheltinga en Wiskje Cornelis van Kinnema; Geboren in 1665; Getrouwd in 1696 met Aulus Arends van Haersma; Overleden op 7 oktober 1729 zie rouwbord 6

Den 11 februari 1717 is in den ouderdom van ses en veertigh iaeren in den heere gerust de ... gestrenge ... de ... Aulus van Haersma in leven old grietman over Smallingerland en meede gedeputeerde staet van Frieslandt ende den 7 october 1729 is in den ouderdom van vier en sestigh iaeren en seeven maenden godtsaligliyck ontslapen de wel ... mevrou Anna van Scheltinga syn huisvrouw en liggen saemen hier begraeven

Na een restauratie is een verhoogde vloer aangebracht in de consistoriekamer waardoor de onderkant niet meer te zien is zien.

Grafzerk D

Hector Livius van Haersma

Zoon van Arend Aulus van Haersma en Aukje Eelkes van Glinstra; Geboren op 22 juni 1673 in Leeuwarden en gedoopt op 2 juli 1673 in Leeuwarden; Getrouwd op 7 januari 1700 in Stiens met Titia Cornelis van Bosman; Overleden op 10 april 1720 in Leeuwarden; Raadsheer in het Hof van Friesland;
Hector Livius van Haersma is de vader van Aurelia van Haersma [rouwbord 9 B]
Walle nummer 5229

De [wel gebooren] heer Hector Livius van Haersma in leven raad ordinaris in de hove van Friesland oud 47 jaer overleden d' 10 april 1720

Titia van Bosman

Dochter van Cornelis van Bosman en Aukje Hansen [Aurelia] van Wyckel; Geboren vermoedelijk in 1683 in Stiens; Getrouwd op 7 januari 1700 in Stiens met dr. Hector Livius van Haersma; Overleden op 20 april 1734

vrouw Titia van Bosman wedue ... Hector Livius van Haersma ... oud in't 51 jaar overleden den 20 april 1734 jaar

Na een restauratie is een verhoogde vloer aangebracht in de consistoriekamer waardoor de onderkant niet meer te zien is zien.

Grafzerk E

Arend Arends van Haersma

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga; Geboren op 19 maart 1700; Gedoopt op 24 maart 1700; Getrouwd in 1717 met Anskje Dois; Overleden op 3 mei 1723 in Oudega, Begraven in de kerk; Grietman van Smallingerland; Volmacht op de Landdag; Gedeputeerde staat van Friesland; Raad ter Admiraliteit van Friesland en op Maze van Amsterdam
Walle nummer 5231

Den 3 may 1723 is in den heere gerust en den 13 daer aan volgende alhier by syne voorouderen rouwstatelyk begraven de hoogh ... gestrenge ... Arent van Haersma in leven grietman van Smallingerland en gecomde raadt ter admt in Frieslandt oud synde 23 iaeren 1 maend en 14 daegen

Grafzerk F

Johannes Hector Livius [Saeckema] van Haersma

Zoon van Hector Livius Arends van Haersma en Titia Cornelis van Bosman; Gedoopt op 10 april 1709 in Leeuwarden; Overleden op 30 maart 1742; Captein compagnie infanterie

Grafzerk G

Arend Aulus van Haersma

Geboren op 6 april 1698; gedoopt op 10 april 1698; overleden op 20 september 1698, 22 weken en 3 dagen oud;
Eerste kind van Aulus Arends van Haersma rouwbord 3 – grafzerk C en Anna Lieuwes van Scheltinga rouwbord 6 – grafzerk C
Walle nummer 5213

Den 20 september 1698 is in den heere gerust Aerent van Haersma overleden oud 22 weken en 3 dagen soontje van de ... Aulus van Haersma grietman van Smallingerland en vrouw Anna van Scheltinga en leit hier begraven

In 2026 is deze steen, die jarenlang achter het gevangenenkluister lag, aan de noordzijde in de toren aan de muur gehangen. Vervolgens heeft Roelie Woudwijk de tekst op de steen weer beter zichtbaar gemaakt. Waar dat mogelijk was, zijn de letters en woorden met zwarte verf ingekleurd. De oorspronkelijke tekst is daarbij niet hersteld of aangevuld.

Het wapenmedaillon onder heeft het alliantiewapen van zijn ouders, Van Haersma's en Van Scheltinga.

Rouwborden

De opkomst van rouwborden na 1600 kan verklaard worden uit het feit dat er steeds minder plaats was voor zerken in de kerkvloer en dat de bestaande zerken geen ruimte meer boden voor extra gedenkteksten.

Rouwborden zijn gedenktekens van hout die gemaakt werden om mee te dragen in de rouwstoet en vervolgens lange tijd te laten hangen bij de deur van het huis van de overledene. Na de rouwperiode, ongeveer een jaar, werd het bord op een gehuurde plaats in de kerk opgehangen.
Direct na overlijden, maar ook wel bij leven, werden de borden besteld bij de timmerman of de beeldsnijder.
Het bord toont het kleurige wapen van de gestorvene of het dubbele wapen van beide families, wanneer het de vrouw betreft. Het bord heeft meestal daaronder een uit hout gesneden draperie waarop de naam, het ambt, de sterfdatum en soms de leeftijd zijn geschilderd.

Sommige rouwborden waren eenvoudig, ruitvormig zonder al teveel franje. De rouwborden van de Van Haersma's zijn veel groter en zwaarder en lijken wat betreft hun afmetingen op epitafen en kunnen onmogelijk meegedragen zijn in de rouwstoet. Mogelijk is er sprake geweest van twee borden: een eenvoudige voor in de stoet en een grote, een rouwkas, voor in de kerk.

Het kerkinterieur wordt dan ook sterk gedomineerd door elf zeer zware rouwborden die rondom aan de muren hangen, ter nagedachtenis aan de familie Van Haersma, grietmannen van Smallingerland en woonachting in Oudega. De oudste is van 1707 en het jongste van 1792

De borden zijn van ongeveer gelijk formaat en rechthoekig. Negen hebben een zware architectonische omlijsting met zuilen en fronton in barokstijl. Twee ervan hebben sobere gladde pilaren en zeven zijn omrankt. Twee kregen een grijs marmer-imitatie; de andere zijn zwart geschilderd.

In en op de omlijsting zijn symbolen van de vergankelijkheid toegevoegd: schedel, knekels, een zandloper en sikkels. Opvallend zijn de twee laatste in een sierlijke rococostijl. Door de lossere vormgeving en het gebruik van meer goudverf lijken deze borden veel lichter. Alle borden hebben royaal versierde kleurige bekroonde wapens en dit alles is geplaatst tegen een fond van zwart fluweel.

In 1795 zijn de rouwborden waarschijnlijk tijdelijk uit de kerk verwijderd en keerden na de Franse tijd weer terug.

In begin 20e eeuw was het fluweel van de fraaie rouwborden geheel verteerd, het hout van de wapens beschadigd en gedeeltelijk vergaan. De afstammelingen van de Van Haersma's uit de vrouwelijke lijn namen tijdens de restauratie in 1921/1922 de kosten van de 11 rouwborden op zich die door Hindelooper beeldsnijders zijn gerestaureerd.

Na de restauratie is er een nieuwe schikking voor de borden bedacht waarbij twee borden de hoeken in het koorgedeelte afsluiten. De borden hangen niet in een chronologische volgorde en jammer genoeg hangen de twee oudste borden nu moeilijk zichtbaar op de kraak.

Zowel in 1921 als in 1974 zijn de rouwborden gerestaureerd en geconserveerd om verval tegen te gaan. Door het gebruik van lindehout, een zachte en dus gemakkelijk snijbare houtsoort, waren de borden sterk door houtworm aangetast.

In 2018 heeft Randolf Algera uit Heerenveen/De Knipe de lagen vuil van de rouwborden verwijderd; de actieve houtwormen zijn bestreden, de gaatjes gevuld en het bladgoud weer aangebracht.

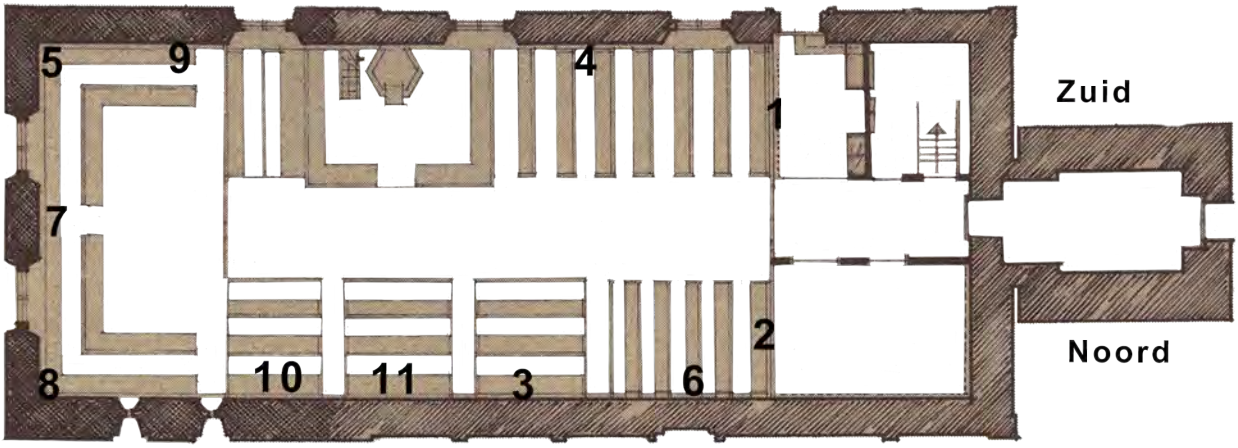
Romeinse cijfers

Op de rouwborden wordt de datum weergegeven in Romeinse cijfers, het zijn letters die gebruikt worden om getallen te schrijven.

I = 1; V = 5; X = 10; L = 50; C = 100; D = 500; M = 1000

- **Optellen**: Staat een teken met een hogere waarde vóór een teken met een lagere waarde, dan tel je de waarden bij elkaar op (bijv. VI = 5 + 1 = 6).
- **Aftrekken**: Staat een teken met een lagere waarde vóór een teken met een hogere waarde, dan trek je de lage waarde ervan af (bijv. IV = 5 - 1 = 4, en IX = 10 - 1 = 9).
- **Herhaling**: Je mag dezelfde letter maximaal drie keer achter elkaar gebruiken (bijv. III = 3)

Locatie van de rouwborden

Overzicht rouwborden in de Sint-Agathatsjerke, nummering is hier in volgorde van overlijden

Details uit rouwbord 1 van Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra

De foto's van de rouwborden zijn overgenomen uit het boek *Familie Van Haersma & Van Haersma de With* van Geert van der Veer, 2000:

Aukje Eelkes [Aurelia] van Glinstra
Rouwbord **1** Boven achter orgel, zuidzijde
Grafzerk **A** Walle nummer 5216

Dochter van Eelke Vincents van Glinstra en Lucia Hectors van Bouricius
Geboren in 1644
Gedoopt op 9 april 1645 in Leeuwarden
Getrouwd in 1664 met Arent van Haersma rouwbord 2 A
Overleden op 27 mei 1707

Obiit den XXVII mayus

Vrouw Aurelia van Glinstra huisvrouw van den heere Arent van Haersma oudt grijdtman van Smallingerland tegenwoordigh mede rekenmeester van de provincie van Frieslandt anno aetatis 1707

Ano MDCCVII

Arend Aulus van Haersma
Rouwbord **2** Boven achter orgel, noordzijde
Grafzerk **A** Walle nummer 5217

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Catharina Lieuwes van Scheltinga
Gedoopt op 12 oktober 1645 in Leeuwarden
Getrouwd in Goutum op 2 oktober 1664 met Aukje Eelkens [Aurelia] van Glinstra [rouwbord 1 A]
Overleden op 21 augustus 1709 in Groot Haersmastate

Arent is van 29 september 1660 tot 1694:
- Grietman van Smallingerland
- Volmacht op de Landdag
- Gedeputeerde staat van Friesland
- Gecommitteerde van de Provinciale Rekenkamer
- Raad Admiraliteit op de Maze
- Gecommitteerde in de Raad van State
- Commissaris politiek bij de synodes van Bolsward en Heerenveen

Tussen 1660 en 1666 laat Arent Groot Haersmastate bouwen (± nu locatie Dwarssingel 41).

Obiit den XXI agusti

De heere Arent van Haersma oud grietman over Smallingerland en tegenwoordich gedeputeerde staat van Friesland oud LXIV jaaren obijt den XXI augustie Ao MDCCIX

Anno MDCCIX

Aulus Arends van Haersma
Rouwbord **3** Noordzijde
Grafzerk **C** Walle nummer 5220

Zoon van Arend Aulus van Haersma en Auckien Eelkes [Aurelia] van Glinstra
Gedoopt op 3 maart 1670
Getrouwd op 13 december 1696 met Anna Lieuwes van Scheltinga zie rouwbord 6 C
Overleden op 11 februari 1717 in Leeuwarden

Aulus is van 23 maart 1694 tot 7 februari 1715:
- Grietman van Smallingerland
- Gecommitteerde ten Landsdage
- Gedeputeerde Staat van Friesland
- Gecommitteerde van de provinciale Rekenkamer
- Kerkvoogd

MDCCXVII

De heere Aulus van Haersma oud grietman over Smallingerland en tegenwoordig gedeputeerde staat van Friesland oud XLVI jaar en obijt den 11 februarius anno 1717

Obiit den 11 februarius

Hector Livius Arends van Haersma
Rouwbord **4** Zuidzijde
Grafzerk **D** Walle nummer 5228

Zoon van Arend Aulus van Haersma en Aukje Eelkes van Glinstra
Geboren op 22 juni 1673 in Leeuwarden en gedoopt op 2 juli 1673 in Leeuwarden
Getrouwd op 7 januari 1700 in Stiens met Titia Cornelis van Bosman
Overleden op 10 april 1720 in Leeuwarden

- Raadsheer in het Hof van Friesland

Hector Livius van Haersma is de vader van Auckje Hectors Aurelia van Haersma rouwbord 9 B

MDCCXX

De wel gebooren heer Hector Livius van Haersma oud raad ordinaris in de hove van Friesland oud 47 jaer gestorven de 10 april 1720

obiit de 10 april

Arend Arends van Haersma
Rouwbord **5** Hoek zuid-oostgevel
Grafzerk **E** Walle nummer 5230

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga
Geboren op 19 maart 1700
Gedoopt op 24 maart 1700
Getrouwd in 1717 met Anskje Dois
Overleden op 3 mei 1723 in Oudega, Begraven in de kerk Grietman van Smallingerland

- Volmacht op de Landdag
- Gedeputeerde staat van Friesland
- Raad ter Admiraliteit van Friesland en op Maze van Amsterdam

MDCCXXIII

Den wel geb: heer de heer Arent van Haersma in leven grietman over Smallingerland en mede gecommitteerde raed ter admiraliteijt tot Harlingen oud in't 24 jaer obijt den 3 maij 1723

Obiit den 3 mayus

Anna Lieuwes van Scheltinga
Rouwbord **6** Noordzijde
Grafzerk **C** Walle nummer 5232

Dochter van Lieuwe Lieuwes [Livius] van Scheltinga en Wiskje Cornelis van Kinnema
Geboren vermoedelijk in 1665
Getrouwd in 1696 met Aulus Arens van Haersma [rouwbord 3C]
Overleden op 7 oktober 1729

MDCCXXVIIII

Vrou Anna van Scheltinga wed. wijlen de heer Aulus van Haersma in leven oudt grietman over Smallingerland en mede gedeputeerde staet van Frieslandt oudt 64 jaer en 7 maenden 1729

Obiit den 7 october

Titia Cornelis van Bosman
Rouwbord **7** Oosztijde
Grafzerk **D** Walle nummer 5233

Dochter van Cornelis Cornelis Bosman en Aukje Hanses van Wyckel
Geboren vermoedelijk in 1683
Getrouwd op 7 januari 1700 in Stiens met Hector Livius Arends van Haersma
Overleden op 20 april 1734
Weduwe van Hector Livius van Haersma [rouwbord 4 D]

MDCCXXXIIII

De wel geb: vrouw vrouw Titia van Bosman wed: w: de hoog edele gestrenge heer Hector Livius van Haersma in leven old raed ord: in den hove van Friesl: oud in't 51 jaar 20 april 1734

Obiit den 20 april

Johannes Hector Livius [Saekema] van Haersma
Rouwbord **8** Hoek noord-oostgevel
Grafzerk **F** Walle nummer 5235

Zoon van Hector Livius Arends van Haersma en Titia Cornelis van Bosman
Gedoopt op 10 april 1709 in Leeuwarden
Overleden op 30 maart 1742

- Captein compagnie infanterie

MDCCXXXXII

De wel geboren heer de heer Johannis Saekema van Haersma captein van een compagnie infanterie en major ten dienste van de staet oudt 33 jaeren obiit den 30 maert MDCCXXXXII

Obiit den 30 maert

Auckje Hectors [Aurelia] van Haersma
Rouwbord **9** Zuidgevel
Grafzerk **B** Walle nummer 5237

Dochter van Hector Livius Arends van Haersma en Titia Cornelis van Bosman
Geboren op 24 december 1705
Gedoopt op 30 december 1705 in Leeuwarden
Getrouwd 13 juli 1727 met haar neef Livius Aulus van Haersma rouwbord 10 B
Overleden op 28 februari 1753

MDCCLIII

De wel gebooren vrouw mevrouw Aurelia van Haersma in leven huijsvrouw van den welgeboren heer Livius van Haersma grietman over Smallingerland etc. etc. geboren den 24 Xber 1705 en gestorven den 28 febr. 1753

Obiit den 28 febr

Livius Aulus [Lieuwe] **van Haersma**
Rouwbord **10**: Noordgevel
Grafzerk **B** Walle nummer 5247

Zoon van Aulus Arends van Haersma en Anna Lieuwes van Scheltinga
Geboren op 20 mei 1702 in Oudega
Gedoopt op 24 mei 1702
Getrouwd op 13 juli 1727 met zijn nicht Aukje Hectors Aurelia van Haersma [rouwbord 9B] en op 19 april 1756 met zijn behuwdschoonzus Johanna Maria Johannes van Wyckel [rouwbord 11B]
Overleden op 30 januari 1778 in Groot Haersma State, begraven in de kerk

- Grietman van Smallingerland 1723-1770
- Volmacht op de Landdag
- Gecommitteerde staat in het Mindergetal
- Gedeputeerde staat van Friesland
- Raad van Admiraliteit van Friesland en op de Maze van Amsterdam

MDCCLXXVIII

De weledele geboren heer de heer Livius van Haersma in leven oud grietman van Smallingerland en mede gecommitteerde staat van Vriesland oud in het 76ste jaar

Obiit den 30 jan:

Johanna Maria Johannes van Wijckel
Rouwbord **11** Noordgevel
Grafzerk **B** Walle nummer 5250

Dochter van Johannes Saeckma Hendriks van Wyckel en Anna Maria Hessels van Sminia
Geboren op 9 augustus 1716 in Britsum
Getrouwd in 1937 met Eelke Hectors van Haersma en 19 april 1756 met Livius Aulus van Haersma [rouwbord 10 B]
Overleden op 16 september 1792 op Groot Haersma-state

MDCCXCII

De wel edel geboren vrouw mevrouw Johanna Maria van Wyckel laatst weduwe van wijlen den wel edel geboren heer Livius van Haersma oud grietman van Smallingerland & geboren den 4 aug 1716 en overleden den 16 sept 1792 in den ouderdom van 76 jaren 1 maand en 7 dagen

Obiit den 16 sept.

Sarcofagen

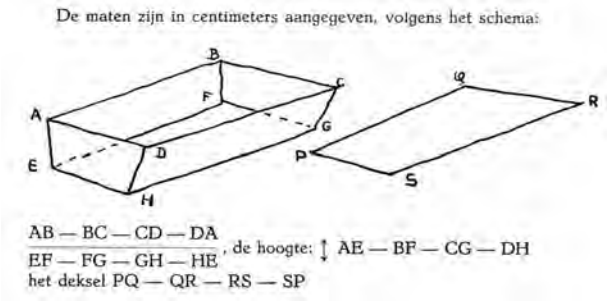
In Oudega zijn veel sarcofagen[23] gevonden en dit duidt onmiskenbaar op een welvarende periode in de 11e en 12e eeuw, de tijd ook waarin de kerk gebouwd is. Men kon het zich permitteren om een kostbare, uit zandsteen gehouwen stenen doodskist aan te schaffen. De sarcofaag lag onder het maaiveld en werd afgesloten met een vaak fraai versierd deksel om te voorkomen dat wolven schade aan zouden richten[24].
Van der Meer (arts uit Drachten) is de kisten in zijn omgeving gaan bekijken, hij somt op waar men ze gevonden heeft en geeft van een aantal kisten het jaar waarin dat plaats vond; van één kist (58 *) geeft hij zelfs verslag van de opgraving en een afbeelding. Met zekerheid noemt Van der Meer kisten van de kerkhoven te Boornbergum, Zuiderdrachten, Garijp en vooral Oudega.

In 1920 brengt ds. Carsjens van Oudega in een lezing te Drachten het onderwerp weer ter sprake.
De apotheker A. A. Barentsen aldaar is daarna op zoek gegaan en meende in 1925 al het nog aanwezige materiaal gevonden te hebben: zestien kisten en vijf zerken.

Van 29 oktober tot 1 november 1925 zijn Barentsen en Martin er toen op uit getrokken. Ids Wiersma ging ook mee en tekende vooral de bekapping der kisten in detail; verder hebben Barentsen en Martin gefotografeerd en opgemeten. Daarbij kwamen zij tot de conclusie dat al deze sarcofagen de volgende kenmerken gemeen hadden:

- het zijn monolieten
- zij zijn van zandsteen
- zij lopen van hoofd- naar voeteneinde smaller toe
- zij hebben vrijwel steeds één opening in de bodem tot afvoer van lijkwa er of binnengedrongen vocht
- zij zijn uitwendig min of meer ruw behakt
- zij zijn inwendig min of meer fraai gespitst of gefrijnd, behalve de bodem (sommige bovendien inwendig versierd, meestal met kruis- of-kromstaven)
- de zerken of deksels zijn van hetzelfde materiaal en al of niet versierd; zo ja, dan bestaat het ornament uit geometrische figuren, uit Christelijke symbolen of uit beide.
- spitsen = het aanbrengen van diepe en grove groeven met een z.g. spitsbeitel.

In het boek van *H. Martin: Vroeg-Middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders in Nederland,* zijn op bladzijde 79, 80 & 81 negen sarcofagen beschreven, met een aantal bijbehorende foto's:

I	wanden vrijwel rechtstandig, rondstaven in de hoeken
II	wanden vrijwel rechtstandig, geen rondstaven
III	duidelijk hellende wanden trogvorm, rondstaven
IV	sterkere trogvorm, rondstaven rudimentair, inwendige versiering
uitw.	uitwendig
inw.	inwendig
kruisstaf	een kruisvorm, waarbij alle nadruk valt de de lange verticale kruisarmen

101 **Locatie**: tuin Buorren 7
Kist III rood zandsteen

212	85	216	58
?	42	?	39

- vrij sterk trogvormig
- met cement gerestaureerd aan een der lange wanden
- uitwendig ruw, netvormig bekapt
- inwendig boogvormig gefrijnd

[23] Een sarcofaag is een stenen doodskist, vaak van kalksteen of zandsteen en uit één blok gehouwen. De sarcofaag is bijna altijd voorzien van een deksel. De overledenen die in sarcofagen werden gelegd, waren altijd belangrijke personen, heersers of rijke mensen. Ter herinnering aan de overledene of aan diens leven of werk werd de sarcofaag vaak voorzien van rijk gebeeldhouwde afbeeldingen.
De term sarcofaag is afkomstig van het Oudgrieks λίθος σαρκοφάγος = vleesetende steen. Een bepaald soort kalksteen dat, naar gelooft werd, het ontbindingsproces versnelde. Daarmee werd het als een goed materiaal voor de vervaardiging van doodskisten gezien. Via het Latijn lapis sarcophagus is het woord sarcofaag in het Nederlandse taalgebied in gebruik geraakt.
Zie ook H. Martin: Vroeg-Middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders, Drachten 1957

[24] "Ocko Scharlensis" (Chronyk en waaragtige beschryvinge van Friesland, ed. 1753, p. 114) en Winsemius (Chronique ofte hist. geschiedenisse van Friesland, ed. Franeker 1622, folio 163) brengen de "steenen zerken", waaronder men in Friesland adel en rijken begroef, in verband met de wolven, die anders de graven "opschrabden" en de "verstorvenen" verscheurden. Met de "holten kistkens, licht tsamen geslagen" zou het ongedierte weinig moeite gehad hebben.

- gebruikt als bloembak

102 **Locatie**: it West 31
Kist III rood zandsteen

213	80	207	61	↕35	39	38	39
186	67	?	49				

- rechter lange wand met grote uithollingen door slijpen
- uitwendig ruw bekapt
- inwendig bekapping zeer versleten
- versiering begint op te treden op de voetenwand door symmetrisch geplaatste frijnslag

103 **Locatie**: tuin Buorren 7
Kinderkist grauwwit fijnkorrelig met vrij veel afgeronde korrels, enkele stukjes Leigesteenten, minder dan bij 133, ook meer hoekige, microklien, glimmer
Bentheimer zandsteen oorspronkelijk geel, maar grijs verkleurd

83	41	83	41	↕25	26	24	25
77	35	77	33	wanddikte 6 - 7			

- rechthoekig, aan het hoofdeinde bijna loodrecht
- uitwendig en inwendig grof gespitst in aaneensluitende, in verschillende richting bewerkte driehoeken grof gespitste grote kisten zijn soms inwendig zo versierd
- afkomstig uit een sloot naast het kerkhof;
- gebruikt als bloembak

104 **Locatie**: voor garage Buorren 7
deksel rood weinig stukjes leigesteenten en enkele glimmerschubjes, vrij veel afgeronde korrels, grover, veel aangegroeide kwartskorrels
bontzandsteen

- sterk beschadigd
- aan het hoofeinde ontbreekt een deel
- trapeziumvormig; brede rand, waarop frijnslag – voor zover niet verweer – zichtbaar
- versiering: driehoeken ter weerszijden van een middellijn

105 **Locatie**: tuin Buorren 7
deksel rood tussen de hoekige korrels vrij veel grotere, die wat afgerond zijn, weinig stukjes leigesteenten en enkele glimmerblaadjes, veel aangegroeide kwartskorrels
bontzandsteen gebarsten

- aan voeteneind ontbreekt een stuk
- zeer flauw trapeziumvormig
- versiering: dubbele omlijsting, waarbinnen rechthoek aan hoofdeind, met zeer onregelmatig gevormde boogjes
- de rest van het middenvak is in 3 stroken verdeeld, op de middelste naar rechts gesloten kruisstaf
- op de binnenlijst aan het voeteneind 4 boogjes tussen de verticale lijnen
- afkomstig uit de Sint-Agathatsjerke, waar dit deksel, naast een omgekeerde kist, deel van de vloer uitmaakte

106 **Locatie**: Op ‘e Wâl 10
deksel rood zandsteen

205	97	199	69

- onversierd
- de steen lag in 1925 voor de huisdeur
- in 1955, ingekort, bij de pomp

107 **Locatie**: voor Z. ingang Sint-Agathatsjerke
steen rood vrij fijnkorrelig met een flink aantal glimmerstukjes, veel korreltjes leigesteenten en een aantal aangegroeide korrels
bontzandsteen

161 62 160 61 dikte 10

- Vorm zuiver rechthoekig
- rand breed, daarbinnen fraaie, scherp gebeitelde lijst
- versiering: in hoeken van middenvak 4, elkaar aan de korte zijden rakende kwartcirkels;
- in elke kwartcirkel scherp en diep gebeitelde kwartster herinnert aan kerfsnede in hout der Noormannen, zoals wij die ook in steen aantreffen bij kerken in Normandië
- gebruik in het verleden als altaarmensa uitgesloten door het ontbreken van wijdingskruisjes

108 **Locatie**: Buorren 16, binnenshuis
deksel of dekselfragment rood zandsteen

137 95 137 88

109 **Locatie**: achter het voormalige Gerechtshuis Buorren 11
dekselfragment rood

- verhakt tot straatjes, in 3 stukken, voor de achterdeuren
- een brede vlakke rand valt nog even te herkennen

Verder worden er in dit boek nog de volgende sarcofagen beschreven die afkomstig zijn uit Oudega
op bladzijde 57, 58, 66

23 **Locatie:** BUITENPOST, Wiersmastichting
kist IV rood

207	76	208½	55	↕40	50	50	38
192	?	196	45				

- inwendig fraai gefrijnd
- versiering: op hoofdwand kruisstaf tussen twee dubbele kromstaven
- op lange wanden in het midden in reliëf uitgespaarde kruisstaf, op ¼ en ¾ dubbele kromstaf
- op voetenwand dubbele kromstaf
- afkomstig volgens vorige eigenaar, D. Reitsma te Oostermeer, van Oudega zie "Het Vaderland" av. bl., 6 november 1925
- gebruikt geweest als bloembak

26 **Locatie**: DRACHTSTERCOMPAGNIE, Goudberg 2
kist I grauw of geel zandsteen

binnenmaten

?	60	?	40	↕32	35	35	32

- Ingebouwd in hoek van stookhut, daardoor 2 kistwanden ten dele met cement bedekt
- hoofd- en voetenwand enigszins hellend, lange wanden loodrecht
- rondstaven fors
- inwendig eenvoudig gefrijnd
- afkomstig volgens eigenaar van kerkhof te Oudega, sedert 1800 ter plaatse
- de kist zou eerst jarenlang buiten hebben gestaan

58 **Locatie**: JANUM, Kerkmuseum
Kist inventarisatie 1948-12, cat. Janum 21 IV rood betrekkelijk fijnkorrelig, hoekig, bevat veel stukjes leigesteenten, iets glimmer en enkele aangegroeide kwartskorrels) bontzandsteen

237	88	240	68
202	61	203	50

- bovenranden hebben lichte uithollingen door gebruik als slijpsteen
- bodem is met bakstenen belegd (geen "oude Friezen")
- linkerhelft voetenwandreliëf sterk afgesleten
- uitwendig grove, enigszins netvormige bekapping
- inwendig uiterst fijn en regelmatig boogvormig gefrijnd
- versiering: op hoofdwand kruisstaf tussen 2 dubbele kromstaven; op lange wanden in het midden kruisstaf, op ¼ en ¾ dubbele kromstaf, op voetenwand naar weerskanten hellende onderaan samenkomende kromstaven; alle versieringen in reliëf uitgespaard
- Afkomstig van kerkhof te Oudega, opgegraven 1817, beschreven 1842 door v. d. Meer, die de kist te Rottevalle zag
- inhoud: aarde, waarin verschillende delen van een skelet
- het deksel, versierd volgens v. d. Meer, in 1817 mede gevonden, is sedert verdwenen
- thans bestaat de bodem uit later ingevoegde bakstenen

In de voortuin van de voormalige pastorie van de Sint-Agathatsjerke Buorren 7 lag een kist voor een volwassene en in de achtertuin een zeer zeldzame kist voor een kind. Op een van de rode Bremer zandstenen sarcofaagdeksels tekent zich een levensboom af, het andere deksel is waarschijnlijk ouder en heeft geometrische figuren.
De sarcofagen zijn in 2021 teruggebracht naar de begraafplaats van de Sint-Agathatsjerke

Van de vele teruggevonden kisten stond er ook een in het voormalige streekmuseum *It Bleekerhûs* in Drachten.

Bij de restauratie van 1921 werden de sarcofagen weggegeven aan particulieren.
In 1957 zijn de sarcofagen en deksels geregistreerd zie hierboven. De Stichting Sint-Agathatsjerke is er in geslaagd een aantal terug te halen naar het kerkhof.

Een van de sarcofagen voor kinderen (zonder deksel) staat aan de oostzijde van de begraafplaats, ter hoogte van rij

Links: De sarcofagen uit de tuin van de voormalige pastorie van de Sint-Agathatsjerke aan de Buorren 7

Rechts: de grote sarcofaag, nu ingegraven

De grote sarcofaag is in 2026 ingegraven en voorzien van een glasplaat met een bordje met informatie over de sarcofaag. De sarcofaag is te vinden bij het pad aan de noordzijde van de Sint-Agathatsjerke, ter hoogte van rij 9. Bij de sarcofaag is bijgaand informatiepaneel geplaatst door Stichting Sint-Agathatsjerke.

Via e QR code is de volgende informatietekst beschikbaar:
In een studie uit 1957 worden onder andere Buitenpost, Drachtster Compagnie en Jannum genoemd als locaties waar sarcofagen uit Oudega vanaf 1800 al terecht gekomen zijn. Vermogende bewoners uit deze regio hebben in de 11de eeuw de Sint-Agathatsjerke laten bouwen en een parochie gevormd.
Zij begroeven hun doden op het kerkhof in houten doodskisten. Volgens geschiedschrijvers was er in die eeuwen een wolvenplaag en waren de stoffelijke overschotten op het kerkhof niet veilig. Men liet toen stenen doodskisten brengen, sarcofagen genoemd. Volgens de Romeinse geschiedschrijver Plinius, verteerden de lichamen snel in deze doodskisten. Dus werden ze ook als familiegraf gebruikt. Hij noemde ze ‘sarkophagos’, dat betekent ‘vleeseter’.

De eerste sarcofagen waren rood van kleur en kwamen uit Midden Duitsland via de rivieren en de Noordzee bereikten ze deze locatie. Ze werden in ateliers, ter plekke uit de bergen gehouwen en wogen ongeveer 1200 kilo. Een deksel woog ongeveer 500 kilo. De kapsporen van de beitels zijn nog altijd zichtbaar.

Toen de handelslijnen voor het transport door omstandigheden niet meer gebruikt konden worden, kwamen de sarcofagen uit Bentheim gelegen in Duitsland. Deze waren grijs of geel van kleur. Ook dat transport ging over het water, via de Vecht, Zuiderzee, Boorne en Oer Ee.

Het gebruik van sarcofagen raakte daarna in onmin en de ‘adel’ liet zich in de kerk begraven. Na de restauratie van de Sint-Agathatsjerke (1921/22) werden de laatste sarcofagen en deksels opgeruimd en vonden een plekje in de omgeving. De sarcofaag die hier voor u ligt, heeft jaren lang in de tuin van de voormalige pastorie gestaan en is in 2022 teruggehaald.

Kerkhof[25]

Het kerkhof is vanaf de Buorren bereikbaar via een tussen heggen staand stel openslaande, aan gietijzeren balusters hangende spijlenhekken met een kleiner zijhek links ervan.

Het oude deel van het kerkhof is aan de noord-, west- en oostzijde omheind door beukenhagen.
Aan de zuid- en de noordoostzijde wordt het terrein tevens gemarkeerd door bomen. Het oude deel van het kerkhof bestaat uit een ongedeeld grafveld met in de zuidoostelijke hoek een baarhuis van schone baksteen onder uitkragend zadeldak. Aan de westzijde staat een tweede, nog vrij nieuw baarhuis.
De graftekens op de graven van het oude deel van het kerkhof hebben hun oriëntatie op het oosten.
Ten zuiden van het oude kerkhof is een uitbreiding van de begraafplaats gerealiseerd.
Tegen de muur van de kerk zijn plaatjes geschroefd, waarop de regelnummers staan geschreven.

Op het grafveld aan de noordzijde liggen de graven dichter op elkaar dan aan de zuidzijde. Voor het bepalen van de plaats van een nieuw graf gelden dan ook verschillende maten. Onder de goot van het kleine gereedschap hokje op de zuidzijde hangen daarvoor drie meetstokken, elk met de merktekens op verschillende afstand van elkaar. Aan de noordkant werden voorheen de mensen met geld begraven. Aan de zuidkant was de ontbinding sneller, daar konden eerder nieuwe graven worden gerealiseerd.

Het kerkhof is voor iedereen dagelijks toegankelijk van zonsopgang tot zonsondergang. Op het kerkhof zijn graven, urnengraven en urnennissen te vinden. Nieuwe grafkelders zijn niet toegestaan.

Het bestuur van de Stichting houdt een lijst bij van graven die van historische betekenis zijn of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft. Alvorens tot ruiming van graven over te gaan, onderzoekt het bestuur of er graven zijn die in aanmerking komen op de lijst te worden bijgeschreven.

Het nieuwe *Plaatselijk Reglement Kerkhof te Oudega (Sm.)* werd in maart 2021 van kracht.

Foto's Meindert de Boer: Het oudste baarhuisje, april 2013

Het nieuwe huisje met toilet, juli 2026

[25] Een kerkhof is een oudere, begraafplaats bij of rond een kerk, terwijl een begraafplaats een algemenere term is voor elke plek waar overledenen worden begraven, vaak beheerd door de gemeente en niet per se verbonden aan een kerk. Een kerkhof heeft een historische en religieuze oorsprong, terwijl een begraafplaats een breder, seculier begrip is.

Historische graven

De raad van Smallingerland heeft in 2017 besloten dat bijzonder waardevolle historische grafmonumenten op zowel gemeentelijke als bijzondere kerkelijke of particuliere begraafplaatsen behouden zouden moeten blijven.
Op initiatief van de gemeente is een inventarisatie gedaan van alle begraafplaatsen in Smallingerland.
Dit project is in overleg met Smelne's Erfskip uitgevoerd.
Onder leiding van een professional zijn met medewerking van vrijwilligers lijsten opgesteld met opvallende grafbedekkingen. Uit een lijst van enkele honderden geïnventariseerde graftekens is uiteindelijk een *toplijst* samengesteld van ruim 100 graftekens die het hoogst scoren op een aantal criteria, waaronder vormgeving, materiaalgebruik, detaillering en betekenis vanuit de lokale historie.

Het resultaat van de inventarisatie en de toplijsten per begraafplaats zijn vastgelegd in: ***Inventarisatie grafmonumenten begraafplaatsen in de gemeente Smallingerland***. In deze rapportage wordt gesproken over *grafmonumenten* en *graftekens*. Hiermee worden alle mogelijke grafbedekkingen grafstenen, zerken, stèles, etc. bedoeld. In overleg met de eigenaren worden afspraken gemaakt op welke wijze de waardevolle grafbedekkingen kunnen worden behouden.

Voor de instandhouding van het beeld en de belevingswaarde van de begraafplaats is een aantal graftekens geselecteerd omdat ze vanwege de vormgeving, materiaalgebruik en detaillering, vanwege de bijzondere belettering, als onderdeel van een ensemble van bij elkaar horende graftekens, omdat de overledene van bovenlokale betekenis was, omdat er wordt verwezen naar een speciale gebeurtenis, of omdat de betreffende graftekens afzonderlijk of als ensemble anderszins van belang zijn en zodoende medebepalend zijn voor de intrinsieke kwaliteit van de betreffende begraafplaats. In principe zijn alleen graftekens ouder dan 30 jaar in de inventarisatie meegenomen.

Hisder Fokkes Fokkema

Geboren op 21 april 1747 en overleden op 19 maart 1815
Oostzijde rij 20

Het graf van Hisder Fokkema wordt gemarkeerd door een in de lengte gehalveerde, oorspronkelijk octogonale stoeppaal met bolle kop van Belgische hardsteen, een karakteristiek 19e-eeuws grafteken dat op meerdere begraafplaatsen in Smallingerland is te vinden. De vlakke zijde van de paal is voorzien van de data van de overledene. De belettering op de stèle is, op de naam van de overledene na, aangebracht in een cursief schrift met aan elkaar geschreven letters.
Van cultuurhistorisch belang vanwege de karakteristieke vormgeving, materiaalgebruik, belette ring en ouderdom.

Jan Jelles Wagenaar
Geboren op 18 oktober 1845 en overleden op 27 april 1921
Trijntje Gooitzens Riemersma
Geboren op 12 oktober 1850 en overleden op 14 juni 1884
Zuidzijde rij 27

Het van Belgische hardsteen vervaardigde grafteken van deze echtelieden valt op door de elegante decoraties van palmtakken in de korfboog-/hoefijzerboogvormige top. De tekst op de steen is samengesteld uit cursieve, aan elkaar geschreven letters en schreefloze blokletters.
Onderaan is op de steen de naam van Steenhouwerij De Vries uit Leeuwarden gegraveerd.
Van cultuurhistorisch belang vanwege de karakteristieke vormgeving en detaillering, materiaalgebruik, belettering en ouderdom.

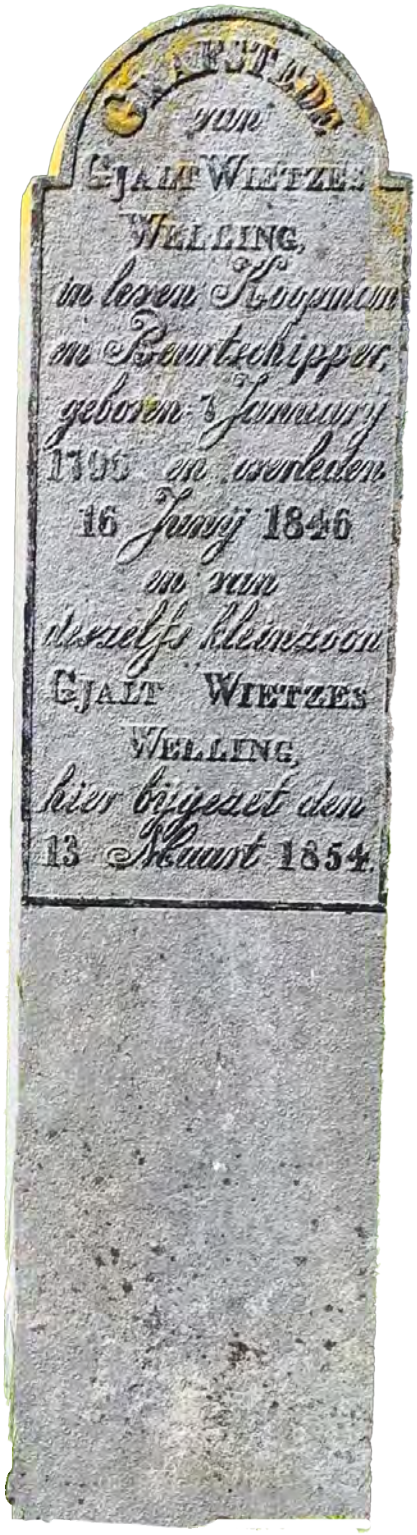

Gjalt Wietzes Welling
Geboren op 7 januari 1796 en overleden op 16 juni 1846
Gjalt Wietzes Welling
Geboren op 8 maart 1854 en overleden op 13 maart 1854
Zuidzijde rij 39 – rechter grafsteen van 3

Grootvader en een gelijknamige waarschijnlijk kleinzoon zijn hier verenigd op een eenvoudige stèle van Belgische hardsteen. De stèle is de rechter van een drietal rondboogstèles die een ensemble vormen.
Zoals veel van de 19e-eeuwse graftekens is de tekst voornamelijk cursief met aan elkaar geschreven letters. Alleen de belettering voor de namen wijkt hiervan af.
Van cultuurhistorisch belang vanwege de karakteristieke vormgeving, materiaalgebruik, belettering, ouderdom en relatie tussen de namen op de steen.

Grafstenen

Jan Manger Cats

In 2009 werd in de tuin van een boerderij in Oudega een bijzondere grafsteen gevonden.
Het gaat om de zerk van Jan Manger (1865-1866), jongste zoon van een burgemeestersfamilie.

Vader Epeus Manger Cats werd geboren als telg uit het geslacht Cats en zoon van Samuel Hendrik Cats, belastingontvanger, en Catharina van Vierssen. Bij Koninklijk Besluit van 16 april 1829, nr 40, werd de achternaam *Cats* voor vader Samuel en zijn nakomelingen gewijzigd in *Manger Cats.*
(De moeder van Samuel Hendrik droeg achternaam Manger).
Hij trouwde in 1852 met zijn nicht Johanna Maria van Haersma de With (1823-1869), lid van de familie De With. Zij kregen acht kinderen, van wie er vier op jonge leeftijd overleden.

Hij studeerde rechten aan de Universiteit Leiden. Hij werd na lidmaatschap van de schutterij en de functie van kantonrechter de eerste burgemeester van Barradeel (1851-1857; hij volgde een grietman op) en volgde in 1857 zijn broer Martinus op als burgemeester van Smallingerland. Hij betrok in Drachten het door zijn broer gebouwde Haersma State. Epeus had de bijnaam 'de witte Cats' (lichtgetinte huidskleur), zijn broer Martinus 'de zwarte Cats' (donkergetinte huidskleur). Het *Manger Catsperk* in Drachten is naar beide broers vernoemd.
In 1868 trad Manger Cats af als burgemeester en verhuisde naar Groningen. Hier overleed hij in 1896 op 73-jarige leeftijd.

De kleine grafzerk van Jan Manger Cats is te vinden voor de ingang van de kerk, aan de noordzijde.

De tekst van de zerk is in 2026 opnieuw geschilderd.

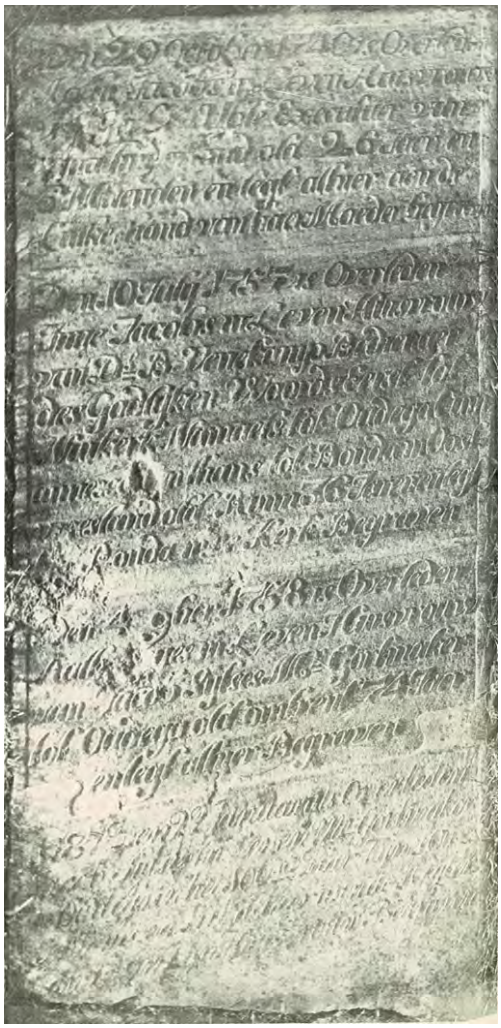

Meinte Jeips
Grafsteen verdwenen van het kerkhof – Walle nummer 3631

Gehuwd met Sjoukje Jelles; vader in 1659, eigenaar stem 38

Spiegel u aan mij al die hier op mij gana treden
Ik ben geweest als gij, Meinte Yeips is geweest mijn naam
Tot de wormen haar spijs ben ik nu bekwaam
In't jaar 1633 ben ik geboren
In't jaar 1709 heb ij mijn leven weer verloren
Gaatr lezen beven wacht u lijf de nacht
Den 10 mei 1709 is het doode lichaam ter aarde besteld

Aaltje Jacobs
Grafsteen verdwenen van het kerkhof – Walle nummer 5235
Getrouwd met Gerlof Oebeles; Overleden op 29 oktober 1740
Foto van Harm de Vries van website walmar.nl

Den 29 oct 1740 is overleden Aaltje Jacobs in leven huisvrouw van Gerlof Uble executeur van Smallingerland old 26 jaeren 6 maenden en legt alhier aen de linke hand van haar moeder begraven

Den 10 july 1757 is overleden Inne Jacobs in leven huisvrouw van ds. B. Venekamp bedienaar des goddelyke woords eerst tot Nuikerk namaels tot Oudega cum annexo en thans tot Bonda in Oost Vriesland old ruim 36 jaren en legt tot Bonda in de kerk begraven

Den 4 9ber 1758 is overleden Aaltie [Tei]yes in leven huisvrouw van Jacob Sytses mr. gortmaker tot Oudega old omtrent 74 jaer en legt alhier begraven

1787 den 22 january is overleden Jacob Sytses in leven mr gortmaker in Oudega in het 100st jaar zynes ouderdoms en legt alhier aan de regter hand van zyn huisvrouw begraven

Gerlof Oebeles
Geboren rond 1714; Getrouwd met Aaltje Jacobs; Executeur

Ynske Jacobs
Getrouwd met Bernard Harmens Venekamp; overleden op 10 juli 1757

Bernard Harmens Venekamp
Geboren rond 1719; Getrouwd met Ynske Jacobs;
Overleden op 20 januari 1777; Dominee

Aaltje Teies
Gedoopt op 23 november 1684; Dochter van Teie Aesges en Ynskje Sakes; Getrouwd in 1711 met Jacob Sietses; Overleden op 4 november 1758

Jacob Sietses
Gedoopt op 30 oktober 1687; getrouwd in 1711 met Aaltje Teies; Overleden op 22 januari 1787; Gortmaker

Jenke Dreeuwes

Grafsteen in de kerk? niet meer te vinden – Walle nummer 5240

Dochter van Dreeuwes Annes en Sjoukje; Gedoopt op 23 december 1708; Getrouwd in 1728 met Wietse Piebes; Overleden op 5 september 1757

Ienke Drewes huisvrou van Wytse Pybes overleden 5 september 1757 oud in 't 48 ste jaar

Piebe Wietses rentenier te Oudega overleden 13 november 1808 oud [6]8 jaar ... maanden

Wietse Piebes

Geboren rond 1703; Getrouwd in 1728 met Jenke Dreeuwes

Piebe Wietses

Zoon van Wietse Piebes en Jenke Dreeuwes; Geboren op 22 maart 1740; Gedoopt op 27 maar 1740; Overleden op 13 november 1808

Adrianus Carsjens

Geboren op 28 april 1880 in Boskoop; Overleden op 7 februari 1963
Getrouwd op 16 mei 1911 met Johanna Wilhelmina Heesen, samen kregen zij 3 kinderen: Anneke, Corrie en Frits
Sinds 3 juli 1910 tot 1948 predikant van de Hervormde Gemeente Oudega
In 1948 met emeritaat en tot 1 juli 1951 bijzonder hulpprediker

Carsjens was niet alleen predikant. Hij hield zich ook actief bezig met de leefomstandigheden van de inwoners.

- Bij zijn komst in 1910 trof hij de oude romaanse kerk uit circa 1150 in zeer slechte staat aan. Hij zette zich in voor het behoud en de restauratie van dit historische gebouw.
- In 1911 werd de Coöperatieve Boerenleenbank in Oudega opgericht. Carsjens werd kassier en vervulde die functie jarenlang.
- Hij was medeoprichter en voorzitter van Waterschap Gealanden. Hij bleef voorzitter tot 1948. Daarmee zette hij zich in voor verbetering van de waterhuishouding en de landbouwomstandigheden.
- Hij richtte onder andere een vrouwenvereniging, meisjesvereniging, zangkoor en jeugdclubs op.
- Hij had belangstelling voor de geschiedenis van de omgeving en schreef historische artikelen. Ook was hij betrokken bij het archeologische onderzoek naar het voormalige klooster Smalle Ee in 1922.
- Jarenlang was hij lid van de *Voogdijraad Friesland*, voorzitter van de *Armenraad van de gemeente Smallingerland* en bijzitter van de *Kamer voor Crisispachtzaken*.
- Op kerkelijk gebied vervulde hij eveneens verschillende functies. Zo was hij lid van het *Klassikaal Bestuur*, *praetor* (voorzitter) van de *Ring Burgum*, lid van het *Friese Godgeleerd Gezelschap* en *kerkvisitator* in Friesland.

Zijn langdurige inzet voor de kerkelijke en maatschappelijke gemeenschap van Oudega bleef niet onopgemerkt. Als eerbetoon aan zijn betekenis voor het dorp is de Ds. Carsjenssingel naar hem vernoemd

Urnenmuur

Van de stichting Sint-Agathatsjerke kreeg Anne Woudwijk de opdracht een urnenmuur te ontwerpen die goed paste in de omgeving. Het kerkhof waar de muur te vinden is, is een bijzondere plek die een eeuwenlange geschiedenis kent. De vele verhalen die te vertellen zijn over deze plek, over de geschiedenis, het universum, religie, de dood en de rituelen die daarbij horen heeft de kunstenaar meegenomen in zijn ontwerp.

Het werk bestaat uit een halfronde muur die een deel van de levenscirkel symboliseert. In de muur vensters met willekeurige kleuren glas, dat de verscheidenheid van mensen laat zien maar ook het spectrum van het grote firmament. Bij de muur hoort een bank, gemetseld in dezelfde steen. Ook de bank heeft een halfronde vorm, waarop een blauwe lijn loopt die verwijst naar het hemelse en het leven na de dood.

Dichtbij de urnenmuur staat een sarcofaag uit omstreeks het jaar 1000, dat illustreert hoe fortuinlijke Oudegasters eeuwen geleden werden begraven. Zes oude grafstenen waarop de namen inmiddels zijn weggesleten maar de levensbomen nog zichtbaar zijn staan hier omheen. Het lijkt net alsof de oude grafstenen de sarcofaag optillen en iemand te grave dragen.

Ten gevolge van de corona pandemie heeft er geen officiële onthulling plaatsgevonden.

Stilberne bern

Jarenlang werd er bijna niet over gesproken, maar het onderwerp wordt niet langer weggestopt: het krijgen van een stilgeboren kind, een kind die in de buik is overleden. Sinds 2020 kunnen ouders van een '*stilgeboren kind*'[26] hun destijds niet geregistreerde baby alsnog laten registreren. Daarmee wordt een taboe doorbroken.
Bij de Stichting Sint-Agathatsjerke in Oudega vonden ze dat het tijd werd om stil te staan bij de kinderen in het dorp die stil ter wereld zijn gebracht. Wout en Inge van Hall uit Oudega kwamen bij de gemeente met het idee voor de steen. "*We hebben het er toen over gehad en vonden het een goed idee. We hoorden toen ook meer mensen uit het dorp die hier mee te maken hebben*", aldus Arjen Bosgraaf van de Stichting Sint-Agathatsjerke. "*Kunstenaar Roelie Woudwijk uit Opeinde is toen gevraagd om een monument te maken.*"

Met mijn voeten in het verse lentegras
omringd door madeliefjes
fladdert een vlinder voor me uit
Langs het pad nieuw leven dat mij lief is.

Zo begint het gedicht *Stilgeboren Kinderen* op het monument dat Roelie Woudwijk heeft gemaakt. Het gedicht staat op een grenen granieten steen en komt op het kerkhof van Oudega. Het gedicht ligt laag in het gras.
"*Het lijkt alsof het gedicht op het gras valt. De steen is groen en er komen madeliefjes op. Ook ligt de steen een beetje schuin zodat het water er goed af kan lopen*", vertelt Woudwijk. De kunstenaar vond het ook wel spannend om het monument te maken omdat het om een kwetsbaar onderwerp gaat. "*Ik heb gekozen om het over een vlinder te doen, dat staat vaak symbool voor het stilgeboren kind*". De kunstenaar verdiepte zich in het onderwerp en voerde gesprekken met families.

Elf kaarsjes werden zaterdagmiddag 3 oktober 2020 in stilte aangestoken bij de onthulling van het gedenkteken voor doodgeboren kinderen op de begraafplaats bij de Sint-Agathatsjerke, allemaal door nabestaanden, voor hun levenloos geboren zoon, dochter, broer of zus.

[26] Een bij de geboorte al overleden baby, de Engelse term stillborn wordt ook vaak gebruikt hiervoor

Pastoors & Predikanten

De Sint-Agathatsjerke is oorspronkelijk gebouwd als Katholiek godshuis. Tijdens de hervorming in 1580 kwamen alle kloostergoederen en kerkgebouwen toe aan de staat. Tot die tijd predikten er de dorpspastoors, meestal Friezen, door vrije priesterkeus aangesteld.

1503 Pastoor Wolterus

1504 Pastoor Aebele
Mogelijk is hij dezelfde als de in 1505 genoemde pastoor de Garijp.
Van Sminia verhaalt hoe **Hoyte**, patoor alshier, op 25 februari 1515 vermoord werd door Leeuwarder schutters en enkele uit dit dorp gevluchten toen zij de door de Geldersen afgezetten grietman van Smallingerland die hier woonde, wilden herstellen ijinijn ambt, de schrijver noemt een datum en enkele namen die ontleenz blijkten te zijn aan Worp van Thabor onder de datum 25 februari 1515. De naam van een pastoor of ook het feit van dienst vermoording komt in de kroniek van Worp niet voor en kan dus berusten op de fantasie van de schrijver

1523 - 1527 Pastoor Tiebbe Betaalt 16 juni 1527 opnieuw consentgeld voor de koop van land tijdens de Gelderse bezetting.
In 1525 komt hij voor als pastoor van Fedde Sipkesz. waarbij in ieder geval Smallingerland is bedoeld.

1542 – 1547 Pastoor Syger Jacobs De prebende wordt voor het eerst in 1542 genoemd, het patrimonium is niet bekend.
Hij wordt in 1547 gelast 18 juli voor het Hof te verschijnen.

1549 – 1574 Patsoor Hendrik Dercksz Op 16 september 1557 heet hij Brockanus
In juli 1582 komen de (oud)pastoors te Boornbergum en Opeinde voor als executeurs-testamentair van Hendrik Dercksz, pastoor te Oudega, zij worden dan gedaagd door Jacob Hendriks, mede namens zijn broer Arent en Geert Jansen namens zijn vrouw, kinderen van Hendrik

1575 – 1580 Pastoor Joannes Olfers / Ofkes
Hij kan dezelfde zijn als de op 12 juli 1575 te Oudega geïnstitueerde pastoor. Van Burmania noemt Joannes Ofkes hier in 1575 en geeft verder aan dat volgens de rol van het Hof d.d. 4 mei 1576 hij een dochter Trijn had. In 1582 wordt hij Ophnius, gewezen pastoor alhier, en grootvader van moederszijde van Frans en Orsel, kinderen van wijlen Lanbert Fransz genoemd. Hij overleed na 1593.

1581 Pastoor Joannes Uffkesz
Komt in 1581 als gewezen pastoor alhier voor, hij wil zich dan beraden of hij naar de nieuwe religie wil overgaan en zijn vrouw wil echten. Bekkema e.a. geven aan dat de voormalige priester (pastoor) hier de functie van predikant vervulde omdat eerst vanaf circa 1595 de naam van de eerste predikant hier bekend is, maar daarover ontbreekt verder elk bericht. Van een voor 1580 tegen de bisschop gevoerde proces tegen zijn pastoorsbenoeming alhier (mogelijk wegens zijn slechte naam) is evenmin niets gebleken.
In mei 1575 is hij nog vicarius te Oosterend. Van Burmania noemt hem in 1578 pastoor te Garijp, waar hij ook reeds eerder had gestaan, maar het is de vraag of die opgave juist is.

Ontleend aan website https://frisian.eu/corpusroemeling/data.html

De kerkelijke gemeente van Oudega was sinds ± 1600 gecombineerd met Nijega en Opeinde.
In Nijega en Opeinde stonden ook zeer oude kerkgebouwen. Deze zijn afgebroken in daarvoor in de plaats zijn in Nijega 1903 en in Opeinde 1908 nieuwe kerken gebouwd. Na de Reformatie draagt de kerk de naam *Nederduits Gereformeerde Kerk*; vanaf 1816 *Nederlands Hervormde Kerk*.

1600 – 1603 ds. Emarus Marci
Eerste predikant na reformatie; Uit Ryptsjerk; Hem werd in 1598 gerechtelijk zijn dienst opgezegd; Overleed in 1603

1612 – 1614 ds. Franciscus Pontanus

1614 – 1627 ds. Hermannus Garripejus Herman van Garyp

1627 – 1639 ds. Petrus Dionysius Beroepen van Garyp en later weer daarheen vertrokken; Overleed in 1641

1640 – 1644 ds. Franciscus Juvenalis Frans de Jonge; In 1640 kandidaat en in 1644 naar Stiens vertrokken

1644 – 1647 ds. Philippus Koëller Kandidaat in 1644; Vertrok in 1647 naar Akkrum en overleed aldaar in 1691

1648 – 1657 ds. Johannes Wilhelmi Wijngaart
Geboren in Schingen in 1623; Kandidaat in 1648 en vertrok in 1657 naar Oudeboorn

1657 – 1685 ds. Petrus Gerards Meilsma Kandidaat in 1652; Bleef in Oudega tot zijn dood in 1685

1686 – 1688 ds. Rudolphus Noordbeek, Johanneszoon
In 1686 beroepen van Beetgum; Vertrok in 1688 naar Workum; Stond in 1711 in Leeuwarden en doopte in dat jaar de jonge prins Willem Carel Hendrik Friso; Overleed in 1719

1688 – 1694 ds. Florentinus Bomblé
In 1686 beroepen van Itens; Vertrok in 1694 naar Sneek; Schielijk overleden in Amsterdam op 25 januari 1722

1694 – 1697 ds. Johannes Sixti In 1694 beroepen van Menaldum; Vertrok in 1697 naar Emden; Overleed in 1698

1697 – 1701 ds. Fredericus van Houten
Geboren in Zwammerdam in 1662; Doctor in de medicijnen en avondprediker in de Franciscaner kerk in Emden;
Als kandidaat beschouwd en beroepen in 1697; Vertrokken naar de Kaag bij Leiden in 1701; Overleed in 1711

1701 – 1703 ds. Ibertus Fennema
Geboren in Marssum; Conrector in Leeuwarden; Beroepen in 1701 en vertrok in 1703 naar Leeuwarden

1704 – 1742 ds. Gerardus Steensma Kandidaat en beroepen in 1704; Wegens ouderdom en zwakte met emeritus in 1742

1743 – 1754 ds. Bernardus Hermanni Venekamp
In 1743 beroepen van Nijkerk; Vertrok in 1754 naar Bonde Oost-Friesland; Overleed in 1777

1755 – 1786 ds. Nicolaus van Waning
Geboren in Amsterdam op 04-02-1715; Beroepen in 1755 van Hemmen. Kon wegens zwakte geen afscheidspreek houden, de predikant van Boornbergum las in 1786 een brief van hem voor; Overleed in 1789

1786 – 1792 ds. Anne de Haan
Er werd voor hem een nieuwe pastorie gebouwd; In 1786 van Oudehorne beroepen; Vertrok in 1792 naar Dokkum

1793 – 1828 ds. Derk Vries Sibinga In 1793 van Eenum beroepen; Ging na 35 jaar in 1828 met emeritus

1829 – 1838 ds. Sytze Piers Minnema
Geboren in Gorredijk; Kandidaat in 1829 en legde zijn werk in 1838 neer; In 1840 wegens wangedrag afgezet als emeritus predikant

1839 – 1900 ds. Andreas Jacobus Lieuwens
Geboren in 1810 in Ulzen; Kandidaat en beroepen in 1839; Na 61 dienstjaren met emeritus; Overleed in 1901 in Boornbergum. Maakte zowel de Afscheiding als de Doleantie mee. Diende nog in de tiendaagse veldtocht van 1831 – 1832 tegen België

Eind 1903 kwam er een eind aan de bestaande combinatie Oudega en het deel Nijega-Opeinde en werd de Hervormde gemeente Oudega zelfstandig.

1904 – 1909 ds. Foppe A. Hingst
Beroepen van Diever; Overleed in Oudega in 1909; 1e predikant van de zelfstandig verklaarde gemeente van Oudega

1910 – 1948 ds. Adrianus Carsjens
Geboren op 28 april 1880 in Boskoop; Beroepen van IJzendijke in 1910; Emeritus in 1949; Vertrok in 1951 naar Earnewâld; Overleed op 7 februari 1963; Begraven in Oudega. Hij schreef vele historische artikelen en was voorzitter en medeoprichter van de Boerenleenbank en het waterschap. Was betrokken bij de droogleggen van de Eastersânning

1951 – 1956 ds. Sjoerd Bijleveld Geboren in 1918; Beroepen van Kimswerd in 1951; Vertrok in 1956 naar Boornbergum

1956 – 1971 ds. Hilko Alkema
Geboren in 1905; Beroepen van Winschoten in 1957; Vertrokken in 1971; Laatste predikant die de pastorie bewoonde

Vanaf 1979 is er het pastoraal verband Oudega / Garyp

1980 – 1987 ds. Jan Henk Hamoen
Geboren in Woerden; Intrede als predikant op 10 augustus 1980 en vertrok op 26 april 1987 naar Leeuwarden

1988 – 1993 ds. Annemieke Dekker
Geboren in Rotterdam; Deed als kandidaat en tevens als 1e vrouwelijke predikant in Oudega haar intrede op 28 februari 1988 en verzorgde samen met haar man René Rosmolen de kerkdiensten.

1993 – 2003 ds. Teije Thomas Osinga

De Hervormde Gemeente van Oudega heeft in 2007 besloten om de oude kerk haar oorspronkelijke naam *Sint-Agathatsjerke* terug te geven, zij volgde hiermee de Gereformeerde Gemeente die haar gebouw *it Ljochtbeaken* had genoemd.

Op 25 april 2010 zijn de Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Gemeente gefedereerd. De fusiedienst was op 11 januari 2015. Sindsdien is het 1 van de 2 kerken van de *PGO: Protestantse Gemeente Oudega*

Poëzie

Aldegeaster Toer en Tsjerke

Sjouke de Zee † 1954

Bron: Dichterspaad 2016 paneel tegenover Sint-Agathatsjerke - út *Fen lang ferlyn*

Jimm' drege toer en tsjerke
Oan de oare Rant fen 't wiid,
Jimm' wêzen, ‘k kin 't sa merke,
Sprekt fier út grize tiid.
Nei 't stoarjeboek yn wizzens sei,
Komm' jimme út toalfte ieuw al wei,
Mar leit dyn tiid omfierren,
Sa'n lange rek fen jierren,
Jimm' stean dêr hjoed yet ûnbidoarn.
En binn' fen 't âlde gea de kroan!

Trou stean' jimm' neist elkoarren,
Mar dochs net oan'oar fêst.
Wol binn' jimm' elkoars skoarren
En fine it sa grif bêst.
Dû toer, sa eptich, foars en heech,
Fen douwe- en bakstien, hecht en dreech,
En kreas omklaeid mei klinkert,
Bist' fier yn 't rûn de blinkert;
Min sjocht dy op in ôfstân skoan
As Aldegeaster swide kroan.

Alear yn 't griis forline,
Wierst ' fins'nis ek foar 't gea;
Ynwindich kinn' 'm yet fine
Hwet jamk de rjochtspraek bea;
in blok stiet yet as pynbank ré,
't Forklearret ús, ho 't op dit sté
Mûlk folle kwea forrjuchte
Mei liifspraek waerd bisluchte.
En 'n stiennen deakist, geef as kryt,
Bewarrest sûnder wryt ef slyt.
Dyn klokkelet, sa treftich,
Klinkt út dyn krune wei;
It galmet lûd en kreftich
Ut hege mûlen wei.
't Klinkt as boadskipjend jubellet,
Of 't sprekt fen rouwe, leedzje en smert;
De tidenrin koe 't bringe,
Need 't âlde gea bispringe.
Sa 's grytman Jelle Sikkes tiid
Yn fyftjin fyftjin's neare striid.

En dû, o grize tsjerke
Museum fen dizze groun,
Yn dy, elkien kin 't merke,
Wirdt skat by skat yet foun; -
Kleurd glês yn 't âld romaenske rút,
dat byldet kinst en lofwirk út.
't Seit hwet de tiid hat nommen
As bût fen gean en kommen
Rouboerden jow’ m i wapens oan:
Ofbritsen libbens, fall'ne kroan.

O, grize toer en tsjerke
Oan de oare kant fen 't wiid,
limm ' dregens hat bisterke
De pit fen earder tiid.
Dat moaije, o, dat minje ik sa,
En 'k wol der graech myn part fen ha;
Jimm' bliuw' foar my de tsjûgen
Fol trou yn hechte foegen; -
Hjoed stean jimm ' ljochtsjend, ûnbidoarn
Oerein as de Aldegeaster kroan.

De Aldegeaster tsjerkebeammen

A.W.W.Gz. Foarjiersmoanne 1904
Bron: Doarpsomropper juli 1981 nummer 10 - De Bakbrogge september 1992 nummer 4 - De Bakbrogge mei 2001 nummer 3

Hjir stean wy nou, d'iep'ren reuzen
Sa lang de pronk'fen Aldegêa.
Hjir tusken tsjerke en posterije
En nou! foroardield ta de dea.

Troch 't wreed beslút fen tsjerkefâlden
Meije wy hjir nou net langer stean.
De bile wirdt al foar ues slipe,
Sa mat ues greatheid nou forgean.

Ja! lang haw' wy hjir as stânfriesen
Al stien, en mei ues bledrich krún
Bjuw scaed en lijte brocht sa't hjerde
Oan postoarije en hjar tún.

Mar ek om't plak dêr d'eale deaden
Wird' yn 'e yw'ge rêste lein,
Stean wy as wachters, steeds omslutend
't Memento mori 't libbensein.

Wiid spraeten wy ues swiere krunen
Heech rikken wy ues reuzelea
En toanden uuren fier de swalker
It fredich doarpke Aldegea.

En komt in stoarm ues te berinnen
Elk biedt him trou de stoere kop.
Hy mei dan skodsje ues en bûwkje
Wy nimme him yn ues earmen op.

Mar f'line hjerst doe wylde stoarmen
It ierdryk teistren, wreed en fel,
Doe waerd it ien fen ues te machtig
Hy briek mids twa, en joech him del.

En sont syn fâl is ues fortrouwen
By tsjerkefâlden glêd ferroun,
Hwent ringen komm'ek wy te fallen
Sa stean wy oan ues libbensjoun.

Mar nei ues scil de sinne scroeije
Hwer't simmers troch ues scadich wie
En scill' de stoarmen frij forniele
Hwer 't foartieds jimmer feilich stie.

Ja! siker men scil't onderfine
Mar net oars as ta eigen scea,
Hwent mei ues scil ien diel fordwine
Fen't oansjen dochs fen Aldegea.

De âlde toer

Gjil Welling

Bron: De Bakbrogge juni 2011 nummer 3 - Foarlêzen by de kremaasje fan Alle Welling

Mids yn ´t doarp stiet stoer en dreech

D´ âlde skiere toer

Sjocht de wide fjilden oer.

Sjocht omheech, omleech

altyd sjocht er fier yn ´t rûn

wrotten en gejei,

alle minsken wrotte mei

op é lege grûn.

Ienkear is har skreppen oer,

ienkear komme hja

nei it stille tsjerkhôf ta

by de âlde toer.

Freonen geane swart en stom

´t tsjerkhôf skriemend oer.

Mar dan komt der út é toer

freonlik fol gebrom.

Freonen ha´k nei ´t grêf ta brocht

freonen fan myn hert.

Alde toer-Klok yn myn smert

brocht dyn ropstem ljocht.

Wolkom, Wolkom kom mar kom

hjir is frede en iivige rêst

oer is libbens lêst,

rêst yn swiete slom.

De Grytman

Eeltsje Halbertsma

Bron: Anders Kijken naar de rijkdom van Smallingerlands erfgoed – Smelne's Erfskip, 2019

k woe wol dat ik grytman wie
Sa'n amt stiet my wol oan.
Dat baantsje is ek gâns net swier,
En it fertsjinnet skoan.
It rjuchthûs sit 'er hearlik op,
Men smookt en drinkt 'er ta.
En jout mynhear in foarstel op,
Dan seit d' assessor: "Ja!".
Wol er leaver swije,
Nigen is faak genôch.
O, wat binne dy hearen
Baargen oan 'e trôch.

Har feinten hwaww' s' ek goe'keap,
Want d' earme gritenij
Jout jild en dan noch op 'e heap
In moaie liverei.
En het mynhear it podagra,
Is hy fan reizgjen frij,
In rinner bringt de brieven ta,
Dy skikt de gritenij.
Wol mynhear út jeien,
Boeren sjaggelje mei.
Wa lykje dy sloven?
Lammen oan 'e wei.

En wol mynhear it wurd ris dwaan
En falt it praat him siwer,
Siktaris het er by de hân.
Dat is syn offisier.
En is 't ferstân net al te grut,
Is him de saak net klear,
De leit him alle dingen bleat
En sprekt mar foar mynhear.
Fjirtjinhondert gûne
En sa'n tsjerkfâdij
Is in akkefytsje,
It komt 'er aardich by.

Mar komt er soms jit wat tekoart,
Hy skriuwt in omslach út.
En of de boargerij al moart,
Beteljen is 't beslút.
Wêr, sis my, is yn 't hele fjild,
Sa'n hear as grytman is?
Wa komt sa maklik oan it jild?
Net ien, dat is gewis.
Kom, myn goede Friezen,
Ofskou en swij.
Wês no mar tige fleurich,
't Sjongen is dochs frij.

'k Woe dochs net dat ik grytman wie
Fan 't brea fan d' earme man,
Sok jild misgun ik him gjin hier,
De flok dy kleeft 'eroan.
Sa'n hûnebaas fan 't heech bestjoer,
Op it lâns tichelwurk,
Is 'er by alle Friezen oer.
De heart no by de Turk.
Lied no mar de klokken;
Alde gritenij wurdt
In blide deade,
Sa sjonge wy.

In 1717 zijn n de middeleeuwse kerk van Oudega vijf gebrandschilderde ramen geplaatst. Een daarvan is gewijd aan het Haersma-geslacht. De andere vier zijn geschonken door provinciale besturen waarin de Haersma's zitting hadden. Het Haersma-venster dateert dan wel uit 1717, maar het is na successievelijke overlijdens aangevuld in 1735, 1755, 1758 en 1776. Met recht zou dit raam het *Grietmansraam* genoemd kunnen worden, want alle Haersma's op dit raam waren grietmannen van Smallingerland.

In detail: Het Haersma-venster met het alliantiewapen van Livius van Haersma en *zijn tweede Huisvrouw* Johanna Maria van Wyckel, gehuwd te Oudega op 19 april 1756.

O FROU it is jo oan te sjen

Harm Woelinga

Bron: Dichterspaad 2023 – paneel tegenover Sint-Agathatsjerke

yn ’t foarbygean
sjoch ik jó achter de hage stean
jo lytse eachjes kypje
stikemwei de Buorren oer
’t is dy stille wink
dy’t my nijsgjirrich makket

o frou
it is jo oan te sjen
yn waar en wyn
de kop derfoar
it leauwen leit net fêst
yn kalk en semint

jo skeinde lea
ienris op stjerren nei dea
jo gapjende wûnen
mei nije hûd belape
‘t bankehout besnijt ‘anno 1922’
fjurrich rôlet it ferwulft har loper út

o frou
it is jo oan te sjen
hjir hâlde de van haersma’s hûs
namme rang en stân
siere de swiere buorden
en it fragile glês

fiskers fan minsken
mei it wurd as kompas
smite foar jo harren netten út
frou justitia lykwols
smiet it túch ûnder de toer
it blok is bleaun de skande ferdreaun

o frou
it is jo oan te sjen
jo noasters galmje
snokken fan fertriet
as in leafste
foar it lêst ûnderweis is

ferstille en belêste
sjoch ik om my hinne
sakraal bemetten
achter it heech houten stek
betinke bôle en wyn
in tebrutsen lichem en fergetten bloed

o frou
jo makken my nijsgjirrich
ik kaam by jo binnen
doch jo noch helte mear by my
agatha, sint yn ieren en sinen
as in mem jouwe jo âldegea it boarst

Sterke tsjerke

Andries de Jong

Bron: Gemeentedichter Smallingerland 2018 - Gedenkteken op kerkhof Sint-Agathatsjerke Buorren 1

Wat seit
in tsjerke
jo no
neat of treast
hillich of lilk
of sa as hjir
yn ’t âlde lân
gewoan
alderôfgryslikste moai

De hage om it hôf
is miskien
krekt wat te heech
om glêd en sa fan huppakee
it leauwen yn te springen
sa is ’t foar guon lju
in hiele toer
trou oan ’t gebou
fan dy dingen
mar kinst fansels ek
gewoan troch it stek

Stikje foar stientsje
boude feroare krûpte
de bûnte bealch
fan preek en pipermunt
troch syn takomst
pûstend fan pine
boppe op in sânkop
nei no en hjir en hjoed
yn it stadichoan
ôfsjoude jas
en allinken út de liken
ta de rotsfotsen út oan ein
mar altyd en
aldergeloks
alle war
fan de wâldpiken

1921 bygelyks
opstien út de tsjerkedea
en hjoed de dei
noch hieltyd nea
âldsk
mar farsk
en wichtich en wolkom
foar elts
leauw
dat
mar.

Us âlde toer

Bron: Doarpsomropper mei 1982 nummer 19

Do hearst derby, o âlde toer, en bist
ús tige nei. Grif ha se ieuwenlyn
mei sin in moai heech plak foar dy útsocht,
do stiest der noch, yn alle waar en wyn.

Dyn skerpe, swarte eagen koen'it hear
goed oersjen, fier en alle kanten oer,
do witst derfan, wa 't yn it âlde gea
de iene d'oare wie, de âlde toer.

Us foarfoars dy't dy stifte ha, wy kenn'
net ien derfan, do hast mear kunde as wy,
sa tydlik as de minske bisto net, mar hast
geslachten kommen sjoen en seachst har nei.

In lange rige fan achthûndert jier
is om dy hinne bern 'en is der stoarn,
it doel fan elke lêste reis wiest do
en klokken klagen: der komt wer ien oan.

Us tagediene leedomsizzer wiest,
ek tiidoanjouwer foar it folk op 't lân
en sneons en sneins dan joech dyn dûnker /lûd
fan d'iene klok in wink fan Hegerhân.

Dyn noegjend, mar ek moanjed lûd waard heard
op't slot en yn'e earme klint, en't wie,
dêr bisto Godshûs foar, dy min nei't sin
dat d'iene bank nogal wat heger stie.

It lyts gedoch fan minsken, doe en no,
Hast sjoen; har striid om it bestean, 't ûnwis
besykjen goed te dwaan, no bist grif wiis
en…. tinkt dy dat de wráld foarút gien is?

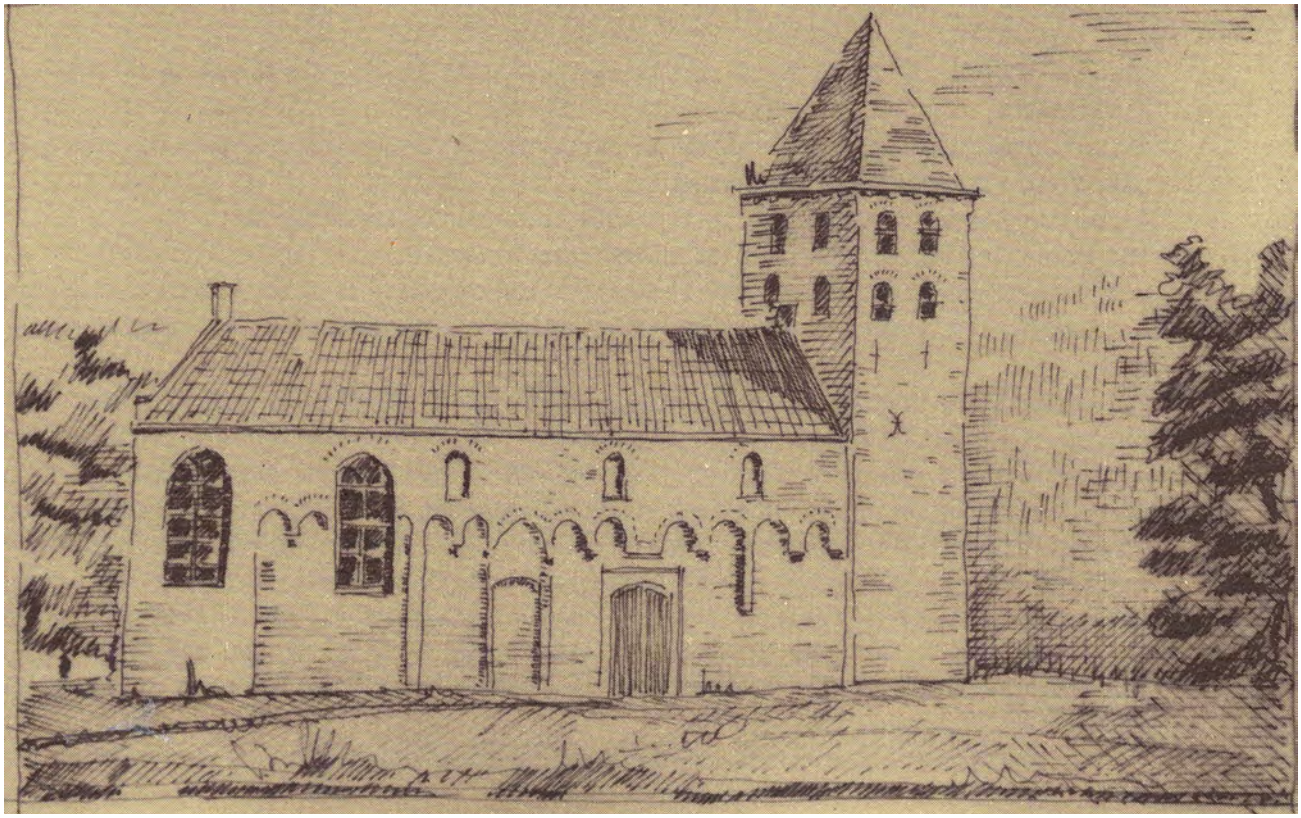
Al sprekt dyn hôf ús fan fergonklikheid,
der is ek wat fan ivichheid, as yn
dyn tsjerkerûmte bliuwt it âlde Wurd
dat, goed ferstien, noch is as lang ferlyn.

Tekeningen & Schilderijen

Sint-Agathatsjerke [1]

Kunstenaar R. Kijlstra naar tekening van Stellingwerf
Datum
Techniek Tekening
Eigenaar
Bron Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega – R. Kijlstra, arch. b.n.a. - 1980

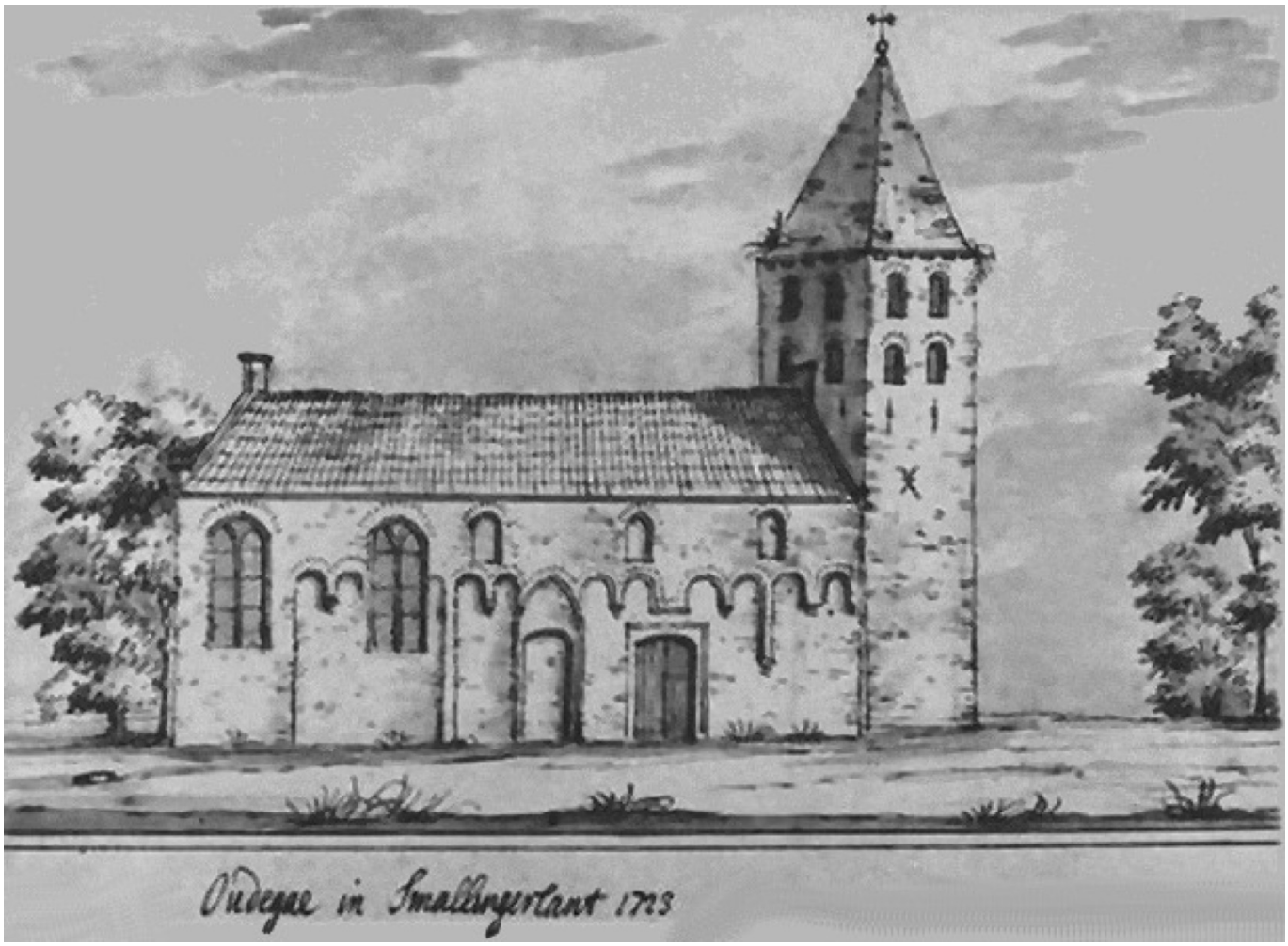
Noordzijde kerk en toren in ± 1723

Sint-Agathatsjerke [2]

Kunstenaar Stellingwerf
Datum ± 1723
Techniek
Eigenaar
Bron

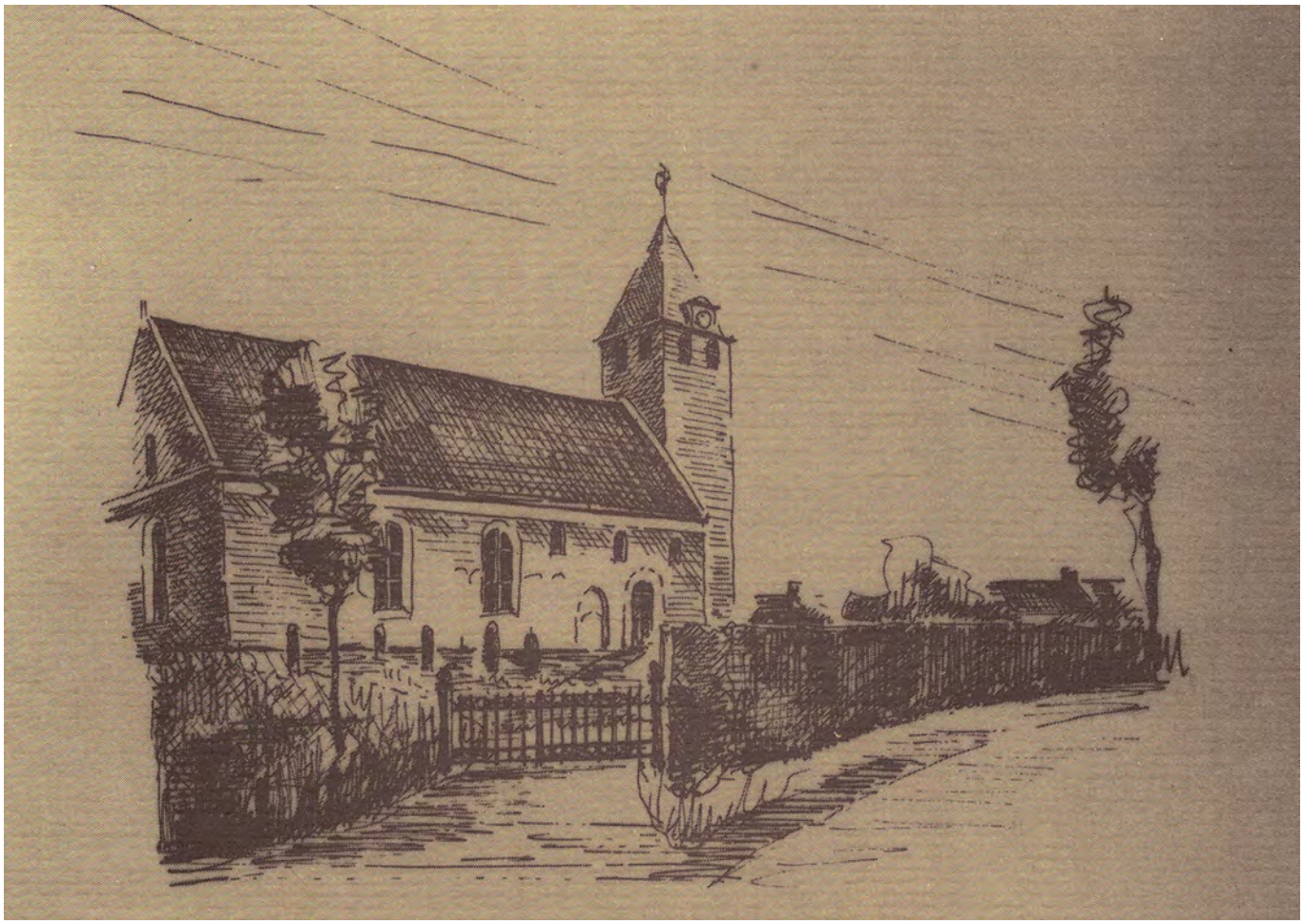
Noordzijde kerk en toren

Sint-Agathatsjerke [3]

Kunstenaar R. Kijlstra
Datum
Techniek
Eigenaar
Bron Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega – R. Kijlstra, arch. b.n.a. - 1980

Noordzijde kerk en toren met ingang aan oostzijde, situatie van voor 1920

Sint-Agathatsjerke [4]

Kunstenaar Onbekend
Datum
Techniek
Eigenaar
Bron

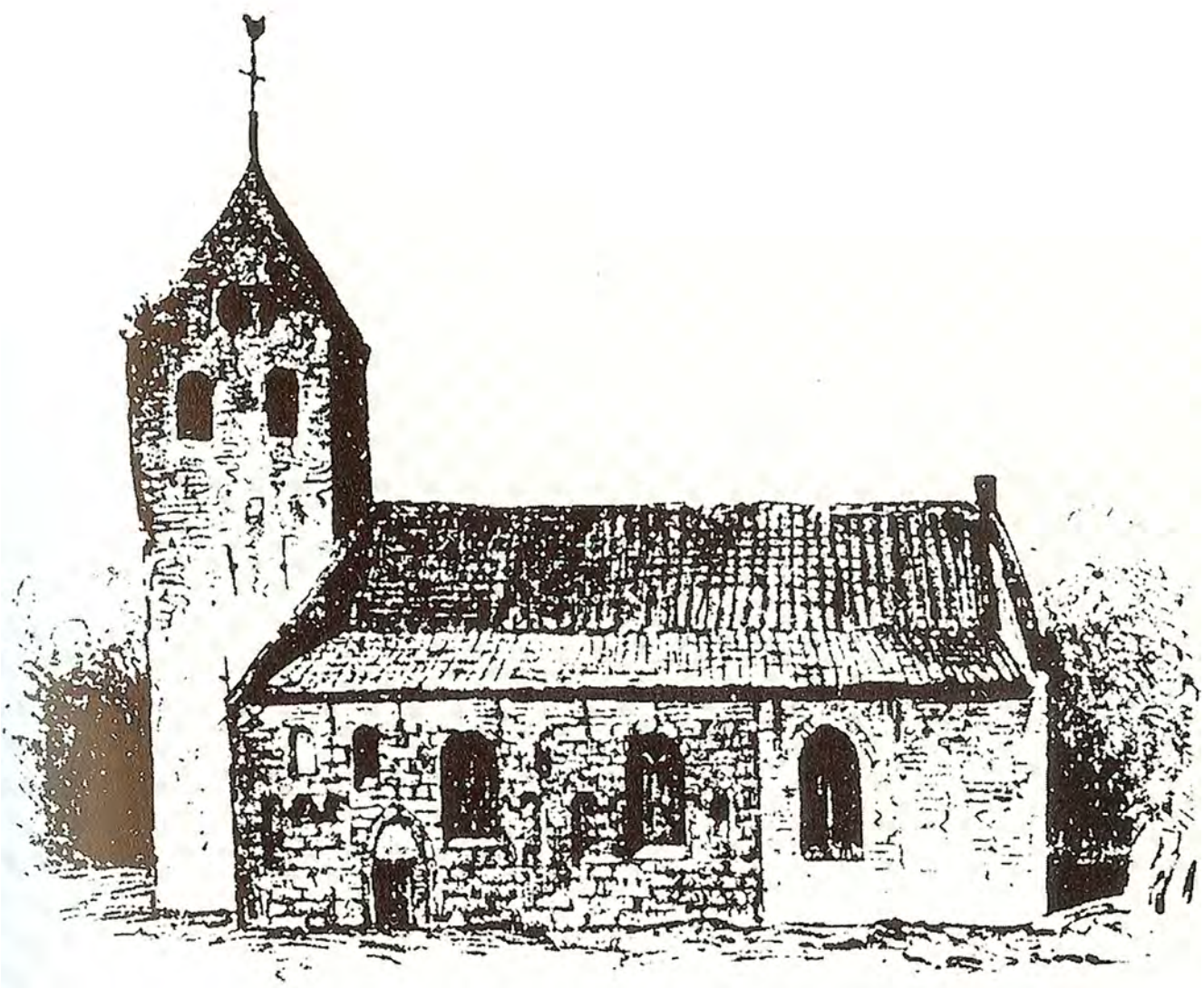
Kerk en toren noord-zuidzijde

Sint-Agathatsjerke [5]

Kunstenaar P.A. Schipperus
Datum
Techniek
Eigenaar
Bron Monument van de Maand jaargang 5, deel 3 – De kerk van Oudega– Julius Riemersma

Kerk en toren zuidzijde van voor 1875, de hoofdingang is nog niet door de toren

Sint-Agathatsjerke [6]

Kunstenaar Onbekend
Datum
Techniek geschilderd op fluwelen achtergrond
Eigenaar Stichting Hattum de Vries
Bron

Vermelding op achterzijde: LB 109. D. Spoelstra de Geeuw 34 Drachten. Tel 0512 13613

Sint-Agathatsjerke [7]

Kunstenaar Jan Planting
Datum 30 januari 1912
Techniek
Eigenaar
Bron Foto van website via internet

Kerk en toren noord- en oostzijde

Sint-Agathatsjerke [8]

Kunstenaar Jan Planting
Datum 192?
Techniek
Eigenaar
Bron Foto van website via internet

Kerk en toren zuidzijde vanaf de Eastersânning

Sint-Agathatsjerke [9]

Kunstenaar J.J. Spahr van der Hoek
Datum 1942
Techniek
Eigenaar
Bron

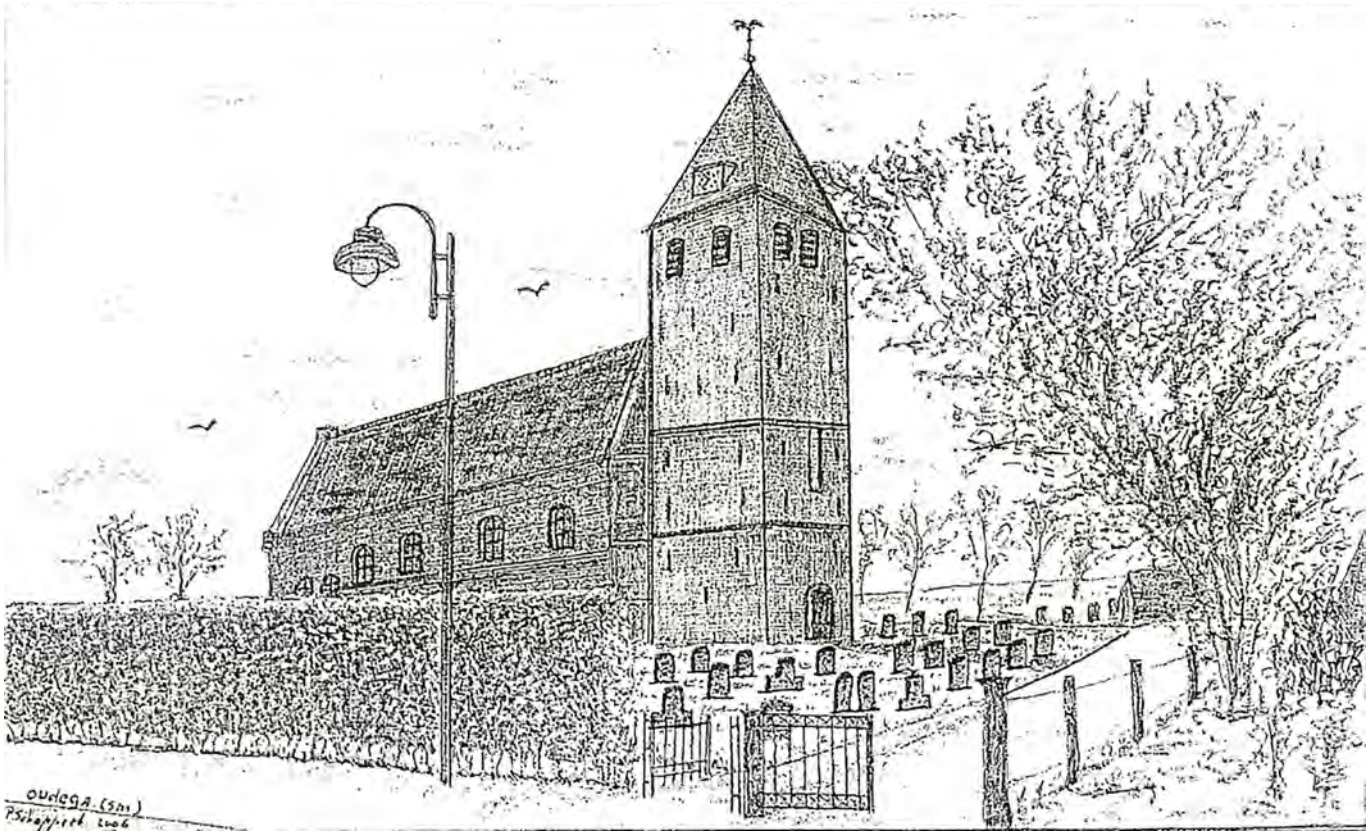
Kerk en toren oost- en zuidzijde

Sint-Agathatsjerke [10]

Kunstenaar P. Schoppert
Datum 2006
Techniek Pentekening
Eigenaar
Bron Van de tekening waren kaarten gemaakt, deze kaart kreeg Meindert de Boer van P. Schoppert

Kerk en toren van west-noordzijde, ingang aan westzijde

Sint-Agathatsjerke [11]

Kunstenaar Durkje Haringa
Datum
Techniek
Eigenaar Durkje Haringa
Bron Foto van Facebook bij aankondiging expositie

Zicht op oostzijde van kerk en toren

Sint-Agathatsjerke [12]

Kunstenaar P. van Huizen
Datum 2000
Techniek
Eigenaar
Bron

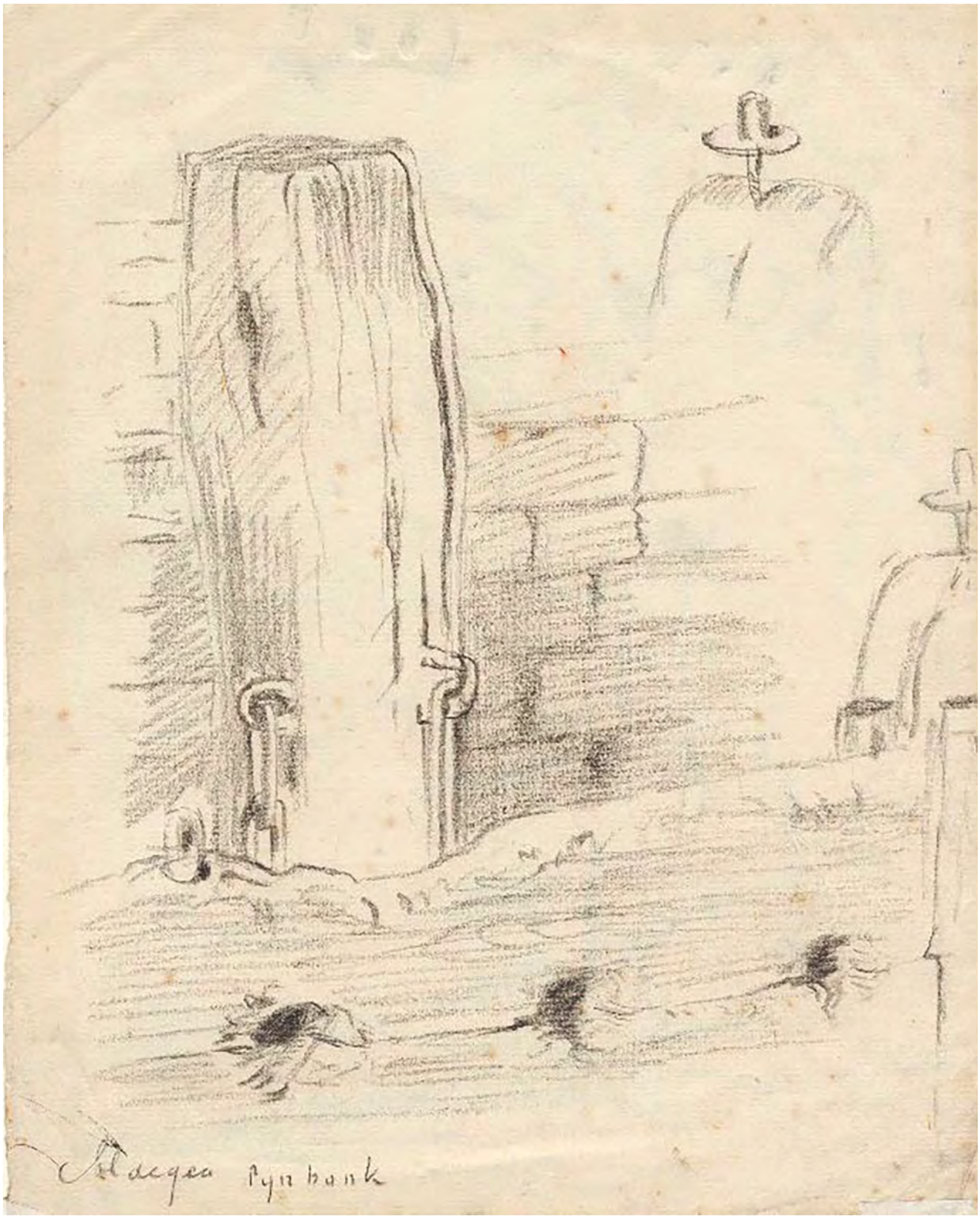
Kerk en toren zuidzijde

Sint-Agathatsjerke [13]

Kunstenaar Jan Planting
Datum 1925
Techniek
Eigenaar
Bron van website via internet

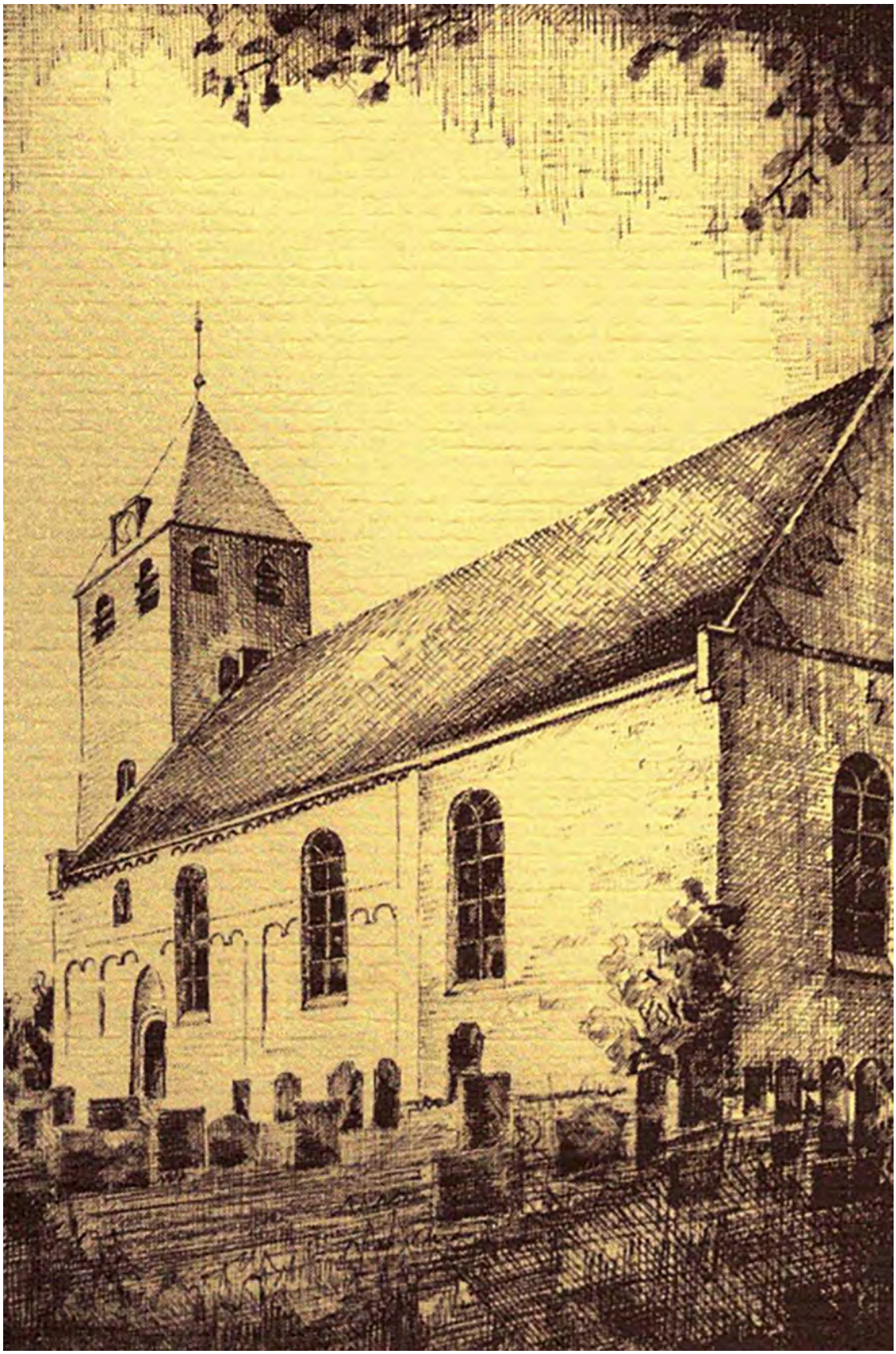
Pijnbank aan de noordzijde in de toren van de Sint-Agathatsjerke

Sint-Agathatsjerke [14]

Kunstenaar R. Kijlstra
Datum
Techniek Tekening
Eigenaar
Bron Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega – R. Kijlstra, arch. b.n.a. - 1980

Oostzijde (gedeeltelijk) en zuidzijde kerk en toren

Sint-Agathatsjerke [15]

Kunstenaar Piebe de Jong
Datum 1992
Techniek Tekening
Eigenaar Piebe de Jong
Bron Onderdeel van de **v**oorkant dorpskrant de Bakbrogge van 1992 t/m 2001, totaal 63 nummers

Toren vanaf de Buorren aan west- en noordzijde

Sint-Agathatsjerke [16]

Kunstenaar A. van Staveren
Datum
Techniek
Eigenaar Stichting Hattum de Vries
Bron Archief Stichting Hattum de Vries

Gezicht vanaf de Sânbuorren op de noordzijde van de Sint-Agathatsjerke en de boerderij van Sânbuorren 1 & Buorren 2

Sint-Agathatsjerke [17]

Kunstenaar Jacob Por
Datum
Techniek
Eigenaar Willemien Holland, kleindochter Jacob Por
Bron Foto die Tjitske van der Velde-Mulder in 2007 heeft gekregen van Willemien Holland

Schilderijtje gemaakt door Jacob Por van het plafond in de Sint-Agathatsjerke

Sint-Agathatsjerke [18]

Kunstenaar Onbekend
Datum Onbekend
Techniek Foto van pentekening van het interieur van de Sint-Agathatsjerke voor 1709?!
Eigenaar
Bron Foto die Tjitske van der Velde-Mulder heeft gekregen van Bonne H. Dijkstra die altijd heeft aangegeven dat dit de Sint-Agathatsjerke in Oudega is – niet kunnen verifiëren

Geloofsgeschiedenis

De Middeleeuwen: Bloei van het katholicisme (tot 1580)

In de middeleeuwen is Oudega volledig katholiek en vormt het de belangrijkste en rijkste agrarische gemeenschap van de grietenij Smallingerland.
Rond **1090** wordt in Oudega een katholieke, romaanse parochiekerk van tufsteen gebouwd.
De kerk wordt gewijd aan de Heilige Agatha, de katholieke beschermheilige tegen vuur, brand en natuurrampen.
De kerk en pastorie bezitten veel stemhebbende boerderijen in de regio. Hoewel veel dorpen in Smallingerland (zoals Drachten en Opeinde) worden gesticht vanuit het nabijgelegen klooster Smelne in Smalle Ee, is de katholieke gemeenschap van Oudega ouder en onafhankelijk daarvan ontstaan.

Het katholicisme van vóór 1580 is niet exact hetzelfde als het rooms-katholicisme van nu. Hoewel de spirituele basis, de sacramenten en de hiërarchie onder de paus in essentie hetzelfde zijn gebleven, heeft de Rooms-Katholieke Kerk na 1580 ingrijpende theologische, organisatorische en liturgische veranderingen doorgemaakt.[1,2]
Het jaar 1580 is in de Nederlandse geschiedenis een symbolisch kantelpunt: dit is de periode van de Reformatie en de Nederlandse Opstand waarin de openbare katholieke eredienst in veel Noord-Nederlandse gewesten wordt verboden.

De belangrijkste verschillen tussen *toen* en *nu* zijn onder te verdelen in vier aspecten:

1. De institutionalisering (Het Concilie van Trente)

Vóór de Reformatie is *de Kerk* in West-Europa simpelweg de universele christelijke kerk. Het concept *rooms-katholiek* als specifieke sub-stroming ontstaat pas echt tijdens de Reformatie om onderscheid te maken met de protestanten.

Het Concilie van Trente **(1545–1563)** probeert misstanden aan te pakken en trekt een keiharde dogmatische grens tussen katholieken en protestanten. Hoewel dit concilie in 1580 al is afgerond, begint de daadwerkelijke invoering van deze strengere, centraal geregelde regels in de praktijk pas rond die tijd vorm te krijgen.[1,2,3,4]

2. Liturgie en de Latijnse Mis

Vóór 1580: Er bestaat een grote mate van regionale variatie. Verschillende bisdommen hebben hun eigen liturgische tradities, kalenders en lokale heiligen.
Na 1580 (tot 1962): De kerk voert de uniforme *Tridentijnse mis* in. Overal ter wereld moet de mis exact hetzelfde en in het Latijn worden gelezen.[1]
Nu: Sinds het Tweede Vaticaans Concilie **(1962–1965)** vieren rooms-katholieken de mis in hun eigen volkstaal (zoals het Nederlands) en staat de priester met zijn gezicht naar de gelovigen toe, wat een enorme breuk is met de praktijk van vóór 1580.

3. Latere Dogma's en de Pauselijke Macht

De theologische leer is na 1580 nog aanzienlijk uitgebreid met dogma's die een middeleeuwse katholiek niet kende:

- **Pauselijke Onfeilbaarheid (1870):** Pas tijdens het Eerste Vaticaans Concilie wordt vastgelegd dat de paus onfeilbaar is wanneer hij formele uitspraken doet over het geloof.
- Vóór 1580 heeft de paus weliswaar de hoogste macht, maar zijn absolute theologische autoriteit is minder strikt vastgelegd.[1,2]
- **Maria-dogma's:** Belangrijke rooms-katholieke geloofspunten van nu, zoals de *Onbevlekte Ontvangenis van Maria* (1854) en haar *Tenhemelopneming* (1950), worden pas eeuwen na 1580 officiële dogma's.

4. De positie van de gelovige

Vóór 1580 is het katholicisme verweven met het dagelijks leven en de lokale overheid. Het geloof is vaak volks en visueel, met een sterke nadruk op relikwieën, lokale gilden en altaren. Sinds de Reformatie en de modernisering is de kerk spiritueler, gecentraliseerd rondom Rome en dogmatischer geworden.[1,2,3]

De Reformatie: De overgang naar het protestantisme (1580)

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog verandert de religieuze situatie in Friesland radicaal.
In **1580** besluiten de Staten van Friesland dat de katholieke religie wordt verboden. Kloosters worden afgebroken en kerkbezittingen worden geconfisqueerd (beeldenstorm).[1]
De katholieke Sint-Agathatsjerke in Oudega wordt overgedragen aan de protestanten (Nederduitsch Gereformeerde Kerk, de latere Nederlands Hervormde Kerk). De altaren en heiligenbeelden verdwijnen en er komt een protestantse predikant.[1,2]

In tegenstelling tot sommige andere Friese regio's waar *schuilkerken* ontstaan, blijven er in Oudega en de directe omgeving vrijwel geen katholieken achter. Het dorp ontwikkelt later juist een sterke protestantse orthodoxie, met een grote aanhang tijdens de Afscheiding van 1836.

Van Nederduitsch Gereformeerde Kerk naar Nederlands Hervormde Kerk

De Nederduitsch Gereformeerde Kerk gaat in **1816** over in de Nederlandse Hervormde Kerk.
Koning Willem I vervangt in dat jaar de oude kerkstructuur door een nieuw landelijk bestuur (het Algemeen Reglement), waarbij de naam formeel wordt gewijzigd.[1,2]

De eeuwen daarvoor, sinds het begin van de Tachtigjarige Oorlog, fungeert de kerk als de bevoorrechte *publieke kerk* in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Na de Franse tijd en de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden wordt de organisatie door de overheid gemoderniseerd, wat leidt tot de nieuwe benaming.

De **Afscheiding van 1834** en de **Doleantie van 1886** zijn de twee grootste kerkscheuringen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) in de 19e eeuw. In beide gevallen breken orthodoxe gelovigen met de kerk uit onvrede over de toenemende theologische vrijzinnigheid en het centralistische bestuur van de overheid.[1,2]

De Afscheiding van 1834

Dominee Hendrik de Cock uit het Groningse Ulrum protesteert openlijk tegen de verlichte, vrijzinnige leringen van zijn collega's. Nadat hij wordt geschorst, tekent zijn gemeente de *Akte van Afscheiding of Wederkeer*.[1,2,3]
Dit is een beweging die van onderop begint. Het trekt in eerste instantie vooral gewone burgers, boeren en arbeiders aan (de 'kleine luyden'). Slechts een klein percentage (ongeveer 1%) van alle hervormden sluit zich destijds aan.[1,2]
Koning Willem I treedt hard op. Hij gebruikt een oude wet van Napoleon om bijeenkomsten van meer dan 20 personen te verbieden. De afgescheidenen krijgen te maken met hoge boetes, gevangenisstraffen en de inkwartiering van soldaten in hun huizen. Dit leidt vanaf 1845 zelfs tot grootschalige emigratie naar Amerika.[1]

De Doleantie van 1886

In de Nederlandse kerkgeschiedenis verwijst '*de Doleantie*' naar een grote kerkscheuring in 1886 onder leiding van theoloog en politicus Abraham Kuyper.[1,2]
Orthodoxe hervormden die in 1834 zijn achtergebleven om de kerk van binnenuit te hervormen, lopen opnieuw vast. Zij zijn het oneens met de groeiende vrijzinnigheid en de landelijke bestuursstructuur van de Neder lands Hervormde Kerk, die zij als te modern en onbijbels zien.[1]

Onder leiding van de Amsterdamse predikant, journalist en politicus dr. Abraham Kuyper escaleert het conflict. Kuyper en zijn medestanders worden geschorst en breken officieel met het kerkbestuur. [1,2,3,4]
Ze schudden het landelijke juk af en gaan '*in doleantie*'. Dit betekent dat zij formeel hun beklag doen over de kerkleiding en zichzelf weer besturen volgens de eigen, orthodoxe regels.[1,2,3]
De naam komt van het Latijnse *dolere*, wat *treuren* of *klagen* betekent; de dolerenden zien zichzelf als de rechtmatige, klagende kerk die lijdt onder een onrechtvaardig bestuur. Dit is een veel grotere, intellectueel gestuurde beweging. Maar liefst 10% van de hervormde kerk (zo'n 180.000 mensen) gaan met Kuyper mee.[1,2,3,4,5]

Omdat de liberale Grondwet van Thorbecke (1848) inmiddels godsdienstvrijheid garandeert, grijpt de overheid ditmaal niet militair of strafrechtelijk in. De strijd verplaatst zich naar de rechtbank en gaat voornamelijk over het bezit van de lokale kerkgebouwen en goederen, die de dolerenden bijna allemaal kwijtraken.

De Vereniging van 1892

Hoewel er theologische en sociale verschillen zijn tussen de '*eenvoudige*' afgescheidenen van 1834 en de '*intellectuele*' dolerenden van 1886, zoeken de groepen al snel toenadering.

In **1892** fuseert het grootste deel van beide stromingen. Hieruit ontstaat de **Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN)**.

Een klein deel van de afgescheidenen gaat niet mee in deze fusie en blijft zelfstandig bestaan als de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK).[1,2,3,4]

Scheiding tussen Kerk en Staat

Kerk en staat zijn in Nederland niet op één specifiek moment door een enkele wet of één document gescheiden. Hoewel de scheiding vaak in één adem wordt genoemd met de Nederlandse geschiedenis, is deze scheiding feitelijk nooit expliciet in de Grondwet opgenomen.

Het is door de eeuwen heen gegroeid via meerdere stappen:[1,2,3]

- **1796:** Het proces begint tijdens de **Bataafse Republiek**. De scheiding wordt voor het eerst ingezet onder invloed van de Franse Revolutie. De Nederduitsch Gereformeerde Kerk (later de Nederlandse Hervormde Kerk) verliest haar status als bevoorrechte staatskerk. Vanaf toen betaalt de overheid de salarissen van geestelijken van *alle* gezindten, om ze zo gelijk te stellen.[1,2]
- **1848:** Met de liberale grondwetsherziening van Thorbecke wordt de scheiding onomkeerbaarder gemaakt. Iedereen krijgt **godsdienstvrijheid** en de staat bemoeit zich vanaf toen veel minder met de interne organisatie van kerkgenootschappen.[1,2]
- **1853:** De Wet op de Kerkgenootschappen wordt ingevoerd. Deze wet regelt de juridische onafhankelijkheid van de kerken ten opzichte van de overheid.[1]

De praktijk van deze scheiding betekent dat de overheid en de kerk zich niet met elkaars kerntaken bemoeien, al is er in de Nederlandse politiek nog steeds veel ruimte voor samenwerking en debat over bijvoorbeeld levensbeschouwelijke kwesties.

De Protestantse Kerk in Nederland (PKN)

De Protestantse Kerk (in het dagelijks spraakgebruik vaak afgekort tot Protestantse Kerk of PKN) is het grootste protestantse kerkgenootschap in Nederland.
Het is, na een toenaderingsproces van tientallen jaren, op **1 mei 2004** ontstaan uit een fusie van de drie Samen op Weg-kerken: de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden.
De Protestantse Kerk in Nederland heeft daarmee zowel de lutherse als calvinistische traditie in zich verenigd.

De PKN heeft een **presbyteriaal-synodale structuur**.
Presbyteriaal wil zeggen dat de leiding van de kerk is toevertrouwd aan een presbyterium, letterlijk raad van oudsten, de kerkenraad. Leiding geven in de kerk doen we samen, in een collegiaal bestuur van de ambten (predikanten, ouderlingen en diakenen).
Synodaal wil zeggen dat de kerk van onderop georganiseerd is. Het hart van de kerk klopt in de plaatselijke gemeente. De plaatselijke kerkenraad is de hoogste bestuurslaag.
De andere twee – classis en synode – zijn er vooral ten dienste van de plaatselijke gemeenten.

Binnen de kerk is een grote verscheidenheid aan opvattingen aanwezig, van vrijzinnig tot orthodox / bevindelijk.

Het belangrijkste besluitvormende orgaan van de Protestantse Kerk in Nederland is de generale synode. Deze bestaat uit 79 leden. Deze leden worden afgevaardigd namens de classes. In een classis zijn de diverse bij de Protestantse Kerk aangesloten kerken van een aantal omliggende plaatsen georganiseerd.

Ouderling ⇄ Diaken

Een diaken heeft een beherende taak, de ouderling heeft een regerende taak, en de predikant heeft een lerende taak.

Een ouderling is een ambtsdrager in een protestantse of christelijke kerk. Samen met de predikant vormt de ouderling de kerkenraad. De hoofdtaken omvatten **pastorale zorg** (zoals huisbezoeken), **kerkelijk beleid**, en het **begeleiden van de erediensten** (als ouderling van dienst).

Diakenen dragen bij aan de eenheid van de kerk door zich bezig te houden met fysieke en administratieve zaken, terwijl ouderlingen zich richten op het toezicht over de gehele gemeente door middel van onderwijs, gebed, pastorale zorg en leiderschap'

Bezittingen van de kerk

Het verschil tussen een kerkboerderij van de **pastoralia** en een kerkboerderij van de **kerkvoogdij** zit in de historische bestemming van de opbrengsten en de oorspronkelijke eigenaar binnen de kerk.
Hoewel beide typen boerderijen (die veel voorkomen in onder andere Fryslân en Groningen) historisch gezien kerkelijk bezit zijn, dienen ze een heel ander financieel doel.

Pastoriegoederen

Pastoralia zijn de goederen en landerijen die specifiek aan de *pastorie* (het ambt van de predikant) zijn verbonden. In de middeleeuwen en de eeuwen daarna krijgen predikanten vaak niet alleen een vast salaris in geld, maar krijgen zij ook het **vruchtgebruik** van een boerderij of stukken land. De pachtopbrengst van zo'n kerkboerderij is dus direct bedoeld als aanvullend inkomen voor de dominee.

Kerkgoederen

De *kerkvoogdij* is het college binnen een kerkelijke gemeente dat de materiële en financiële zaken regelt.
Een boerderij van de kerkvoogdij is algemeen eigendom van de kerkelijke gemeente zelf. De opbrengsten, zoals de pacht, vloeien naar de algemene kerkelijke kas om bijvoorbeeld de kerk te restaureren, de koster te betalen of de verwarming te bekostigen.

In de loop van de twintigste eeuw en met de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) worden deze aparte vermogensstromen — pastoralia en kerkvoogdij — nagenoeg overal **samengevoegd** onder het beheer van het *College van Kerkrentmeesters*. Tegenwoordig is het verschil dus vooral een historische en rechtshistorische titel, die nog vaak terugkomt in oude registers of in de namen van monumentale boerderijen.

Het onderscheid bestond omdat de inkomsten verschillende bestemmingen hadden. Het geld voor het levensonderhoud van de predikant mocht niet zomaar worden gebruikt voor het herstel van het kerkgebouw. Omgekeerd waren de inkomsten voor het onderhoud van de kerk niet automatisch beschikbaar voor het salaris van de predikant.

In de bewaard gebleven kerkboeken vinden we een nauwe verbondenheid van kerk, staat en maatschappij. Enkele voorbeelden hiervan volgen, zoals deze in de kerkboeken zijn genoteerd[27]:
1758: Den 11e februarij betaal aen een man die eenen aalmoes begeerde die seide dat hij bij mijnheer de wel-eed heer Grijtman van Haarsma geweest is, soo hebben wij als kerkvoogden eenen aalmoes gegeven van 12 stuyvers [12 stuyvers was een dagloon].

In het boek der ontvangsten komen voor:
1778: Bij 't begraven van onze minher Gritman L.v. Harsma ontvang 26-14-1 den 10 febr. 1778 1000 carolus.

Dit legaat gaf de ruimte om één van de kerkelijke boerderijen, namelijk die bewoond werd door Tûnes Scholtes, te vernieuwen. In *het boek der getrouwden* wordt vermeld in 1775: Den 2e july Theun Scholtes en Bontie Wisses beide tot Oudega, na drie voorgaande zondagse proclamatie tot Oudega bevestigt.

Voor de bouw van de nieuwe woning worden alle uitgaven genoteerd, enkele volgen hier:
1778: Bij het rigten de gebinten aan Tûnes Scholtes nuwe hussing aan jenever betaalt,
vijftien stuvers.
Aan fragt betaald van de pompe van Tûnes Scholtes Huisinge 2 stuvers. Volgens quytansie
betaald aan Roel Beerens voor geleverde metryalen 768-4-10.
21 april 1779 wordt aan Auke Foekes "Meester Glaasmaker" betaald 12 stûvers, aan glaasen in Tuines Scholtes bewoonde huising.

Totaal koste de nieuwe woning plm. 1047 carolus gulden. In 1780 betaalde Teunis Scholten een huur per jaar van 75 carolus gulden.

1788 wordt Teunis de huur opgezegd, er staat: den 3de december aan de exketeur van de opzegging van Teunnes Scholtes plaats 14 stuivers. Theunis Linzes uit Garijp, pas getrouwd met Baukjen Ates uit Oudega, komt nu op de kerke plaats.

[27] Overgenomen uit Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega – R. Kijlstra, arch. b.n.a. - 1980

Colofon

Dit boek is uitsluitend bedoeld voor persoonlijk gebruik en/of educatieve en informatieve doeleinden.
Het mag niet worden gebruikt voor commerciële doeleinden of winstbejag.

Bronnen

Geraadpleegde literatuur

- **Agentschap VVV** Aldegea Oudega bezienswaardigheden, feiten en wetenswaardigheden
- **Alle middeleeuwse kerken in Friesland** Peter Karstkarel
- **De Laatste Eer** De Laatste Eer Oudega Sm. 1913 – 2013
- **De luidklokken, de klokkenstoel en het uurwerk** Jaap Rompstra adviseur voor luidklokken en torenuurwerken, 2013
- **Door gekleurde vensters Ype en Jurjen Staak** Monument van de maand, jaargang 7, deel 7 1992-10 S. ten Hoeve en J.J. Falize
- **Dorpskranten van Oudega** Verschenen tussen 1978 tot heden
- **Friese Kerken, een inleiding** Saskia van Lier & Regnerus Steensma, 2009
- **Geschiedenis van Smallingerland** dr. J.J. Spahr van der Hoek eindredacteur & P. van Schaik redacteur
- **Geschiedenis Ned. Herv. Kerk te Oudega** R. Kijlstra, arch. b.n.a.; Februari 1980
- **Kerk Oudega** Monument van de maand, jaargang 5, deel 3 1990 Julius Riemersma
- **Protestantse Stichting Sint-Agathatsjerke** Geschiedenis van de Sint-Agathatsjerke Oudega Sm.
- **Smellingera-land 1** Proeve van een *geakinde* van de gemeente Smallingerland, uitgegeven ter gelegenheid van het driehonderdjarig bestaan van Drachten 1641-1941
- **Smelne's Erfskip en gemeente Smallingerland** Inventarisatie grafmonumenten begraafplaatsen in de gemeente Smallingerland; Drachten, september 2020
- **Stichting Alde Fryske Tsjerken** Brief 27-06-1990 over symbolische betekenis pijnappel preekstoel en windhaan
- **Stichting Commissie Oudega 900 - 1990** Geschiedenis van Oudega Smallingerland samengesteld door Kl.J. Bekkema; B.J. Friso en M.D. Sibma
- **Stichting Hattum de Vries** Reis langs een aantal Monumenten van Oudega Smallingerland
- **Veer, Geert van der** Familie Van Haersma & Van Haersma de With, 2001
- **Veer, Geert van der** De Van Haersma's van Groot Haersmastate, 2017
- **Vroeg-middeleeuwse zandstenen sarcophagen in Friesland en elders in Nederland**, Martin. H. Drukkerij Laverman N.V.; Drachten 1957
- **Wandelingen door Nederland met pen en potlood**, deel 2 Jacob Craandijk, 1876
- **419 x Friesland Van Slijkenburg tot Moddergat** Peter Karstkarel, 2005

Geraadpleegde websites

- Alde Fryske Tjserken De Stichting beheert, onderhoudt en restaureert meer dan vijfenvijftig (rijks)monumentale kerken in Fryslân
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Afbeeldingen en historische informatie over het Nederlandse erfgoed
- Corpus Roemeling Basisbestanden Patroonheiligen en priesters in de middeleeuwse parochies in Friesland
- Delpher Historische kranten, boeken, tijdschriften uit bibliotheken, musea en andere erfgoedinstellingen
- Digibron Digitale schatkamer van christelijk Nederland
- Dominees.nl Verkade's Dominees Memories
- Klokken Wiki Informatieplatform over de klokkencultuur in Nederland
- Museum Dr8888 Website van het museum van Drachten
- Orgelsite.nl Database en website die volledig is gewijd aan kerkorgels en harmoniums
- Oudega Website van Feike Wijma in het kader van zijn opleiding tot leraar Aardrijkskunde
- Reliwiki Overzicht religieus erfgoed
- Rijksmonumenten in Oudega Wikipedia overzicht
- Stichting Hattum de Vries Cultuur historische vereniging van Oudega
- Stichting Smelne's Erfskip Stichting voor behoud van monumentale panden en cultureel erfgoed in Smallingerland
- Walmar.nl Overzicht van memorabilia o.a. grafzerken en rouwborden in Sint-Agathatsjerke

Disclaimer Copyright©

- Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die onjuist is of onvolledig is opgenomen, aanvaardt de auteur geen aansprakelijkheid voor enigerlei directe of indirecte schade, van welke aard dan ook, die voortvloeit uit- of in enig opzicht verband houdt met het gebruik van de inhoud.

- Daar waar in de tekst gebruik wordt gemaakt van links naar websites, aanvaardt de auteur geen aansprakelijkheid voor de inhoud van die websites.

- Voor eventuele verbeteringen en aanvullingen van de opgenomen gegevens of beeldmateriaal houdt de auteur zich aanbevolen.

- De informatie in deze uitgave kan zonder voorafgaande waarschuwing of kennisgeving worden gewijzigd in een volgende uitgave.

- De vermelde informatie is te goeder trouw geheel of gedeeltelijk overgenomen of ontleend aan de onder *Bronnen* vermelde websites, artikelen en boeken etc.

- Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Foto verantwoording

Het geplaatste beeldmateriaal is afkomstig van de auteur zelf of te goeder trouw overgenomen uit de onder *Bronnen* vermelde websites, geraadpleegde artikelen uit boeken, dorpskranten et cetera.

Wanneer desondanks beeldmateriaal of tekst wordt getoond waarvan u mederechthebbende bent en voor dit gebruik geen toestemming voor publicatie geeft wordt u verzocht dit te melden bij de auteur. Indien aangetoond, zal het beeldmateriaal of tekst direct wordt verwijderd en aangepast in een volgende uitgave.

Foto laatste pagina: drone Casper & Martien Tolboom, augustus 2020.

Realisatie & Samenstelling

© dinsdag 10 november 2026
Titel Sint-Agathatsjerke yn Aldegea
Uitgever @MeintMakke in eigen beheer
Samensteller Meindert de Boer

